

YAKIN DÖNEM TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI

RECENT PERIOD TURKISH STUDIES

ISSN 1304-9720

CİLT/VOLUME:15

YIL/YEAR: 2016/1

SAYI/ISSUE: 29

Yılda İki Kez Yayımlanan Ulusal Hakemli Dergi
National Peer Reviewed Journal Published Two Times Yearly

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ

REPUBLIC OF TURKEY
ISTANBUL UNIVERSITY
INSTITUTE OF ATATÜRK'S PRINCIPLES
AND REFORMS

Baskı Tarihi: Temmuz 2016

Yakın dönem Türkiye araştırmaları = Recent period Turkish studies.-- İstanbul :

İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2002-

c.: resim, tablo; 24 cm.

Yılda iki sayı.

ISSN 1304-9720

Elektronik ortamda da yayınlanmaktadır:

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuydta/index>

1. TARİH – TÜRKİYE – SÜRELİ YAYINLAR. 2. ATATÜRK İLKELERİ VE
DEVRİMLERİ. 3. ATATÜRKÇÜLÜK. 4. TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ.

Baskı:

İlbey Matbaa

www.ilbeymatbaa.com.tr

Sertifika No: 17845

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı
tarafından bastırılmıştır.

YAKIN DÖNEM TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI

RECENT PERIOD TURKISH STUDIES

CİLT/VOLUME: 15

YIL/YEAR: 2016/1

SAYI/ISSUE: 29

Sahibi / Owner: İstanbul Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

Yayın Kurulu / Editorial Board:
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (Başkan, Editör)
Prof. Dr. Mustafa BUDAK
Doç. Dr. Önder KOCATÜRK (İngilizce Dil Editörü)
Yrd. Doç. Dr. Nilüfer ERDEM

Birim Yayın Komitesi / Publishing Unit Committee:
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (Başkan)
Prof. Dr. Mustafa BUDAK
Yrd. Doç. Dr. Nilüfer ERDEM

Posta Adresi / Post Address:
İstanbul Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Süleymaniye Cad. Takvimhane Sok. No: 19 Kat: 4
Beyazıt - İstanbul

Telefon / Telephone: 0212 440 00 00 Dahili / Internal: 10598/10056

Faks / Fax: 0212 440 03 45

e-posta / e-mail: ata.enst@istanbul.edu.tr
yakindonemturkiye@hotmail.com

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Mustafa BUDAK

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Prof. Dr. Fatmagül DEMİREL

Yıldız Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN

Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Ahmet ALTINTAŞ

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Önder KOCATÜRK

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Serkan TUNA

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Yrd. Doç. Dr. Nilüfer ERDEM

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Yrd. Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET

Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

- **Editörden Mektup**

Editor's Message

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN..... vii-ix

Makaleler/Articles

- **II. Abdülhamid Özelinde Osmanlı'da Bismarck Algısı**

The Perception of Bismarck in the Ottoman Empire: The Case Specific to Abdülhamid II

Yusuf Ziya ALTINTAŞ..... 1-23

- **Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerce Hindistan'a Gönderilen Türk Esirleri**

Turkish Prisoners Sent to India by the British in the First World War

Mustafa Kurtkan KAÇIRA..... 25-36

- **İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Turizminde Yaşanan Sorunlar (1945-1949)**

Problems in Turkish Tourism in the Aftermath of the Second World War (1945-1949)

Erol EVCİN..... 37-84

Çeviriler/Translations

- **Yunan Ordusu'nun İzmir ve Aydın'ı İşgali Esnasında Yaşanan Aşırılıkların Tekrarlanmaması İçin Başbakan Venizelos'un General Nider'e Gönderdiği Telgraf**
Prime Minister Venizelos' Telegraph to General Nider for Preventing the Repetition of Excesses during the Occupation of İzmir and Aydın by the Greek Army
Nilüfer ERDEM85-91
- **1914 Yılına Ait "Astir" Almanağında Yer Alan Karamanlı Yazar "Evangelinos Misailidis"e Dair Yazı**
The Writing about the Author from Karaman, "Evangelinos Misailidis", in 1914 "Astir" Almanac
Dilek Kübra GÜRGÜL93-102
- **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisinin Amacı ve Yayın İlkeleri.....103-111**

EDİTÖRDEN MEKTUP

Değerli meslektaşlarımız ve kıymetli okurlarımız merhaba,

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları dergimizden yine dopdolu içerikleriyle Türkiye'nin yakın tarihine ışık tutacak yazılarla karşınızdayız. Bu sayı ile dergimiz ulusal ve uluslararası tarama sistemlerine girmenin temel şartı olan zamanı yakalamayı başarmış bulunmaktadır. 29. sayımız, 2016 yılının ilk sayısıdır. Bu sayıda dört makale ve iki çeviri yazı sunuyoruz. "II. Abdülhamid Özelinde Osmanlı'da Bismarck Algısı" başlıklı makalesinde Yusuf Ziya Altıntaş, Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya bakışını II. Abdülhamid örneğinde ele almaktadır. Malumları olduğu üzere Almanya, Osmanlı Devleti'nin son döneminde İngiltere ve Rusya gibi büyük güçlerin baskısına karşı bulduğu en önemli denge unsuru olmuştur. 1880'li yıllarda başlayıp, I. Dünya Savaşı'nda müttefik olarak birlikte savaşmaya giden ilişkinin temelleri bu aşamada atılmıştı. Birinci el kaynakların ışığında Osmanlı Devleti'nin dış politikasındaki bu köklü değişimin gelişimini okuyacaksınız.

Mustafa Kurtkan Kaçıra meslektaşımız, "Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerce Hindistan'a Gönderilen Türk Esirleri" konulu çalışmasında önemli bir konuyu gündeme getirmektedir. Sadece Türkiye'nin seferber ettiği insan sayısının 3.5 milyona ulaştığı dünya savaşında can, mal, zaman ve daha pek çok değer kaybedilmiş olduğu hatırlarımızdadır. Bu süreçte esir aldığı Türk askerlerin bir kısmını Mısır'daki kamplarda şehit eden İngiltere'nin, Hindistan'a gönderdiği askerlerin akıbeti ilgiyi hak etmektedir. Zor şartlar altında yapılan taşımaların Kızılây ve Kızılhaç gibi sağlık örgütleri ve hükümetler nezdinde önemli bir konu oluşturduğunu göreceksiniz.

Erol Evcin'in kaleme aldığı "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Turizminde Yaşanan Sorunlar (1945-1949)" başlıklı makale ise Türkiye'yi her sahada derinden etkileyen İkinci Dünya Savaşı sonrasında turizm alanındaki problemleri inceliyor. Ulaştırma imkânları, vasıtaları, konaklama tesisleri, uluslararası iletişimdeki pa-

saport, vize, gümrük, ikamet işlemlerinde yaşanan sorunlar bu gün gelinen seviye ile mukayese yapmak için önemli fırsatlar sunmaktadır. Hep şikâyet edilen eğitimsizliğin turizm alanında çalışanlar ve tüm vatandaşlar açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koyan yazıda, müzecilik konusundaki zaaf ve çarpık kentleşmenin getirdiği sıkıntılar uzmanının kaleminden dile getirilmektedir.

Nilüfer Erdem arkadaşımız “Yunan Ordusu’nun İzmir ve Aydın’ı İşgali Esnasında Yaşanan Aşırılıkların Tekrarlanmaması İçin Başbakan Venizelos’un General Nider’e Gönderdiği Telgraf” yazısında son derece önemli bir konuya ilişkin belge tercümesi paylaşmaktadır. Yunan ordusunun Anadolu işgali sırasında yaptığı mezalim Türk arşiv belgelerinde mevcuttur. İzmir’in işgali esnasında Yunan askerlerinin teslim olmuş subaylar başta olmak üzere halka yaptıkları mezalim bizzat Başbakan Venizelos’un kaleminden bir daha olmaması tembihlenerek kabul edilmektedir. İzmir’in işgaline Paris’teki Yüksek Konsey’i güçlkle ikna eden Yunanların İzmir ile Aydın’da asker ve sivil ayırmadan gerçekleştirdiği insanlık dışı muamele, Anadolu halkının şiddetle karşı koymasının ve direnişin etrafında toplanmasının sebeplerinden biri olmuştur. Bu gelişmenin en önemli delillerinden biri de Venizelos’un mektubudur.

“1914 Yılına Ait ‘Astir’ Almanığında Yer Alan Karamanlı Yazar ‘Evangelinos Misailidis’e Dair Yazı”da Dilek Kübra Gürgül, Türkiye’de yeterince bilinmeyen Karamanlılar meselesinin bir yönüne ışık tutuyor. Türkçe konuşup Yunan harfleriyle yazan Ortodoks Hristiyanların edebiyat ve kültürleri aslında komşularından pek de farklı değildir. Millî devletlerin kuruluş sürecinde toplumu ve vatandaşları dinî kimlik üzerinden tanımlayan siyasetlerin sonucunda yaşanan mübadelenin her iki taraf halkına büyük sıkıntılar yaşattığı malumdur. 1913 ve 1914 yıllarında yayınlanan Astir Almanığında konu edilen Misailidis ise basın yayın alanında öncü bir isimdir. Karamanlıca gazete ve dergi yayımları ile bu dilin edebî ve kültürel değerini gösteren çalışmalar yapmış bir şahsiyettir. Çeviri yazıda Misailidis’in Karamanlıca edebiyatına, kültürüne yaptığı katkıyı göreceksiniz.

Değerli okurlarımız, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları dergimiz uzunca bir aradan sonra günü yakalamıştır. Bundan sonra da düzenli ve devamlı çıkarak süreli yayın indekslerince taranan bir dergi olacağımızı ifade ederken, bu noktaya gelmemize katkı veren değerli mesai arkadaşlarıma şükranlarımı sunuyorum.

Gelecek sayılarda görüşmek dileğiyle...

Haziran 2016
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
Editör

II. ABDÜLHAMİD ÖZELİNDE OSMANLI'DA BİSMARCK ALGISI

Yusuf Ziya ALTINTAŞ*

Özet

Bu çalışma Osmanlı'daki Bismarck ve Almanya algısını; II. Abdülhamid-Bismarck ilişkileri ile II. Abdülhamid'in Bismarck ve Almanya'ya dair düşünceleri üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte Saray başta olmak üzere Osmanlı kamuoyu ve aydınlarında gözlemlenen müspet Bismarck algısının muhtemel sebeplerini de bir tebliğ sınırları çerçevesinde incelemektedir. I. Dünya Savaşı'nda askerî müttefikliğe varan Osmanlı-Alman yakınlaşmasının temellerinden birini de teşkil eden bu algı; arşiv belgeleri, hatırat ve matbuattan hareketle ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Bismarck, Osmanlı, Almanya.

Abstract

THE PERCEPTION OF BISMARCK IN THE OTTOMAN EMPIRE: THE CASE SPECIFIC TO ABDULHAMID II

This study aims at an analysis of the image of Bismarck and Germany in the Ottoman Empire taking into consideration the relations between Abdülhamid II and Bismarck as well as Abdülhamid II's opinions regarding Bismarck and Germany. In addition, the probable reasons behind the positive image of Bismarck among the Palace particularly, the Ottoman public opinion and intellectuals will be discussed within the limits of a paper. This perception, which formed one of the basis of Ottoman-German approach leading to the military alliance during the World War One, will be examined in the light of the archival documents, memoirs and published works.

Key Words: Abdulhamid II, Bismarck, Ottoman, Germany.

* İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Doktora Öğrencisi,
email: yusufziyaaltintas@gmail.com

Giriş

Osmanlı-Alman ilişkileri gerek Türkçe gerekse Almanca literatürde farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Ekseriyetle Osmanlı'nın son dönemi üzerine yoğunlaşan bu çalışmalar daha ziyade 1890'lar da gelişmeye başlayan ve I. Dünya Savaşı ile zirve noktasına ulaşan ittifak sürecine yoğunlaşmaktadır. Bununla beraber söz konusu literatürün ağırlık merkezini I. Dünya Savaşı yılları teşkil etmesi, bir anlamda sürecin kendisinin ihmaline ve oluşum süreci ile bu sürecin temelleri gibi hususların kısa ve kuşbakışı anlatılarla geçiştirilmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede söz konusu ittifakın teşekkülünde esasen önemli bir mevki işgal eden Bismarck ve onun Osmanlı ile kurduğu/geliştirdiği ilişkiler de benzer bir ilgi eksikliğine maruz kalmış ve yeterince aydınlatılamamıştır.

Bu çalışma özelde II. Abdülhamid'in Bismarck hakkındaki düşüncelerini ve ona karşı nasıl bir bakış açısına sahip olduğunu irdeleyen, genel olarak ise Osmanlı'daki Bismarck ve Almanya algısını belirli sorular çerçevesinde tartışmayı amaçlamaktadır.¹ Bunu yaparken kaynak olarak; II. Abdülhamid'in tartışma konusu olan ve kendi kaleminden çıkmadığı sabit olup çeşitli versiyonlar halinde yayınlanan hatıratları yerine; arşiv belgeleri, muhtıralar, hususî doktoru Hüseyin Atıf Bey başta olmak üzere yakınında bulunan, maiyetinde çalışan kimselerin hatıratları ile dönemin gazeteleri kullanılarak askerî müttetikliğe varan Osmanlı-Alman yakınlaşmasının temellerindeki bu algı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Otto von Bismarck² 19. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa siyasetinin merkezinde duran bir Alman devlet adamıdır.³ Küçük devlet-

¹ Bu makale 14-17 Kasım 2013 tarihlerinde Almanya'nın Würzburg şehrinde Uşak Üniversitesi ve Würzburg Üniversitesi ortaklığında düzenlenen "II. Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu"nda sunulan aynı başlıklı tebliğin makaleye dönüştürülmüş halidir. Aynı zamanda yüksek lisans tezimizdeki ilgili bölümün genişletilmiş bir çalışmasıdır. Bkz. Yusuf Ziya Altıntaş, **Otto von Bismarck ve Osmanlı'daki İmajı**, İstanbul Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

² "Bismarck" ismin orijinal yazılışdır. Ancak Osmanlıca metinlerden yapılan çeviri-yazılarda ve sonraki bazı Türkçe literatürde "Bismark" şeklinde okunduğu gibi yazılmıştır. Bu çalışmada eser isimleri ve orijinal alıntılar haricinde ismin Almanca orijinal yazılış tercih edilmiştir. Bununla birlikte tam künyesi: Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen'dır.

³ 1884 yılında Alman İmparatorluğu'nda bir süre elçilik görevinde bulunmuş Amerikalı politikacı John A. Kasson'un da belirttiği gibi; bu dönemde Almanya dendiğinde Bis-

çikler halinde yaşayan Alman prensliklerini bir çatı altında toplayıp Alman Birliği'ni tesis etmeyi başarması ve izlediği politika ile Almanya'yı güçlü bir İmparatorluk haline getirmesi onun siyasî bir deha olarak nitelendirilmesinin başta gelen nedenlerindedir. Bismarck, savaşlarla kurduğu imparatorluğu barış yoluyla korumak için gayret sarf etmiş, dış siyasetinin temelini Alman İmparatorluğu'nun güvenliği oluşturmuştur.

Bismarck'ın Avrupa siyasetinde etkin olduğu dönemde, bütün büyük devletlerin bir şekilde dâhil oldukları ve merkezinde Osmanlı Devleti bulunan Şark Meselesi⁴ en önemli gündem maddesiydi. Bismarck, bu gündemin önemli siyasî aktörlerinin başında gelirken, Osmanlı Devleti ise Şark Meselesi çerçevesindeki bütün sorunların merkezinde bulunmaktaydı.⁵ Bismarck, Avrupa'daki dengeleri korumak amacıyla Alman menfaatlerine en uygun şekilde, Şark Meselesi'nde ortaya çıkan sorunların büyümemesi için çaba sarf etmişti.

1. II. Abdülhamid'de Almanya ve Bismarck Algısı

Almanya'nın gücünün zirvesine ulaştığı bir dönemde Osmanlı Devleti'ndeki en önemli aktör olan II. Abdülhamid'in, daha şehzadelikli döneminde amcası Sultan Abdülaziz ile çıktığı Avrupa Seyahatinden itibaren Almanya'ya ve özellikle de Alman disiplinine karşı bir sempatisi olduğu görülmektedir. Ayrıca Almanların karakter itibariyle ağır olmalarına karşın sadık dost ve çalışkan olduklarını, bir işe girişmeden evvel gerekli bilgileri edinmeye önem verdiklerini, Fransızlar gibi politika ile uğraşıp vaktini boş yere harcamadıklarını düşünmekte ve bu karakterlerini takdir etmekte idi.⁶

II. Abdülhamid'in bu ilgisi devletlerarası diplomatik ilişkilerin

marck akla geliyordu ve Almanya'dan dönen saygın kişilere yöneltilen sorular "Bismarck ile tanıştın mı?", "Onun hakkında ne düşünüyorsun?" gibi sorulardı. Bkz. John A. Kasson, "Otto von Bismarck, Man and Minister", *The North American Review* (1821-1940), Ağustos 1886, c. CXLIII, nr. CCCLVII, American Periodicals, s. 105.

⁴ Şark Meselesi kavramının "19. Yüzyıldaki Osmanlı zayıflamasının neticesinde topraklarının paylaşılması" anlamında bir miras kavgası şeklinde algılanması en doğru yaklaşım olarak kabul görmektedir. Kavram 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya'nın Osmanlı mirasını tek başına sahiplenmesine karşı çıkılması anlamında bir içerik kazanmıştır. Kemal Beydilli, "Şark Meselesi", *DİA*, Cilt: 38, İstanbul, 2010, s. 353, 355.

⁵ Friedrich Scherer, *Adler und Halbmond: Bismarck und der Orient 1878 – 1890*, Paderborn, Schöningh, 2001, s. XII-XIII.

⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VIII, Ankara, TTK Basımevi, 1995, s. 173.

gelişimindeki etkilerinin yanı sıra aynı zamanda şahsî dostluklar, karşılıklı kişisel ilişkilerin gelişiminde de rol oynamış, gerek Bismarck gerekse II. Abdülhamid aralarındaki ilişkileri korumak ve geliştirmek amacıyla özel günlerde hususî mektup ve telgraflara, tebrik ve hediye gönderimi gibi meselelere son derece önem vermişlerdir. II. Abdülhamid'in isteği üzerine Bismarck'ın özel doktorunu İstanbul'a göndermesi veya Bismarck'ın görevden ayrılmasından beş yıl gibi bir süre geçmiş olmasına rağmen 80. yaş günü kutlamalarına elçisi aracılığıyla II. Abdülhamid'in hediye ve mesaj göndermesi bu meyanda zikredilebilecek örneklerden sadece ikisidir.

Aşağıda kısaca kaynaklardan bahsettikten sonra II. Abdülhamid'in Almanya ve Bismarck hakkındaki düşünceleri ile ilgili detaylı bilgilere yer vermeye çalışacağız.

Düşünceler dendiğinde ilk akla gelmesi muhtemel olan II. Abdülhamid'in hatıraları, kendisinin ölümünden kısa süre sonra yayınlanmaya başlamış, günümüze kadar farklı kişilerce farklı versiyonlar halinde yayınlanmış ve tartışma konusu olmuştur. Netice itibariyle söz konusu metinlerin II. Abdülhamid'in kendi kaleminden çıkmayıp, ona yakıştırılan metinler olduğu hâkim görüş haline gelmiştir.⁷ Biz de çalışmamızda bu nedenle söz konusu hatıraları kaynak olarak kullanmamayı tercih ettik. Bunun yerine daha öncelikli ve güvenilir olan Osmanlı Arşivi'nde konumuzla ilgili belgeler ve II. Abdülhamid'in görüşleri hakkında fikirler sunabilecek muhtıralarından faydalandık. Bu muhtıralar Osmanlı Arşivi'ndeki Yıldız Evrakı'nın önemli bir bölümünü oluşturmakta, devrin hükümdarı II. Abdülhamid'in çeşitli meselelerde görüş, düşünce ve yorumlarını ihtiva etmektedir. Bunlar Ali Fuat Bey, Tahsin Paşa, Süreyya Paşa, Hacı Ali Paşa gibi Mabeyn-i Hümayûn'daki çeşitli kişi ve görevlilere dikte ettirmek suretiyle yazdırılmıştır.⁸

Resmî arşiv belgeleri ve muhtıralarının yanı sıra II. Abdülhamid'in

⁷ Bu mesele hakkındaki farklı görüşler için Bkz. Ali Birinci, "Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri Meselesi", **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 19, Yıl: 2005, s. 177-194; Prof. Dr. Kemal Beydilli de 2012 yılı Nisan ayında kendisine danıştığımızda hatıralar ile ilgili olarak; II. Abdülhamid'in ağzından çıkmayıp sadece onun ağzına yakıştırılan laflar olduğu sübut bulan bu metinlerin hiçbir şekilde kaynak olarak kullanılamayacağı görüşünü dile getirmiştir.

⁸ Abdülhamid II., **Devlet ve Memleket Görüşlerim**, (Haz. A. Alaeddin Çetin, Ramazan Yıldız), İstanbul, Çığır Yayınları, 1976, s. 11-13.

hususî doktoru Atıf Hüseyin Bey'in 1909-1918 yıllarını içeren günlükleri, Sultan'ın özel hayatını, fikir, düşünce ve inanç yapısını, hislerini, sevgi ve nefretini, kişiliğini ve daha çok Avrupa ülkelerine ait hatıralarını, şahsî ve siyasî yaklaşımlarını içermesi açısından önem taşımaktadır.⁹ Atıf Hüseyin Bey, II. Abdülhamid'in Selanik'e sürgüne gönderilmesinden Beylerbeyi Sarayı'nda vefat etmesine kadar onun hususî doktorluğunu yapmak üzere İttihat ve Terakki hükümeti tarafından görevlendirilmişti. II. Abdülhamid hakkındaki önyargıları ilk zamanlar tuttuğu günlüklerine yansırken, daha sonra zamanla bu önyargıların kaybolduğu görülmektedir.¹⁰

Atıf Hüseyin Bey 15 Mayıs 1911 tarihli günlüğünde, okuduğu kitaplardan geçen bir bahiste II. Abdülhamid'in İtalyan ulemasından birinin eserini tercüme ettirip okuduğunu söylediğini ve "*mesela Almanya'da Prens Bismarck... Avusturya'da Metternich gibi siyasilerin hatıratını kimse okumuyor, asıl okunacak istifade edilecek bu gibi zevatin eserleridir*" dediğini aktarmaktadır.¹¹ Bismarck'ın Almanya ve Prusya hukuk-ı siyasiyesi hakkında ittihaz ettiği mesleğe dair kaleme alınmış olan Almanca bir kitabın Sultan II. Abdülhamid'e takdim olduğuna dair bir kayıt ise Sultan'ın fikrini kuvveden fiile çıkardığını gösteriyor.¹²

II. Abdülhamid'in şehzadelğinde Sultan Abdülaziz ile birlikte çıktığı Avrupa seyahati sırasında Almanya'ya karşı başlayan bir hayranlığı söz konusu idi. Bu seyahati Doktoru Atıf Hüseyin'e 1912 yılında anlatan II. Abdülhamid, önce Fransa'da III. Napolyon ile katıldıkları merasimi daha sonra da Prusya'ya geçtikten sonra oradaki merasimi anlatarak karşılaştırma yapmaktadır. II. Abdülhamid'e göre Fransa ve Prusya'daki askerî merasim arasında büyük fark vardı ve bunu şu sözlerle anlatıyordu;

"Prusya'da asker, Kral I. Wilhelm'in önünden geçerken zabitinden dümenci neferine kadar hepsi başını çeviriyor, kralın gözüne bakıyor, öyle ki sanki emret uğruna öleyim der gibi, öyle ciddi ve muntazam geçiyor idi".

⁹ Atıf Hüseyin Bey, **Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri: Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıraları (1909-1918)**, (Haz. M. Metin Hülagu), 3. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 15.

¹⁰ A.e., s. 8, 11.

¹¹ A.e., s. 157.

¹² BOA, Y. PRK. TŞF., 7/8, 14 S. 1321 (h.) / 29 Nisan 1319 (r.) / 12 Mayıs 1903 (m.).

Ayrıca burada misafir kaldıkları sürece herkesin işini askerce ve intizam içinde yapmasından hoşlanmıştı. Bu seyahat sonrasında İstanbul'a döndüğünde Prusya ve Fransa arasında çıkacak olası bir savaşta Fransa'da tahsil edip onlara muhabbet duyduğundan Fransızların kazanacağını iddia eden doktoru Mavroyani ile 100 lira bahse girmiş ve Prusyalıların kazanacağını iddia etmişti. Neticede Prusya galip gelince Almanya'nın birleştiğini söyleyen II. Abdülhamid doktoruna şunları anlatmıştı:

*“Ben bunu Almanya'da iken gözümle gördüğüm için zamanımda hep askerlik hususunda Almanya'yı taklit ettirdim. Tahsil için zabıt gönderdim. Almanya'dan muallimler celp ettim. Bunun için de evvela şimdiki imparatorun babasından¹³ ve bilahere kendisinden müsadesini aldım. Prens Bismarck ahababım idi. Ona yazdım. İmparatora yazdım. Sefire de o yolda talimat verdim. Zabıtlarımızı ordusuna kabul ettiler. Bize muallim gönderdiler. Bir dostluk tesis ettim. Sebebi de orada gördüğüm terbiye-i askeriyenin hiçbir yerde makisi olamaması idi”.*¹⁴

Atf Hüseyin'in günlüğünün 26 Ağustos 1914 tarihli kısmında ise II. Abdülhamid Berlin Kongresi'ne giden süreçte Bismarck'ın kendisine bir vesileyle haber gönderdiğini ve bu haberde kendisi için *“Kendisini severim. Sultan Aziz ile Almanya'ya geldiklerinde daha gençliğini tanırım. Sonra da genç yaşında padişah oldu. Birçok felaketler geçirdi. Bu sebeple acırım...”* ifadelerini kullandığını aktarmaktadır.¹⁵

I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda 9 Temmuz 1916 tarihli günlükte Atf Hüseyin yine II. Abdülhamid'in Bismarck'tan bahsettiği şu ifadeleri aktarmaktadır:

“Şimdi her taraftan Almanya'ya hücumlar oluyor... Bakalım nasıl yakayı kurtaracaklar... İmparator, Prens Bismar-

¹³ Babasından değil dedesinden olmalıdır. Zira dedesi I. Wilhelm 1888 yılında ölmüş yerine geçen babası III. Friedrich hastalığından ötürü imparator olduktan üç ay kadar sonra ölmüştür.

¹⁴ Atf Hüseyin Bey, **a.g.e.**, s. 198-200; II. Abdülhamid aynı hikayeyi bazı ifade değişiklikleri ile 1913 ve 1917 yılında yeniden anlatmıştır Bkz. **A.e.** s. 240 ve s. 427-428; ayrıca Bkz. Karal, **a.g.e.**, s. 173.

¹⁵ Atf Hüseyin Bey, **a.g.e.**, s. 284.

ck'ın meslek-i siyasisini terk etti. Başına bu bela geldi.. Yoksa gelmezdi. Prens Bismarck gibi bir deha ne gelir.. ne de gelecektir.. Onun mesleği Rusya, Avusturya ile iyi geçinip İngilizleri de kullanmak, gücendirmemek ve Fransızlarla da ihtilaf Alsace-Lorraine'den ileri geldiğinden o hususta anlaşmaktan ibarettir... Kendisi garip bir adam idi... Başına büyük bir hasır şapka, sırtına da etekleri uzun bir setre giyip nehir kenarında elinde olta balık tutmak, yanında da iri sevgili köpeğini bulundurmak birinci meşgalesi imiş... oturduğu salonda eşya namına bir yazı masası, birkaç hasır iskemleden ibaret basit bir hâli varmış... Hatta imparatorun huzuruna çıktığı zaman bile köpeği yanında bulunmuş. Kendisinin doktoruyla görüştüm... bu tafsilatı ondan aldım. Şimininger (...)¹⁶ ismindeki doktorunu Zekiye Sultan'ın hastalığı için göndermiş idi."¹⁷

Atıf Hüseyin Bey'in günlüklerinin yanı sıra II. Abdülhamid'in özel ve siyasî hayatına yönelik izlere Ali Said'in 1922 yılında kaleme aldığı Saray Hatıraları'nda tesadüf edebiliriz.¹⁸ II. Abdülhamid'in gazete merakı ve yabancı gazeteleri takip etmesi, binek hayvanlarının yanı sıra Bismarck'ın da çok sevdiği av köpeklerine merakına¹⁹, ihsan ve ikramına; özellikle de hünerli ve becerikli kimselere ve sevdiği ecnebilere armağanlarının bol ve zengin olduğundan²⁰ bahsedildiğini görüyoruz. Ayrıca II. Abdülhamid'in zekâsı ve gönül alıcı

¹⁶ Bismarck'ın hususi doktorunun adının doğru yazılışı Ernst Schweninger'dir. Hakkında bilgi için Bkz. Ali Reşat ve İsmail Hakkı, **Bismarck: Hayat-ı Hususi ve Siyasisi**, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1316, s. 103 vd.

¹⁷ Atıf Hüseyin Bey, **a.g.e.**, s. 356-357; II. Abdülhamid'in bahsettiği Zekiye Sultan'ın hastalığı için 1885 yılında Bismarck'ın doktorunu göndermesi ile ilgili yazışmalar için Bkz. **BOA, HR. TO.** 529/42, 12 Kasım 1885 (m.) / 4 S. 1303 (h.) / 31 Teşrinievvel 1301 (r.); **BOA, HR. TO.** 529/47, 28 Kasım 1885 (m.) / 20 S. 1303 (h.) / 16 Teşrinisani 1301 (r.)

¹⁸ Ali Said, **Saray Hatıraları: Sultan Abdülhamid'in Hayatı**, (Haz. Ahmet Nezh Galitekin), İstanbul, Nehir Yayınları, 1994, s. 11-14. Yazarın 1885 yılında girdiği ve uzun yıllar görevli bulunduğu Yıldız Sarayın'daki hatıralarından oluşup, II. Abdülhamid'in günlük hayatının ve ilgilerinin aktarıldığı bu eseri yayına hazırlayan Ahmed Nezh Galitekin, hatıratın anlaşılacağına göre öyle pek küçük bir saray görevlisi olmayan yazarın, Ali Said ismini müstear isim olarak kullandığı sonucuna varmıştır. Zira ilgili kaynakları taramasına karşın Ali Said ismine rastlamadığını belirtmektedir. Müstear isim kullanılmasını ise İttihat ve Terakki yönetimine karşı korkuya bağlamaktadır.

¹⁹ Padişah için uzun araştırmalar sonucu satın alınan bir çift iyi cins İrlanda köpeğinin Dersaadet'e gönderildiğine dair Bkz. **BOA, Y. PRK. EŞA.**, 17/34, 30 N. 1310 (h.) / 5 Nisan 1309 (r.) / 17 Nisan 1893 (m.).

²⁰ Ali Said, **a.g.e.**, s. 35, 41, 45.

muamelesiyle ecnebilerin hürmetini kazanmış olduğundan, İngiltere ve Almanya elçilerinin hususî müracaatlarında Sultan'ın bunlara fazlaca iltifat göstermesi üzerine şaşkınlık gösteren yanındaki birine, “*Birinin çok büyük donanması, diğerinin büyük ordusu var. Bizim de tatlı dilimiz olmasın mı?*” dediği nakledilmektedir.²¹

1.1. Şahsî Dostluklar ve Hediyeleşme

Devletlerarası ilişkilerde hediye alışverişi özellikle yakın dönemde de devam etmiş ve kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Hediyeleşme hususunda devletlerin temsilcileri olan elçiler son derece önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte herhangi bir ülke ile hediyeleşmenin yoğunlaşması bir anlamda o ülke ile olan siyasî ilişkilerin düzeyini yansıtmaktadır.²²

Osmanlı'da hediyeleşme geleneğinde, 18. yüzyıl ortalarına kadar geleneksel teamüllerle güç ve ihtişamı sergileyen sembolik hediyeler söz konusudur. Bu dönem sonrasında ise diplomasi ve elçilerin ön plana çıktığı ittifak ilişkilerine paralel bir hediyeleşme görülür.²³ Bu bağlamda II. Abdülhamid ve Bismarck arasındaki hediyeleşmeler de Osmanlı-Alman yakınlaşmasının bir tezahürü olarak ele alınabilir.

Nitekim II. Abdülhamid, esasen dış politikada daha rahat hareket edebilmek için başta yabancı devletlerin hükümdarlarıyla olmak üzere şahsî dostluklara ve birebir ilişkilere ehemmiyet vermiştir. Aradaki ilişkileri sıcak tutmak maksadıyla özel günlerde hususî mektup ve telgraflara, tebrik ve hediye vs. gibi meselelere son derece önem vermiştir.²⁴

Bunlara bazı örnekler verecek olursak; II. Abdülhamid karısının

²¹ A.e., s. 66.

²² Ahmet Cihan, “Toplumsal ve Siyasal İlişkilerin Bir Tezahürü Olarak Hediyeleşme: II. Abdülhamid'in Alman İmparatoruna 1906 yılında Göndermiş Olduğu Hediyeler”, **Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu 8-10 Ekim 2009**, Konya, Konya Valiliği, 2010, s. 124.

²³ A.e., s. 130-131.

²⁴ Bu telgraf ve mektupları müstakil bir şekilde bir araya toplayan defterlere rastlanılmakla beraber, Yıldız Saray'ından İstanbul Üniversitesi'ne intikal edip II. Abdülhamid'in uzun süren saltanatının bir döneminde yabancı devletlerin imparator, imparatoriçe, kral, kraliçe, prens ve prenses ile devlet adamların gönderdiği mektup ve telgrafların suretlerini içeren bir yazma defter, üzerine yapılan bir çalışma neticesinde makale olarak yayımlanmıştır. Bkz. Abdülkadir Özcan ve İlhan Şahin, “II. Abdülhamid'in Hususi Mektup ve Telgrafları”, **İÜ Tarih Dergisi**, Sayı: 34, 1984, s. 417-474.

vefatından dolayı Bismarck'a taziyelerini iletmış, bunun üzerine Bismarck, dönemin Berlin Sefiri Tevfik Paşa'dan teşekkürlerini iletmesini rica etmiştir. Tevfik Paşa da bunu çektiği bir telgrafla İstanbul'a bildirmiştir.²⁵ Bir keresinde Prens Bismarck'ın bir mülakatında "Devlet-i Aliyye hakkında pek ziyade muhabbet göstermesi üzerine, hükümet-i seniyye tarafından kendisine meveddet-i hayırhahanesine begayet ehemmiyet verdiği cihetle hissiyat-ı dostanesine teşekkür ile karşılık verilmesi" Berlin sefaretinden talep edilmişti.²⁶ 1888 yılı başlarında II. Abdülhamid, Alman İmparatoru, İmparatoriçesi, Prens Bismarck, oğlu Herbert Bismarck ve diğer nazırlara telgrafla yeni yıl tebrikleri göndermişti. Padişah tarafından gönderilen yeni yıl tebriklerine gelen cevaplar kendisine tercüme edilerek takdim edilmişti. Bismarck yeni yıl tebriğini şöyle cevaplamıştı:

*"Telgrafnâme-i devletlerinde münderiç kelimât-ı nevâziş-gâyâtan dolayı teşekkürât-ı fâikamı ve zevcem ile senâverlerinin tezâyüd-i bahtiyarî ve ikbâl-i asâfâneleri hakkındaki temenniyât-ı hâlisânelerimizi kabul buyurmalarını rica ederim"*²⁷

Sultanın talebi üzerine İstanbul'a gelen Bismarck'ın doktoru Schweningen'in, Bismarck'tan selam getirmesi üzerine II. Abdülhamid 3 Ağustos 1889 tarihli aşağıdaki mektubu göndermişti:

*"Hayreddin Paşa'nın tedavisi için celb edilen tabib-i hususi-i fehimaneleri Doktor Schwoeninger, validemle kerimemi ve Şehremini Mazhar Paşa'yı dahi muayene ederek... takdirimizi mucib olmuştur. Tabib-i mûmâ-ileyh huzurumuza kabul olduğu esnada selam-ı fehimanelerini iblağ eylemesiyle, işbu eser-i meveddetten hasıl olan mahzuziyyetimi ve Avrupa'da zat-ı fehimaneleri gibi bir dostumuz bulunmasından mutma'in bulunduğumu beyan ile zat-ı alinize mahsusan selam eder ve hakk-ı fehimanelerinde ber-kemal olan mahabbet-i samimiyyeme itimad buyuracaklarını me'mul eylerim. Fi 7 Muharrem sene 1307"*²⁸

İmparator II. Wilhelm'in İstanbul'u 1889 yılındaki ilk ziyaretin-

²⁵ BOA, Y. A. HUS., 314/93, 7 C. 1312 (h.) / 6 Kasım 1894 (m.).

²⁶ BOA, HR. TO. 499/1, 19 Eylül 1883 (m.) / 17 Za. 1300 (h.) / 7 Eylül 1299 (r.).

²⁷ BOA, Y. MTV., 29/98, 23 R. 1305 (h.) / 8 Ocak 1888 (m.).

²⁸ Abdülkadir Özcan ve İlhan Şahin, a.g.m., s. 453-454.

de yanında Otto von Bismarck'ın oğlu Kont Herbert von Bismarck da bulunuyordu. Bu ziyaret sırasında II. Abdülhamid Herbert von Bismarck'a da yakın ilgi göstererek babasının sağlığını ve hatırını sormuş,²⁹ Berlin'e geri dönüş zamanı geldiğinde de kendisiyle vedalaşırken babası Alman Şansölyesi Otto von Bismarck'a selam göndermeyi ihmal etmemişti.³⁰

II. Abdülhamid, Bismarck'ın Osmanlı Devleti'ne yüz vermemesinden ve Osmanlıları Üç İmparatorlar İttifakı'na almamasından şikâyetçiyken, *“Almanya kuvvetini boşuna harcayarak her yerde kendisine faydasız koloniler arayacağına, nüfuzunu İran Körfezi'ne kadar uzatsa hem bizim hem de kendisi için çok daha iyi olur”* demekteydi. Bu çerçevede Sultanın Alman ittifakı ve Almanya'nın iktisadî etkisine karşı davetkâr bir eğilimi vardı. Ancak II. Abdülhamid Avrupa uyumu ve barışçı politika içerisinde bu birliğe taraftardı. Ona göre Bismarck en akıllı diplomattı. Nitekim Ayşe Osmanoğlu babasının *“Bismarck hakikî diplomattı ve Avrupa'nın ruhunu bilirdi. Kendisiyle hususî muhaberatım vardır. Aramızda karşılıklı birçok mektuplar gönderilmiştir”* dediğini aktarır.³¹

Diğer yandan Bismarck da 1890'larda görevi bıraktıktan sonra II. Abdülhamid'in dış politikadaki kabiliyetini, Osmanlı'daki tüm diplomatlar arasında en iyi diplomat olduğunu söyleyerek dile getirmişti.³² II. Abdülhamid'e göre Avrupa dengesinde uyumu bozmayan bir Almanya'nın yanında yer alınmalıydı. Bismarck ile hususi olarak mektuplaşan Sultan, sürekli olarak İngiltere'nin gücünden ve siyasetinden çekindiğinden ihtiyatlı bir Alman dostluğuna taraftardı. Ancak sonraki yıllarda gelişen olaylar böyle ihtiyatlı bir dostluğa müsaade etmeyecek şekilde gelişmişti.³³

Sultan II. Abdülhamid, Bismarck'ı görevden ayrılmasından son-

²⁹ Almanya imparatoru II. Wilhem, eşi ve maiyetlerinin padişahı ziyaretler hakkında Bkz. **BOA, Y. PRK. PT.**, 5/79, 8 Ra. 1307 (h.) / 21 Teşrinievvel 1305 (r.) / 2 Kasım 1889 (m.); Ayrıca Bkz. Fatmagül Demirel, **Son Ziyaretler Son Ziyafetler**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007, s. 30.

³⁰ Demirel, **a.g.e.**, s. 44.

³¹ Ayşe Osmanoğlu, **Babam Sultan Abdülhamid**, Ankara, Selçuk Yayınları, 1986, s. 55.

³² Klaus Kreiser und Christoph Neumann, **Kleine Geschichte der Türkei**, Stuttgart, Reclam, 2008, s. 348.

³³ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, 9. Baskı, İstanbul, Alkım Yayınları, 2006, s.70.

ra da unutmamıştı. Ahmet Tevfik Paşa'yı 1895 yılında 80. yaş gününü kutlamak üzere nişan ve hediyelerle Hamburg'a, Bismarck'ın malikânesine göndermesi bunun güzel bir örneğiydi - ki bir sonraki bölümde bu ziyaretten kısaca bahsedeceğiz-. Hatta II. Abdülhamid, istifasından kısa bir süre sonra Bismarck'a bir mektup yazarak siyasi meselelerde kendisinden yardım talebinde bulunmuş ve Bismarck'ın bu mektuba verdiği olumlu yöndeki cevap İmparator II. Wilhelm'i kızdırmıştı.³⁴

1.2. Bismarck'ın İstifası ve Bir Ziyaret

Bismarck'ın istifa ederek görevden çekilmesinin Osmanlı kamuoyu ve Devlet-Sultan nezdindeki yankısı onun hakkındaki düşünce ve algılara ulaşabilmemiz açısından önem taşıyabilir. Dönemin önde gelen gazetelerine bakıldığında ana hatlarıyla Bismarck'ın istifasının Avrupa siyaseti açısından çok önemli bir mesele olduğu ve bu durumun endişe verici sonuçları olabileceğinin vurgulandığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak da örneklerle Bismarck'ın daha önce Avrupa'da çıkabilecek olası savaşları engellemiş olduğundan bahsedilmektedir.³⁵ Nitekim “*Yirmi beş seneden beri Avrupa politikasının hâkim-i mutlakı bulunan Prens Bismarck'ın istifası, Avrupa mehâfil-i siyasiyyesince mucib-i endişe*” oluyordu.³⁶

Öte yandan II. Abdülhamid, istifasının ardından Bismarck'ı unutmamış yaklaşık iki yıl sonra ona hediye bir altın madalya göndermişti. Bismarck ise kendi el yazısı ile Fransızca kaleme alıp altına imzasını atarak Varzin'den Berlin Osmanlı Sefirine gönderdiği 14 Ağustos 1892 tarihli telgrafi ile II. Abdülhamid'e teşekkürlerini sunuyordu ve şunları yazıyordu:

“Varzin, 14 Ağustos 1892

Sefir Hazretleri,

Şevketli Sultan hazretlerinin bana gönderilmesini irade eyledikleri İmparator Gilyom'un İstanbul'a seyahatleri hatırası olan altın madalyayı bugün aldığım için metbû'î müfahhamınızın bunun gibi birçok delili olan teveccühât-ı şahanelerinin eserinden dolayı teşekkürat-ı bendegânemi ha-

³⁴ BOA, Y. PRK. HR. 14/70, 29 Z. 1308 (h.) / 24 Temmuz 1320 (r.) / 5 Ağustos 1891 (m.).

³⁵ Tercüman-ı Hakikat, Nr. 3538, 10 Mart 1306 (r.), 30 B. 1307 (h.), 22 Mart 1890 (m.), s. 1.

³⁶ Tercüman-ı Hakikat, Nr. 3539, 12 Mart 1306 (r.), 3 Ş. 1307 (h.), 24 Mart 1890 (m.), s. 1.

kipâ-yı seniyyelerine takdim eylerim. Bu vesileyle sefir hazretleri zât-ı devletlerine karşı hissiyat-ı ihtiram ve tazimatımı tekrar eylerim. Ekselansınızın çok hürmetkâr zaîf bendesi olan...

Kont Bismarck"³⁷

Kızı Ayşe Osmanoğlu'nun aktardığına göre II. Abdülhamid, II. Wilhelm ve Bismarck'ı şu sözlerle karşılaştırmıştı;

*"II. Wilhelm saltanat zamanımda iki defa İstanbul'a geldi. Kendisini yakından tanıdım. Genç, faal, nazik, sevimli bir zattı. Bismarck'ı yere çarptıktan sonra onun rolünü kendi üzerine aldı. Fakat Bismarck kadar tecrübeli ve akıllı değildi. Güttüğü gaye Almanya'nın askeri gücüydü."*³⁸

Bismarck ve II. Abdülhamid denildiğinde öne çıkan olaylardan birisi de Berlin Büyükelçisi Tevfik Paşa'nın Bismarck'ı ziyaretidir. Tevfik Paşa Berlin Sefiri olduğu süre içerisinde II. Abdülhamid ile Bismarck arasındaki en önemli aracı konumundaydı. Paşa bu dönem içerisinde bulunduğu konum ve iki devlet arasındaki artan ilişkiler dolayısıyla Alman İmparatorluğu'nun Şansölyesi Bismarck ile zaman zaman münasebetlerde bulunuyordu. II. Abdülhamid adına görüşmeler ve yazışmalar onun aracılığı ile oluyordu. 1887 yılında vuku bulan bu yazışmalardan bir tanesinin neticesi olarak Tevfik Paşa Yıldız Sarayı'na gönderdiği şifreli bir telgrafta, Bismarck'ın kendisine cevaben bir mektup yazdığını ve bu mektupta dostluk ve muhabbet içeren ifadelerinden son derece memnun olduğunu Sultan'a iletmesi için kendisini memur eylediğini bildirmektedir. Ayrıca aynı telgrafta Bismarck'ın birkaç günden beri nezlesi bulunduğunu ve o nedenle evden çıkmamaya mecbur olduğundan bahsederek, birkaç gün zarfında tamamen iyileşmesinin ümit edildiğini bildirmektedir.³⁹ 1894 yılında ise II. Abdülhamid, eşinin vefatından dolayı Bismarck'a taziyelerini iletmiş ve bunun üzerine Bismarck, dönemin Berlin Sefiri Tevfik Paşa'dan teşekkürlerini iletmesini rica etmişti. Tevfik Paşa da bunu çektiği bir telgrafla İstanbul'a bildirmişti.⁴⁰

³⁷ BOA, Y. PRK. DFE., 1/26, 20 M. 1310 (h.) / 2 Ağustos 1308 (r.) / 14 Ağustos 1892 (m.).

³⁸ Osmanoğlu, a.g.e., s. 54; Soy, a.g.e., s. 93.

³⁹ BOA, Y. PRK. EŞA., 6/39, 25 C. 1304 (h.) / 21 Mart 1887 (m.).

⁴⁰ BOA, Y. A. HUS., 314/93, 7 Ca. 1312 (h.) / 6 Kasım 1894 (m.).

Yeni İmparator II. Wilhelm ile arasının açılması neticesinde arka plana itilen ve başbakanlık görevinden ayrılan Bismarck, Hamburg yakınlarında bulunan Friedrichsruh'daki malikânesine çekilmişti. Alman halkı ve bilhassa milliyetçi Alman gençliği için sembolleşmiş olan Bismarck için, 80. yaşgünü olan 1895 yılında talebe cemiyetleri, sevenleri ve binlerce Alman sevgi gösterileri düzenlemişti. II. Wilhelm başta olmak üzere ne devlet katından kimse ne de yabancı devletlerin elçileri bu gösterilere katılmamıştı. Tek istisna ise Osmanlı Büyükelçisi Tevfik Paşa idi. Tevfik Paşa bu gösterilerin düzenleneceğini haber aldığı anda, Sultan II. Abdülhamid'e başvurarak, Berlin Antlaşması'ndaki rolü dolayısıyla Türk dostu olarak nitelediği Bismarck'a 80. yaş gününde tebrik mesajı ve bir hediye gönderilmesini önermiş, II. Abdülhamid de bu öneriyi uygun bularak bir tebrik mesajı ile birlikte bir imtiyaz nişanının bizzat Tevfik Paşa tarafından götürülmesini istemişti.

Şefik Okday, *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa* başlığını taşıyan çalışmasında bu ziyaretten bahsetmektedir. Tevfik Paşa Prens Bismarck'ı ziyareti öncesinde İmparator II. Wilhelm'in de fikrini sormuş ve "*kendi padişahı tarafından sefirine verilen bir vazife elbette ifâ edilecektir*" yanıtını almıştı.⁴¹ Neticede bu ziyaret gerçekleşmiş ve Bismarck Tevfik Paşa'yı yemek sofrasında yanına oturtturarak diplomatik Fransız diliyle mealen, "*Gözden düşmüş biri olan beni unutmayan tek hükümdar olan devletli padişahınızın sıhhatine kaldırıyorum*" diyerek kadehini kaldırmıştır.⁴² Bu ifadeleri Tevfik Paşa'nın, Berlin Sefareti'nden Bâb-ı Âli Hariciye nezaretine çektiği telgrafta da görüyoruz. Tevfik Paşa bu telgrafta Bismarck'ın 80. sene-i devriyesi münasebetiyle Friedrichsruh'daki malikânesinde tertip edilen programa katıldığını, Bismarck'ın önemli bir kalabalık huzurunda II. Abdülhamid'e hem iktidarda olduğu dönemde hem de sonrasında kendisini unutmamış olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirdiğini belirtmektedir. Hatta yemek esnasında ayağa kalkarak Sultan'ın sıhhat ve afiyeti için temennilerde bulunduğunu ve bu

⁴¹ Şefik Okday, *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, İstanbul, Marsan Matbaacılık, 1986, s.20.

⁴² Şefik Okday ayrıca Türkiye'ye gelip dinlenmesi söz konusu olunca Bismarck'ın, büyük babası Tevfik Paşa'ya "çok isterdim ama imkân bulabilecekmiyim?" dediğini, ancak Sultan II. Abdülhamid'in, dönemin Alman İmparatoru II. Wilhelm ile ilişkilerini düşünerek böyle bir davette bulunmadığını nakleder. Bkz. Okday, a.g.e., s.21.

davranışı nedeniyle orada bulunan topluluk tarafından kuvvetli bir şekilde alkışlandığını bildirmektedir. Tevfik Paşa'nın bu telgrafı Hariciye Nezareti Sadaret Dairesi'ne, Sadaret ise padişaha sunmuştur.⁴³

Tevfik Paşa'nın oğlu olan İsmail Hakkı Okday da⁴⁴ *Yanya'dan Ankara'ya* isimli kitabında bu ziyaretle ilgili bir bölüme yer vermiş ve babasının anlattıklarını aktarmıştır. Bismarck'tan Alman Birliğini gerçekleştirip ihtişamlı Almanya İmparatorluğu'nu kuran ve başına o zamana kadar sadece Prusya Kralı olan Hohenzollern Hanedanı'nı getiren dâhi siyaset ve devlet adamı olarak bahsederken, bahsi geçen 80. doğum günü kutlamalarıyla ilgili yeni İmparator II. Wilhelm ile Bismarck'ın arasının iyi olmadığından yabancı elçiliklerde bu kutlamalarla ilgi hiçbir hareketlilik görülmeyip yalnızca babası Ahmet Tevfik Paşa'nın bir teşebbüsü bulunduğunu aktarmaktadır. Prens Bismarck'ın Türk dostluğundan ve Berlin Kongresi'ndeki Türkiye lehindeki müspet teşebbüslerinden bahisle kendisinin Prens'i tebrik etmeğe memur buyrulmasını II. Abdülhamid'ten rica etmiştir. Yükarıda da bahsedildiği şekilde ziyaret gerçekleşmiş ve İsmail Hakkı Okday'ın aktardığına göre Ahmet Tevfik Paşa'dan başka hiçbir yabancı devlet elçisinin bulunmadığı yaş günü ziyafetinden sonra Prens Bismarck sofrada yaptığı konuşmada şunları söylemiştir;

*“Doğum günümde hiçbir hükümdar beni hatırlamadı. Ancak ve ancak necib, asil, efendi Türk Milleti'nin Padişahı Majeste İkinci Abdülhamid Han, Büyük Elçisi Ahmet Tevfik Paşa ile gönderdikleri kıymetli tebrik mesajı ve yüksek imtiyaz nişanı ile beni hatırlamış oldular ve taltif buyurdular. Kadehimi bu Büyük Türk Hükümdarının sıhhatlerine ve cesur, asil Türk Milleti'nin saadetine kaldırıyorum!...”*⁴⁵

İsmail Hakkı Okday kitabında yer verdiği bu bilgileri aktarırken bizzat babası merhumun anlattığını söylemektedir. Ahmet Tevfik Paşa'nın 80. doğum yılı münasebetiyle Bismarck'ı ziyaretinden ikisinin aynı karede yer aldığı bir fotoğraf bulunmaktadır. Bu fotoğrafa gerek Şefik Okday'ın, gerekse Orhan Koloğlu'nun kitaplarında yer

⁴³ BOA, Y. A. HUS., 323/96, 10 L. 1312 (h.) / 6 Nisan 1985 (m.); Ayrıca bkz. BOA, Y. PRK. EŞA., 21/40, 6 L. 1312 (h.) / 21 Mart 1311 (r.) / 2 Nisan 1895 (m.).

⁴⁴ Tevfik Paşa ile Afife Hanım'ın ilk çocukları olan İsmail Hakkı Okday, Sultan Vahdetin'in kızı Ulviye Sultan ile evlendiği için saraya damat olmuştur. Yani İsmail Hakkı Bey hem sadrazam oğlu, hem de padişah damadıdır.

⁴⁵ İsmail Hakkı Okday, *Yanya'dan Ankara'ya*, İstanbul, Sebil Yayınevi, 1975, 266-268.

verilmiştir.⁴⁶ II. Abdülhamid bundan sonra da Bismarck'ı unutmamıştı. 1897 senesinde Berlin Sefareti aracılığı ile sıhhi durumunu sordurmuş, Bismarck da kendisine cevaben bir teşekkür yazısı göndermişti.⁴⁷ Bununla birlikte rahatsız olduğu zamanlarda Bismarck'ın sağlık durumuyla ilgili Berlin'den Dersaadet'e zaman zaman bilgi veriliyordu.⁴⁸

1.3. Bismarck'ın Ölümü ve Sonrası

II. Abdülhamid Bismarck'ın ölümünün ardından oğlu Herbert Bismarck'a sefiri aracılığı ile samimi bir taziye mesajı göndermişti. İkdâm gazetesinin 11 Ağustos 1898 tarihli nüshasında Saltanat-ı Seniyye'nin Berlin Sefiri Tevfik Paşa'nın Prens Bismarck'ın vefatı münasebetiyle oğlu Herbert Bismarck'a gönderdiği tahrirata yer verilmektedir. Sadaret tarafından Tevfik Paşa'ya "*Pederinin vefatı münasebetiyle Prens Herbert Bismarck cenaplarına Devlet-i Aliyye'nin taziye-i samîmânesini tebliğ buyurmanızı rica ederim*" şeklinde gönderilen telgraf sonrasında Tevfik Paşa aşağıdaki mesajı Herbert von Bismarck'a göndermiştir:

"Bu asrın en büyük siyasiyyûnu olan pederinizin vefatından dolayı zât-ı âliniz ve bütün Alman milletinin dûcâr olduğunuz ziya-ı ebedi münasebetiyle Devlet-i Aliyye'nin taziyet-i samîmânesini kabul buyurmanızı rica ederim".⁴⁹

Bismarck gibi önemli bir siyaset adamının ölümünün Avrupa'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı'da da büyük bir yankısı olacağı muhakkaktır. Bismarck, 30 Temmuz 1898 günü Hamburg ya-

⁴⁶ Friedrichsruh'daki Otto von Bismarck Vakfı Kütüphanesi'nde çalışma yaptığımız sırada bu ziyaretle ilgili bilgi ve belgeye ulaşamadık. Hatta bahsi geçen fotoğrafı vakıf yetkilisine gösterdiğimizde, daha önce bu fotoğrafla karşılaşmadıkları yanıtını aldık. Bismarck'ın sekseninci doğum yılı münasebetiyle çok sayıda grubun Bismarck'ı ziyaretleri söz konusu olduğundan bunu doğal karşılamak mümkündür. Ayrıca Orhan Koloğlu ile 2012 yılı Mayıs ayındaki görüşmemizde kitabında yer verdiği fotoğrafın kaynağını sordüğümüzde, kitabı hazırlarken aileden kalan İsmail Hakkı Okday'ın arşivinden faydalanma imkânı bulunduğunu ve bu fotoğrafın da bu arşivden intikal etmiş olduğunu belirtmiştir.

⁴⁷ **BOA, Y. PRK. BŞK.**, 51/16, 4 Za 1314 (h.) / 6 Nisan 1897 (m.) / 25 Mart 1303 (r.);

⁴⁸ Örneğin bkz. **BOA, Y. PRK. PT.**, 11/39, 22 L 1314 (h.) / 26 Mart 1897 (m.) / 14 Mart 1313 (r.); **BOA, Y. PRK. PT.**, 11/39, 23 L 1314 (h.) / 27 Mart 1897 (m.) / 15 Mart 1313 (r.); **BOA, Y. PRK. PT.**, 8/52, 21 Ş 1309 (h.) / 21 Mart 1892 (m.) / 9 Mart 1308 (r.).

⁴⁹ **İkdâm**, Nr. 1467, 30 Temmuz 1314 (r.), 23 Ra. 1316 (h.), 11 Ağustos 1898 (m.), s. 2. Bu telgraflara Ali Reşat ve Babanzade İsmail Hakkı da eserlerinde yer vermişlerdir. Bkz. Ali Reşat ve İsmail Hakkı, **a.g.e.**, s. 123.

kınlarındaki Friedrichsruh'da bulunan malikânesinde 83 yaşında hayatını kaybetti. Bu vefat haberi Berlin Osmanlı sefaretî tarafından bir telgraf çekilerek derhal Dersaadet'e bildirilmişti.⁵⁰ Bismarck'ın ölümünün ardından yerli yabancı gazeteler farklı bakış açılarıyla yazılmış haber ve makalelerle dolu idi. Bu metinlerin büyük bir kısmı Bismarck'a övgüler düzerken diğer bazıları daha tarafsız, az bir kısmı ise tenkit içeriyordu.⁵¹

Dönemin önde gelen gazetelerinden *İkdam*⁵² ve *Tercüman-ı Hakikat*'a bakıldığında Bismarck'ın ölümünün Osmanlı basınında önemli derecede yankı bulduğu ve ölümünden sonraki günlerde neredeyse her gün Bismarck ile ilgili gerek ölümü sonrasındaki gelişmeler ve gerekse Bismarck'ın hayatı ile ilgili geniş çaplı bilgi içeren yazıların yer aldığı dikkat çekmektedir. Hatta *İkdam* gazetesinde Bismarck'ın ölümü münasebetiyle bir yazı dizisi⁵³ yayınlanması oldukça ilgi çekicidir.

İkdam gazetesinin 2 Ağustos tarihli nüshasının ilk sayfasında Almanya'nın mâtem içinde olduğu ve bugüne değin gelmiş geçmiş en büyük dâhilerinden birini kaybetmenin üzüntüsünü yaşadığını bildiren bir haber yer almaktadır. Metinde Bismarck gibi zevatın dünyaya nadiren geldiğinden, kendisinin memleketine büyük hizmetler yaptığından ve Prusya önderliğinde Alman İmparatorluğu'nu kurduğundan övgüyle bahsedilmektedir. Sonraki günlerde de gazetelerde birçok haber okuyucuları gelişmelerden haberdar etmektedir.

Netice itibariyle *İkdam* ve *Tercüman-ı Hakikat* gazetelerinin Bismarck'ın ölümü sonrasındaki günlerde verdikleri haberlere bakıldığında daha çok ajanslardan yahut dış basından⁵⁴ alınan ve Bismarck'ın ölümü çerçevesinde başta Almanya olmak üzere çeşitli devletlerdeki gelişmelerin aktarıldığı görülmektedir. Her ne kadar bir aktarım söz konusu olsa da konuyla ilgili aktarılacak haberlerin se-

⁵⁰ BOA, Y. A. HUS., 387/53, 13 Ra. 1316 (h.) / 20 Temmuz 1314 (r.) / 1 Ağustos 1898 (m.).

⁵¹ Gazete yazılarından örnekler için Bkz. Ali Reşat ve İsmail Hakkı, a.g.e., s. 359 vd.

⁵² Ali Reşat ve Babanzade İsmail Hakkı'ya göre o dönem *İkdam* gazetesi matbuat-ı osmânînin en müteber ve en ciddisiydi. Bkz. Ali Reşat ve İsmail Hakkı, a.g.e., s. 358.

⁵³ *İkdam*, Nr. 1463, 26 Temmuz 1314 (r.), 19 Ra. 1316 (h.), 7 Ağustos 1898 (m.), s. 2-3. "Makale-i Mahsusa" ana başlığında "Paris muhabirimizden Bismarck'ın vefatı münasebetiyle bir hasbihal" alt başlıklı yazı serisi Ali Kemal imzasıyla bir hafta devam etmiştir.

⁵⁴ Daha çok da Alman Berliner Tageblatt, Neue Freie Presse, Berliner Neueste Nachrichten, Norddeutsche Allgemeine Zeitung, Berliner Lokal Anzeiger gibi gazetelerden.

çimi ve aktarılış şekli, Bismarck algısını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

II. Abdülhamid, Bismarck'ı ölümünden yıllar sonra da unutmamıştı. Bismarck'ın ölümünden yedi yıl kadar geçtikten sonra Yıldız Sarayı'ndan Berlin Sefareti'ne gönderilen bir telgrafta, bir Alman gazetesinde ilan ile satışı çıkarılan ve Alman İmparatoru ile Prens Bismarck'ın tasvirlerini içeren iki tablonun sefaretçe satın alınarak posta ile İstanbul'a gönderilmesi talebi, sefaretten gelen cevabî telgrafta ise bahsi geçen tabloların satın alınarak gönderildiği bildirilmektedir.⁵⁵ Bu durum Almanya ile ilişkilerin giderek yoğunlaştığı bir dönemde Bismarck'ın II. Abdülhamid tarafından unutulmadığını göstermektedir.

2. II. Abdülhamid'in Düşüncelerinin Şekillenmesindeki Faktörler

II. Abdülhamid'in özelde Bismarck genelde ise Almanya ve Almanlar hakkındaki müspet düşüncelerinin kendi döneminden itibaren Osmanlı-Alman yakınlaşmasının giderek artmasında önemli etkisi olduğuna şüphe yoktur.

Esasen siyasi yapı ve rejim açısından bakıldığında özellikle İngiltere'nin meşrutiyeti teşvik eden davranışlarına karşın, otoriter bir toplum ve devlet yapısına dayanan, hükümetin parlamentodan çok hükümdara karşı sorumlu bulunduğu, basın daima müdahaleye açık, alınacak tedbirlerle kulağı çekilebilen bir sisteme dayanan Almanya'nın, II. Abdülhamid'e sempatik gözükeceği açıktı.

Nitekim II. Abdülhamid'in Bismarck'a duyduğu yakınlığın ve onu takdir etmesinin diğer bir önemli nedeni olarak Bismarck'ın kendisini I. Wilhelm'in sadık bir bendesi ve hizmetkârı olarak nitelendirmesi sayılabilir. Keza Bismarck'ın mezar taşına bu şekilde yazılmasını vasiyet etmesi de onun imparatorluğa olan bağlılığı nedeniyle II. Abdülhamid'in takdirini kazanmasının muhtemel sebeplerinden biri olabilir. Neticede kendisi de Osmanlı Devleti'nin sultanı olarak kendisine sadık bendelerin olmasını arzulamakta ve bu çerçevede Bismarck'ı bir örnek olarak görmektedir.

II. Abdülhamid'in Almanya sempatisinde basının da önemi vardı.

⁵⁵ BOA, Y. PRK. EŞA., 48/40, 15 L. 1323 (h.) / 13 Aralık 1905 (m.).

Almanya kendi ideolojik yayılması için basının önemini biliyordu. Bismarck tarafından Almanya'ya çağrılıp para, matbaa makineleri ve hediyeler verilen Ali Efendi tarafından çıkarılan *Basiret* Gazetesi Almanya'yı destekleyen yazılar yazmış, Osmanlı halkı ve devlet erkânı arasında olduğu kadar, sarayda da okunan bu gazete II. Abdülhamid üzerinde de Alman sempatisinin oluşması hususunda tesirde bulunmuştu.

Bunun dışında Osmanlı'da yönetici ve aydın çevrelerinde İngiltere, Rusya ve Fransa'ya karşı bir nefret ve bir bezginlik vardı. Bunlar iki yeni güce Almanya ve Japonya'ya sempati besliyorlardı. Japonya'nın Osmanlı'ya nüfuz etme şansı az olduğundan, Almanya'ya sempati daha büyüktü ve bu dönemde Alman yayılması için uygun bir ideolojik ortam oluşmuştu.⁵⁶

Ayrıca 93 Harbi'nde yaşanan hezimetten sonra Rus ordusunun durdurulmasında Berlin'in öncülük etmiş olması II. Abdülhamid'in Bismarck'a daha sıcak bakmasında etkili olmuş, hezimete uğramış Osmanlı ordusunun ıslahı ve düzenlenmesi konusunda Almanya'ya başvurma yoluna gidilmişti. II. Abdülhamid daha önce II. Mahmud'un yaptığı gibi politik bakımdan daha az tehlikeli görünen ve ayrıca Fransa ile yaptığı savaştan muzaffer ayrılarak gücünü ispat etmiş olan Almanya'ya başvurmayı seçmişti.⁵⁷

II. Abdülhamid'in Almanya'dan askerî yardım talebinde bulunmasının sebepleri arasında Alman askerî gücünün ihtişamından ve Bismarck'ın kendisine Avrupa'nın hakemi olma itibarını veren diplomatik kabiliyetinden etkilenmiş olduğu ve aynı zamanda Osmanlı topraklarında gözü olmaması gösterilebilir.⁵⁸ İngiltere'nin Berlin Kongresi ile Kıbrıs'ı ele geçirmesi ve sonrasında Mısır'ı işgal etmesi II. Abdülhamid'i endişeye sevk etmişti. Büyük güçler arasında ise

⁵⁶ Hakan Akyar, *Bismarck ve II. Wilhelm'in Osmanlı Üzerine Düşünceleri*, Muğla Üniversitesi, SBE, 2003, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 73-74.

⁵⁷ Jehuda L Wallach, *Anatomie einer Militärlilfe: die Preussisch-Deutschen Militärmissionen in der Türkei: 1835-1919*, Düsseldorf, Draste Verlag, 1976, s. 34; Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen ilk Alman Askerî Heyeti Hakkında", *İÜ Tarih Dergisi*, Sayı: 32, 1979, s. 481; Murat Çulcu, "Tarihsel Süreçte Türkiye-Almanya İlişkilerine Yorumsal Bir Bakış", *Çıkarlar, Çatışmalar, Çözümler: Tarihten Geleceğe Türk-Alman İlişkileri*, (Haz. Erhan Yazar), Ankara, Türk Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Grubu, 1999, s. 14.

⁵⁸ H. Bayram Soy, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004, s. 31.

Osmanlı topraklarına göz dikmeyip sadece ekonomik ilişkiler üzerinde duran yalnızca Bismarck'ın Almanya'sı görünüyordu.⁵⁹

Sonuç

II. Abdülhamid örneğinde olduğu gibi Osmanlı'da kamuoyu ve Sultan-Devlet nezdindeki Bismarck algısı büyük ölçüde müspet yöndedir. Burada Bismarck'ın gerek Osmanlı idaresi gerekse Osmanlı aydınları tarafından dikkatle takip edilen bir devlet adamı olmasını, diplomatik başarı ve etkinliğine hamletmek mümkündür.

Sultan II. Abdülhamid'in devletlerarası ilişkilerde şahsî ilişkilere önem vererek yabancı devletlerle çeşitli vesilelerle her daim irtibat halinde olması şüphesiz Bismarck ile de irtibat halinde olmasını beraberinde getirmiştir. Ancak çalışmada farklı boyutlarıyla ele alındığı üzere II. Abdülhamid'in özelde Bismarck'a genelde ise Almanya'ya karşı müspet düşünce ve tavırları aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin menfaatleri doğrultusunda değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte belki de Osmanlı'nın giderek ayrıştığı bir dönemde gerek başta II. Abdülhamid olmak üzere Osmanlı devlet adamlarının gerekse mütefekkirlerinin Osmanlı'yı bir arada tutma düşünce ve amacına sahip olmaları, Alman prensliklerinin birliğini sağlayan bir devlet adamına ilgi ve sempatiyle bakılmasının önemli bir nedeni olsa gerektir.⁶⁰

⁵⁹ Ingeborg Böer, Ruth Härkötter, Petra Kappert, Sabine Adatepe (ed.), **Türken in Berlin 1871-1945: Eine Metropole in den Erinnerungen Osmanischer und Türkischer Zeitzeugen**, Berlin, New York: de Gruyter, 2002, s. 7.

⁶⁰ Çalışmamızda yer yer atıfta bulunduğumuz Ali Reşad ve Babanzade İsmail Hakkı tarafından kaleme alınan **Bismarck: Hayat-ı Hususi ve Siyasisi** başlıklı eser, Osmanlı'da bir batılı devlet adamı üzerine yazılmış ilk geniş çaplı bibliyografik eser olması (376 sayfa) ve Bismarck'ın ölümünden çok kısa bir süre sonra yayınlanmış olması, kendisine yönelik ilgiyi göstermesi açısından bu meyanda zikredilmeye değerdir. Bkz. Ali Reşad ve İsmail Hakkı, **Bismarck: Hayat-ı Hususi ve Siyasisi**, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1316.

KAYNAKÇA**1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

BOA, HR. TO. 499/1, 19 Eylül 1883 (m.) / 17 Za. 1300 (h.) / 7 Eylül 1299 (r.)

BOA, HR. TO. 529/42, 12 Kasım 1885 (m.) / 4 S. 1303 (h.) / 31 Teşrinievvel 1301 (r.)

BOA, HR. TO. 529/47, 28 Kasım 1885 (m.) / 20 S. 1303 (h.) / 16 Teşrinisani 1301 (r.)

BOA, Y. A. HUS., 314/93, 7 C. 1312 (h.) / 6 Kasım 1894 (m.)

BOA, Y. A. HUS., 314/93, 7 Ca. 1312 (h.) / 6 Kasım 1894 (m.)

BOA, Y. A. HUS., 323/96, 10 L. 1312 (h.) / 6 Nisan 1895 (m.)

BOA, Y. A. HUS., 387/53, 13 Ra. 1316 (h.) / 20 Temmuz 1314 (r.) / 1 Ağustos 1898 (m.)

BOA, Y. MTV., 29/98, 23 R. 1305 (h.) / 8 Ocak 1888 (m.)

BOA, Y. PRK. BŞK., 51/16, 4 Za 1314 (h.) / 6 Nisan 1897 (m.) / 25 Mart 1303 (r.)

BOA, Y. PRK. DFE., 1/26, 20 M. 1310 (h.) / 2 Ağustos 1308 (r.) / 14 Ağustos 1892 (m.)

BOA, Y. PRK. EŞA., 17/34, 30 N. 1310 (h.) / 5 Nisan 1309 (r.) / 17 Nisan 1893 (m.)

BOA, Y. PRK. EŞA., 21/40, 6 L. 1312 (h.) / 21 Mart 1311 (r.) / 2 Nisan 1895 (m.)

BOA, Y. PRK. EŞA., 48/40, 15 L. 1323 (h.) / 13 Aralık 1905 (m.)

BOA, Y. PRK. EŞA., 6/39, 25 C. 1304 (h.) / 21 Mart 1887 (m.)

BOA, Y. PRK. HR. 14/70, 29 Z. 1308 (h.) / 24 Temmuz 1320 (r.) / 5 Ağustos 1891 (m.)

BOA, Y. PRK. PT., 11/39, 22 L 1314 (h.) / 26 Mart 1897 (m.) / 14 Mart 1313 (r.)

BOA, Y. PRK. PT., 11/39, 23 L 1314 (h.) / 27 Mart 1897 (m.) / 15 Mart 1313 (r.)

BOA, Y. PRK. PT., 5/79, 8 Ra. 1307 (h.) / 21 Teşrinievvel 1305 (r.) / 2 Kasım 1889 (m.)

BOA, Y. PRK. PT., 8/52, 21 Ş 1309 (h.) / 21 Mart 1892 (m.) / 9 Mart 1308 (r.)

BOA, Y. PRK. TŞF., 7/8, 14 S. 1321 (h.) / 29 Nisan 1319 (r.) / 12 Mayıs 1903 (m.)

2. Gazete

İkdam, Nr. 1463, 26 Temmuz 1314 (r.), 19 Ra. 1316 (h.), 7 Ağustos 1898 (m.), s. 2-3.

İkdam, Nr. 1467, 30 Temmuz 1314 (r.), 23 Ra. 1316 (h.), 11 Ağustos 1898 (m.), s. 2.

Tercüman-ı Hakikat, Nr. 3538, 10 Mart 1306 (r.), 30 B. 1307 (h.), 22 Mart 1890 (m.), s. 1.

Tercüman-ı Hakikat, Nr. 3539, 12 Mart 1306 (r.), 3 Ş. 1307 (h.), 24 Mart 1890 (m.), s. 1.

3. Eserler

Abdülhamid II.: **Devlet ve Memleket Görüşlerim**, (Haz. A. Alaeddin Çetin, Ramazan Yıldız), İstanbul, Çığır Yayınları, 1976.

Akyar, Hakan: **Bismarck ve II. Wilhelm'in Osmanlı Üzerine Düşünceleri**, Muğla Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Ali Reşat ve İsmail Hakkı: **Bismarck: Hayat-ı Hususi ve Siyasisi**, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1316.

Ali Said: **Saray Hatıraları: Sultan Abdülhamid'in Hayatı**, (Haz. Ahmet Nezih Galitekin), İstanbul, Nehir Yayınları, 1994.

Altıntaş, Yusuf Ziya: **Otto von Bismarck ve Osmanlı'daki İmajı**, İstanbul Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Atıf Hüseyin Bey: **Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri: Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıraları (1909-1918)**, (Haz. M. Metin Hülagu), 3. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.

Beydilli, Kemal: "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında", **İÜ Tarih Dergisi**, Sayı: 32, 1979, s. 481-494.

_____, "Şark Meselesi", **DİA (Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, Cilt: 38, İstanbul, 2010, s. 352-357.

Birinci, Ali: "Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri Meselesi", **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 19, Yıl: 2005, s. 177-194.

Cihan, Ahmet: "Toplumsal ve Siyasal İlişkilerin Bir Tezahürü Olarak Hediyeleşme: II. Abdülhamid'in Alman İmparatoruna 1906 Yılında Göndermiş Olduğu Hediyeler", **Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu 8-10 Ekim 2009**, Konya, Konya Valiliği, 2010.

Çulcu, Murat: "Tarihsel Süreçte Türkiye-Almanya İlişkilerine Yorumsal Bir Bakış", **Çıkarlar, Çatışmalar, Çözümler: Tarihten Geleceğe Türk Alman İlişkileri**, (Haz. Erhan Yazar), Ankara, Türk Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Grubu, 1999.

Demirel, Fatmagül: **Son Ziyaretler Son Ziyafetler**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007.

Ingeborg Böer vd. (ed.): **Türken in Berlin 1871-1945: Eine Metropole in den Erinnerungen osmanischer und türkischer Zeitzeugen**, Berlin, New York: de Gruyter, 2002.

Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi**, Cilt: VIII, Ankara, TTK Basımevi, 1995.

Kasson, John A.: "Otto von Bismarck, Man and Minister", **The North American Review** (1821-1940), Ağustos 1886, c. CXLIII, nr. CCCLVII, American Periodicals, s. 105.

Kreiser, K. - Neumann, C.: **Kleine Geschichte der Türkei**, Stuttgart, Reclam, 2008.

Okday, İsmail Hakkı: **Yanya'dan Ankara'ya**, İstanbul, Sebil Yayinevi, 1975.

Okday, Şefik: **Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, İstanbul, Marsan Matbaacılık, 1986.

Ortaylı, İlber: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, 9. Baskı, İstanbul, Alkım Yayınları, 2006.

- Osmanoğlu, Ayş: **Babam Sultan Abdülhamid**, Ankara, Selçuk Yayınları, 1986.
- Özcan, Abdülkadir - Şahin, İlhan: “II. Abdülhamid’in Hususi Mektub ve Telgrafları”, **İÜ Tarih Dergisi**, Sayı: 34, 1984, s. 417-474.
- Scherer, Friedrich: **Adler und Halbmond: Bismarck und der Orient 1878 – 1890**, Paderborn, Schöningh, 2001.
- Soy, H. Bayram: **Almanya’nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)**, Ankara, Phoenix Yayınları, 2004.
- Wallach, Jehuda L.: **Anatomie einer Militärhilfe: die Preussisch-Deutschen Militärmissionen in der Türkei: 1835-1919**, Düsseldorf, Draste Verlag, 1976.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA İNGİLİZLERCE HİNDİSTAN'A GÖNDERİLEN TÜRK ESİRLERİ

Mustafa Kurtkan KAÇIRA*

Özet

Birinci Dünya Savaşı sadece cephe hayatını kaybeden askerlerle sınırlı kalmamıştır. Bunun yanında birçok asker ve sivil de esir düşmüş ve cephe gerisindeki esir kamplarında hayatlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bu çalışma ile esir düşen Türk askerlerin Hindistan'daki İngiliz kamplarındaki akıbetleri araştırılmak istenmiştir. Çalışma ilerledikçe görülmüştür ki esirlerle ilgili meselelere Kızılay ve Kızılhaç gibi farklı örgütler yanında hükümetler de müdahil olmuşlardır. Bu çalışma ayrıca, hükümetlerin esirler konusundaki tavrını ve yaptıklarını ele almaya çalışacaktır. Çalışma içerisinde arşiv belgelerinden olduğu kadar telif eserlerden de faydalanılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Hindistan, Türk Esirleri, İngiltere

Abstract

TURKISH PRISONERS SENT TO INDIA BY THE BRITISH IN THE FIRST WORLD WAR

World War One was not only limited by soldiers who lost their lives in front. Also lots of soldiers and civilians were taken prisoners and had to maintain their lives in prison camps behind the front line. By this work we want to search the fate of Turkish war prisoners in British camps in India. During the progress of the study it was seen that different organizations like Red Crescent and Red Cross as well as governments took part in problems concerning the prisoners. The study will also try to approach the governments' attitudes and actions for the prisoners. Both archival documents and copyrighted works were used as sources for this article.

Key Words: World War One, India, Turkish War Prisoners, England (Britain)

* Okutman, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
e-mail: mkacira@hotmail.com.

Giriş

I. Dünya Savaşı'nda esir düşen Türkler, üzerinde az çalışılmış bir konudur. Bununla birlikte yaklaşık 200.000 kişinin İtilaf Devletlerince esir alındığı¹ düşünüldüğünde geniş bir kesimin bu uygulamadan etkilendiği görülebilir. Esirler meselesi savaş boyunca Osmanlı Devleti'nin Dışişleri ve Genel Kurmay Başkanlığı gibi kurumlarını ve Kızılay Derneği'ni meşgul etmiştir. Doğal olarak bu konu düşman taraflar arasında uluslararası bir mesele olmaktan da kurtulamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin esir düşen vatandaşları ile Hariciye Nezareti ve Kızılay savaş boyunca ilgilenmiştir. Böylece Genel Kurmay arşivleri yanında bahsi geçen iki kurum içerisinde de birçok belge toplanmıştır. Bugüne kadar bunlar arasında en az başvuru alan Hariciye Nezareti belgeleridir.

Türk esirleri hakkında şimdiye kadar az ama önemli çalışmaların yapıldığını görüyoruz. Bunlardan bazıları genel olarak Türk esirlerinin yaşadıkları kamplar, sağlık durumları ve sayıları üzerinde durmaktadır. Birçok çalışmanın da Mütareke Dönemi'nde yaşanan sorunlar üzerine odaklandığı görülmektedir. Bunlar çoğunlukla Malta esirleri ile Anadolu'daki İngiliz esirleri ve Yunanistan ile Türkiye arasında yaşanan esir sorunlarını incelemektedir. Yine bazı çalışmalar da Mısır ve Filistin esir kamplarında tutulmuş kişiler ile Rusya tarafından esir alınan askerler üzerine odaklanmıştır. Hindistan'daki esir kampları hakkında bu türden tek bölgeyi ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Ele aldığımız konuya giriş olması açısından şunlardan bahsetmek yerinde olacaktır. I. Dünya Savaşı boyunca hem İtilaf Devletleri hem de İttifak Devletleri tarafından birçok sivil ve asker esir alınmış ve savaş boyunca tutsak edilmişlerdir. Ruslar tutukladıkları esirleri Rus hâkimiyetindeki bölgelere, Fransızlar Fransa'ya ve İngilizler de kendi hâkimiyetleri altındaki topraklara götürmüşlerdir. Bu kişiler bir birlerinden uzak ve değişik esir kamplarında tutulmuşlardır. Anavatanlarıyla temaslarını mektup ve kamplara gelen yabancı gazetelerden aldıkları haberler ile sağlamışlardır. İçlerinde esir kamplarında

¹ Cemalettin Taşkiran, **I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri: Ana Ben Ölmedim**, 1. Baskı, İstanbul, Mas Matbaası, Eylül 2001, s. 48.

ölenler olmuş, ancak çoğunluğu bir şekilde yaşamını sürdürmüş ve savaştan sonra geri dönmüşlerdir. Götürüldükleri ülkelere yerleşenler de vardır.

Savaşın başlaması ile birlikte İngilizlere esir düşen ilk kişiler sivil olmuştur. Bunlar İngiltere’de yaşayan Osmanlı Devleti vatandaşlarıdır. Bu kişiler önce gözaltına alınmışlar ve bazı sosyal yasalara tabi tutulacakları kendilerine bildirilmiştir. Daha sonra aynı kişiler İngiltere’de kurulan esir kamplarında toplanmaya başlanmıştır. İngiliz hâkimiyetinde bulunan Hindistan’daki Türklerin başına da benzer şeylerin geldiği anlaşılmaktadır.

Çalışmanın iki bölümden oluşması düşünülmüştür. Bunlardan ilki Hindistan ve Burma’daki esir kampları ile esirlerin sağlık durumu, sayıları, yaşam şartları gibi konular hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır. İkinci bölümde ise merkezden bu esirlerin durumlarını düzeltmek için yapılan yardımlar ve bunun için yapılan diplomatik temaslar ele alınacaktır.

Burada şunu belirtmek de yerinde olacaktır: Ele alınan dönemde Burma doğrudan İngiltere’nin Hindistan Genel Valiliği’ne bağlıdır.² Osmanlı arşiv belgelerinde de Burma’dan Hindistan’ın bir parçası olarak bahsedilmiştir. Bu çalışmada da Burma bir ülke ismi değil, bir bölge ismi olarak kullanılacaktır.

Çalışmada kullanılan belgeler, konunun farklı yönlerini aydınlatacak şekilde seçilmiştir. Böylece savaş boyunca sadece askerlerin değil, sivil görevlilerin yaşadıkları da incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, askerî kurumlar ile birlikte sivil kurumların çalışmaları ve Osmanlı Devleti ile yabancı devletlerin savaş esirleri konusundaki tutumu ele alınmıştır.

1. Hindistan’daki Türk Esir Kampları ve Esirlerin Durumu Hakkında Bazı Bilgiler

1.1. Esir Kampları

Burma ve Hindistan’ın değişik yerlerinde birçok kampın bulun-

² Burma tarihi hakkında Bkz. İsmail Hakkı Gürsoy, “Mynanmar”, **DİA.**, Cilt: 32, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2006, s. 253-254. Burma’nın İngiliz hâkimiyetine geçişi ile ilgili olarak Bkz. Sir A. Ward – G.P. Gooch (ed.), **The Cambridge History of British Foreign Policy (1783-1919)**, Cilt: III, Britain, Cambridge University Press, 1923, s. 193-196.

duğundan bahsetmiştik. Daha önce yapılan çalışmalarda bu kampların isimlerinin ve yerlerinin tespit edildiği görülmektedir. Bunları şu şekilde verebiliriz. Hindistan'dakiler: Rajputana'da Sumerpur Kampı; Bombay'da Ahmed Nagar ve Belgaum Kampı; Bellary şehrinde Bellary Kampı; Kalküta'da İstasyon Kampı, Kataphar ve Tongnung kampları. Burmadakiler: Thatmyo Kampı, Schwebo Nekahat Kampı, Rangoon Karantina Kampı.³

Hindistan'daki kampların ne zaman kuruldukları bilinmemektedir. Bombay başşehbenderi Basri de bunlar haricindeki Kopalpanhan'da tutuklu bulunmuştur.⁴ Burma'ya ise ilk Türk esirleri 1914 yılında getirilmiştir.⁵ 1917 yılında da adı geçen bütün kamplar Kızılhaç görevlileri tarafından ziyaret edilmiştir.⁶

Kampların, esirlerin savaş boyunca tutulmaları için kuruldukları bellidir. Bununla birlikte, iki tanesinin adından da anlaşılacağı gibi diğerlerinden farklı bir işlevi vardı. Bunlar Schwebo Nekahat Kampı ile Rangoon Karantina Kampı'dır. Bunlardan ilki nekahat döneminde ve hava değişimi almış hastalar için kurulmuştur. İkincisi ise kolera gibi salgın hastalık tehdidine karşı kullanılıyordu.⁷

Esir kampları binlerce kişinin yaşadığı yerlerdi. Genel olarak esirlerin barakaları ve kamp yöneticilerinin kullandığı binaları içeren çitle çevrili yapılarıydı. Esirler için banyo ve yemekhaneler ile tuvaletler bulunuyordu. Bazılarında hastane ve cami vardı. Ailelerin yaşadığı kamplarda ev için gerekli mobilyalar bulunuyordu. Erler için yatakhaneler ve subaylar için ayrı binalar vardı.⁸ Kampların bulunduğu bölgeler farklı farklı olduğu için iklimler de değişiklik gösteriyordu. Mesela Himalaya Dağları eteklerinde kamplar bulunduğu gibi, Kalküta gibi tropikal iklime sahip yerlerde de kamplar vardı. Tropikal iklim esirlerin sağlık durumlarını olumsuz yönde etkiliyordu.

Bütün esir kamplarında yaşam bazı küçük farklar dışında aynıydı. Esirlere üç öğün yemek sağlanıyor, bazı kamplarda esirler kantin-

³ Taşkiran, a.g.e., s. 65.

⁴ BOA, HR.SYS, 2444/52

⁵ Taşkiran, a.g.e., s. 96.

⁶ A.e., s. 58.

⁷ A.e., s. 113-115.

⁸ A.e., s. 69 vd..

den alışveriş edebiliyorlardı. Bu kamplarda esirler banyo ve tuvalet ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlar, spor ve değişik oyunlar ile sosyalleşebiliyorlar ve bazı yabancı gazeteleri okuyabiliyorlardı. Giyim konusunda esir subaylara katı kurallar uygulanmıyordu. Esirlere bir miktar para, sigara ve sabun veriliyordu. Bazı kamplarda esirler izin almadan, bazılarında izin kâğıdı alarak kamptan giriş-çıkış yapabiliyorlardı. Yani sürekli kapalı kalmıyorlardı. Disiplinsizlikleri sebebi ile esirlere kısa süreli hapis gibi cezalar veriliyordu.⁹

1.2. Kamplarda Tutuklu Bulunan Türk Esirleri

İngilizlerin Hindistan ve Burma'da tuttıkları Osmanlı vatandaşlarının birçoğunu Gazze ve Irak cephelerinde esir düşen kişiler oluşturuyordu. İngilizler Irak cephesinde 7000, Gazze cephesinde 40.000 kişiyi esir almışlardı.¹⁰ Çoğunluğunu askerler oluşturmakla birlikte, içlerinde tehdit olarak görüldükleri için tutuklanmış sivil esirler de bulunuyordu.¹¹ Asker esirler arasında Osmanlı Devleti'nde görev yapan Almanlar da vardı. Bunlardan bazıları Ahmed Nagar Esir Kampı'nda tutuluyorlardı.

İngilizler kamplardaki Osmanlı esirlerine “tefrika siyaseti” uyguluyorlardı. Yani esirler etnik kökenlerine (Türk, Arap ... gibi) göre ayrılıyorlardı. Savaşın ilk yıllarında Hindistan'da bulunan başşehir Basri bu konuda şunları söylemektedir.

“Tebaa-i Osmaniye hakkında İngiltere Hükümeti bir tefrika siyaseti ittihaz eyledi. Türkler derhal üsera karargâhlarına sevk edildikleri halde Arap ve Mısri Hristiyan tebaa-i Osmaniye evvela serbest hallerini muhafaza eylediler.”¹²

1915 tarihli bir belgede bu siyasetten bahsedilerek İngilizlerin esirleri “...Türk, Kürt ve Arap olarak tefrik...” ettikleri, bundan

⁹ A.e., s. 65 vd.; Mahmut Akkor, **I. Dünya Savaşında Çeşitli Ülkelerdeki Türk Esir Kampları**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 60 vd..

¹⁰ Bu esirlerin bir kısmı Mısır'a gönderilmiştir Bkz. Akkor, **a.g.e.**, s. 19,25; krş. Taşkıran, **a.g.e.**, s. 51. vd..

¹¹ Ali Özuyar, “Burma'daki Sivil Türk Esirleri”, **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2008, s. 279-87 (http://www.fed.sakarya.edu.tr/arşiv/yayinlenmis_dergiler/2008_1/2008_1_22.pdf). [18.08.2016]

¹² BOA, HR.SYS., 2444/27

sonra ayrı yerlere götürüldükleri ve Araplara "...*hürmet gösterip...*" Türklere kötü davrandıkları belirtilmektedir.¹³

Bellary kampında esir tutulan Yarbay Hasan'ın raporunda bu uygulamanın nasıl başladığına dair bilgiler vardır. Yarbay'ın belirttiğine göre bir Türk subayın bir Arap ere tokat atmasından sonra kampta gruplaşmalar başlamıştır. İngilizler, esirler arasındaki ayrışma hakkında bilgi aldıktan sonra Osmanlı vatandaşlarını Thatmiyo Kampı'na, Kürt ve Arap etnik kökenine bağlı olanları Rapnonan'daki Sumerpur Kampı'na göndermişlerdir.¹⁴

Bunun dışında kamplardaki esirlerin yaşadıkları sorunlarla ilgili falza bir bilgi yoktur. Esirler, çoğunlukla iklimden, ailelerinden mesaj alamamaktan veya parasızlıktan yakınmışlardır. Belgelerde Osmanlı vatandaşlarına kötü davranıldığından bahsedilmekteyse de bunun ne şekilde olduğuna dair bir bilgi yoktur.¹⁵

Kamplarda çeşitli sebeplerden dolayı ölüm olayları da gerçekleşmiş ve bunların bazıları Osmanlı Devleti tarafından protesto edilmiştir.¹⁶ Örneğin Sumerpur Esir Kampı'nda 1915 yılında 16 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁷ Thaymyo Esir Kampı'nda da 1917 yılında 4 kişi hastalık sebebi ile ölmüştür.¹⁸

2. Osmanlı Devleti'nin Esirler İçin Yaptığı Bazı Çalışmalar

2.1 Esirlerin Korunması İçin Yapılan Çalışmalar

Osmanlı makamları İngilizlerin eline esir düşmüş vatandaşlarına kötü muamele yapıldığına inanıyordu. Kötü muamelenin önüne geçmek için de iki görüş öne sürüldü. Bunlardan ilki İngilizlerin protesto edilmesi, ikincisi ise karşı tarafı korkutmak amacıyla Osmanlı Devleti'nin elindeki İngiliz esirlere de aynı muamelenin yapılmasıydı.¹⁹

1916 tarihli bir belgeye göre ikinci görüş kabul edildi ve Osmanlı makamlarınca uygulamaya kondu. İngilizlerce, Amerika Devleti

¹³ BOA, HR.SYS., 2411/34

¹⁴ Yarbay Hasan'ın Raporunun sadeleştirilmiş şekli için Bkz. Taşkiran, **a.g.e.**, s. 72-92.

¹⁵ BOA, HR.SYS., 2411/34.

¹⁶ Bu konudan aşağıda bahsedilecektir.

¹⁷ Taşkiran, **a.g.e.**, s. 66.

¹⁸ **A.e.**, s. 107.

¹⁹ BOA, HR.SYS., 2411/34

aracılığı ile gönderilen yazıda Hindistan'taki Türk esirlere çok iyi davranıldığı, bunun Amerikan heyetince de onaylandığı belirtiliyor, bundan sonra bu durum bahane gösterilerek İngiliz esirlere kötü muamelede bulunulmasının yersiz olduğu söyleniyordu.²⁰ Aynı sene gönderilen diğer bir yazıda da İngilizler, Osmanlı Devleti'nin asılsız iddialara dayanarak İngiliz esirlere kötü muameleye devam ettiğinden şikâyet ediyordu.²¹

İngiliz makamları, Amerikan yetkililerin Türk esir kamplarını ziyaret ettiği gibi Osmanlı Devleti elindeki İngiliz esir kamplarını ziyaret etmesini istiyordu.²² Ancak anlaşıldığı kadarı ile Amerikalılara istenilen izin hiç bir zaman verilmedi. 1916 yılında Kızılhaç yetkililerince İngiliz esir kampları ziyaret edildi. 1917 yılında ise Hollandalı yetkililere kampları ziyaret için izin verildi. Bu ziyaretlerin gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemekle birlikte, İngilizlerce bundan önemli bir sonuç beklenmiyordu. İlk ziyaretin de son derece sınırlı ve önemsiz olduğu düşünülüyordu.²³

2.2 Esir Mektup ve Talepleri ile İlgili Çalışmalar

Osmanlı Devleti esirlerin bazı şahsî meseleleri ile de ilgileniyordu. Bunların arasında esirlerin anavatan ile yaptıkları yazışmalar ile resmî talepleri de geliyordu.

Aşağıda görüleceği gibi savaşın ilk yıllarında yazışmaların sağlanması için Kızılay Derneği görevlendirilmiştir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Hariciye Nezareti de zaman zaman bu meseler ile ilgilenmeyi sürdürmüştür. 1915 yılında Hariciye Nezareti'ne gelen bir yazıda tahkikat müdürü Atıf Bey'in Hindistan'da tutuklu bulunduğu ve bir mektubunun Amasya'da bulunan babasına ulaştırılması isteniyordu.²⁴

1916 yılında ise Heinrich Gramberg Efendi isminde Alman kökenli bir Osmanlı subayının bir talebi Hariciye Nezareti'ne geldi. Heinrich Gramberg üsteğmen rütbesinde bir askerdi. Kendisinin belirttiğine göre; 1915 yılında Arap Yarımadası'nda görevli iken esir

²⁰ BOA, HR.SYS., 2189/4

²¹ BOA, HR.SYS., 2189/5

²² BOA, HR.SYS., 2189/5

²³ CAB, 24/27

²⁴ BOA, HR.SYS., 2250/36

edilmiş, Araplar bütün eşyalarını ve kıyafetlerini çalmıştı.²⁵ Gramberg kendisine rütbesine göre davranılmasını istiyor, ancak rütbesini kanıtlayamıyordu. Önce kamp yönetimine ardından da 1916 yılında Amerika Devleti'ne bu konuda yazı yazmış ve bu belgeler Osmanlı Devleti'ne ulaşmıştı. Osmanlı makamları da esir subayın rütbesi konusunda Amerika Devleti'nin bilgilendirilmesini uygun buluyordu.²⁶

2.3 Esir Değişimi Konusunda Yapılan Çalışmalar

Osmanlı Devleti'nin sadece Hindistan'daki esirlerin serbest bırakılması için bir çabası olup olmadığı bilinmiyor. Ancak savaş boyunca İngilizlerle esir değişimi konusunda görüşmeler yapıldı. Bu konudaki ilk talep 1915'in Kasım ayında İngilizlerden geldi. Amerikan hükümetinin de aracılık etmesi ile hangi esirlerin değiştirileceğine karar verildi. Ancak ayrıntılar üzerinde uzlaşamadığından bir anlaşma gerçekleşmedi. Daha sonra İngilizlerce yapılan başka talepler olsa da bunlardan sonuç alınamadı.²⁷

İlk kez 1917 yılında yapılan Bern Anlaşması ile sınırlı da olsa bir esir değişimi gerçekleşti. Genel bir esir değişimi ise savaşın sonuna kadar gerçekleşmedi.²⁸ Hindistan ve Burma'da 1918 yılında başlayan serbest bırakma süreci 1922 yılında kadar sürdü.²⁹ Ancak esirlerin bir kısmı önce Mısır, Malta ve Kıbrıs gibi diğer kamplara götürüldüler.³⁰

2.4 Kızılay Derneği Aracılığı ile Yapılan Diğer Çalışmalar

Kızılay Derneği savaşın ilk yıllarında esirlere yardım yapmak için gönüllü olsa da hükümet derneğe bu konuda çalışması için izin vermedi. 1915 yılında ise derneğe Türkiye'deki yabancı esirler hak-

²⁵ BOA, HR.SYS., 2198/18

²⁶ Aynı belge

²⁷ CAB, 24/27

²⁸ Mondros'ta gerçekleşen görüşmelerde İngilizler, Türk esirleri serbest bırakmaya yanaşmamış ancak İngiliz esirlerin iadesini talep etmişlerdir. Rauf Orbay ise Bern Anlaşması'nı ileri sürerek esirlerin iade edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun üzerine esirlerin bir kısmının serbest bırakılmasını içeren 22. madde meydana getirilmiştir. Bkz. Selçuk Ural, "Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirleri ve Ortaya Çıkan Sorunlar", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s 188 (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/789/10130.pdf>). [18.08.2016]

²⁹ Akkor, *a.g.t.*, s. 199-201

³⁰ Ahmet Alintaş, *Belgelerle Millî Mücadele Döneminde Esirler*, Ankara, Anekdot Yayınları, 2008, s. 26.

kinda rapor hazırlama görevi verildi. Aynı sene dernek bünyesinde üsera komisyonu kuruldu.³¹

Üsera komisyonuna verilen görevlerden biri esirler ve aileleri arasında iletişimi sağlamaktı.³² Bu yönde çalışan dernek savaş boyunca para, mektup ve kitap içeren 49.000 adet paket yolladı.³³ Esirlerden gelen mektuplar da dernekçe kabul edildi.³⁴

Kızılay Derneği'nden esirlere yapılan kötü muameleleri protesto etmesi de isteniyordu. 1915 yılında Enver Paşa bizzat Burma'ya gönderilen esirlere yapılan kötü muamelelerin kınanmasını dernekten istedi. Dernek, 1916 yılında Amerika Birleşik Devleti aracılığı ile İngilizlere İbrahim Şevket Efendi isminde bir albaya yapılan kötü muameleden dolayı kendilerinden şikayetçi olduğunu bildiren bir yazı yolluyordu.³⁵

Kızılay Derneği savaş boyunca esirlere başka yardımlarda da bulundu. Hindistan, Çin ve Mısır'da esir tutulan askerler için okul yaptı ve buralara kitap yolladı.³⁶

Sonuç

Savaş boyunca asker, sivil birçok kişinin yaşadığı esaret, savaş olgusunun sıradan olaylarından biri olarak değerlendirilebilir. Savaşlarda ölüm-kalım ne kadar doğalsa, esir düşmek ve esir almak da o kadar doğaldır. Bununla birlikte, I. Dünya Savaşı'nda görüldüğü gibi sayıları yüz binleri geçen esirler hem devletler hem de vatandaşlar için bir sorun oluyordu. Tabii ki esirler de evlerinden çok uzakta bir çok sıkıntı yaşıyorlardı.

I. Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti hem esir aldı hem de esir verdi. İngilizlerin eline esir düşen sivil ve askerler çoğunlukla

³¹ Mesut Çapa, **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Ankara, Pulat Matbaası, 2009, s.110.

³² Mustafa Arıkan "Birinci Cihan Harbi Türk Esir Mektuplarında Duygu ve Düşünceler", **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt: XI, İstanbul, Enderun Kitapevi, 1991, s. 35.

³³ Çapa, **a.g.e.**, s. 110.

³⁴ Esir mektupları hakkında Bkz. Arıkan "a.g.m."

³⁵ Albay Şevket İbrahim Efendi, 1914 yılında Arap Yarımadası'nda görev yaparken esir düşmüş ve buradan Hindistan'a götürülmüş bir askerdi. İngilizlerin belirttiğine göre kendisine önce Amerikan hastanesinde bakılmış, oradan bir hastane gemisi ile Hindistan'a götürülmüş, tedavisine burada devam edilmişti. Ancak yarası iyileştirilememiş ve hayatını kaybetmişti Bkz. **BOA**, HR.SYS. 2261.

³⁶ Çapa, **a.g.e.**, s. 111.

Mısır gibi yakın ve Hindistan gibi uzak kamplarda tutuluyorlardı. Bu kişiler değişik etnik kökenden olabilmekte ve içlerinde Osmanlı Ordusu'nda görev yapmış yabancı askerler de bulunabilmekteydi.

Hindistan ve Burma'ya götürülen Türk esirler belli bir serbestliğe sahipti. Bunların yaşam şartları da Mısır'dakilere göre daha iyiydi. Bunda, Güney Asya'nın savaş bölgesinden uzak oluşu etkili olmuş olmalıdır. Bunun yanında Osmanlı Devleti de İngilizlere, esirlere iyi şartlar sağlamaları konusunda baskı yapıyordu. Bu baskının da etkili olduğu ve Osmanlı Devleti'nin savaş boyunca esirler konusunda bir adım önde olduğu söylenebilir.

Osmanlı Devletini rahatsız eden meselelerden biri İngilizlerin tefrika siyasetiydi. Buna göre esirler etnik kökenlerine göre ayrı kamplara yerleştiriliyordu. İngilizlerin bu siyasete düzeni sağlamak için başvurduğu söylenebilir. İlginç olan bir şey ise; esirlerin bazılarının kendilerini Osmanlı değil de etnik kökenlerine göre tanımlamasıdır.

Merkezden Türk esirler için yardımlar yapıldı. Bu konuda Kızılay'ın çalışmaları dikkate değerdir. Bu dernek, esirler ile haberleşmeyi sağladığı gibi onlara maddî yardımlarda da bulunuyordu. Esirlere yapılan kötü muamelenin protesto edilmesi de Kızılay'dan bekleniyordu ve dernek bu görevi de yerine getirmiştir. Böylece Kızılay savaş boyunca esirler için önemli hizmetleri yerine getirmiş oluyordu.

Esir değişimi de savaş şartlarının önemli meselelerinden biriydi. Bu konuda ilk adım İngilizlerce atıldı. Her ne kadar iki taraf bu konuda uzlaştıysa da değişimin nasıl yapılacağı karara bağlanamadığından 1917 yılına kadar her hangi bir sonuç alınamadı. Bu tarihte de kısmî değişim oldu. Böylece küçük sorunlar yüzünden bir kısım tutsakların esaret hayatı uzamış oldu. Savaş sonunda ise esirler serbest bırakıldı. Ancak bu da birkaç yıllık bir süreye yayıldı.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

BOA, HR.SYS., 2198/18

BOA, HR.SYS., 2411/34

BOA, HR.SYS., 2189/4

BOA, HR.SYS., 2189/5

BOA, HR.SYS., 2444/27

BOA, HR.SYS., 2444/52

İngiliz Ulusal Arşivi(National Archive):

CAB, 24/27

2. Telif Eserler

Altıntaş, Ahmet: **Belgelerle Millî Mücadele Döneminde Esirler**, Ankara, Anekdot Yayınları, 2008.

Taşkıran, Cemalettin: **I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri: Ana Ben Ölmedim**, 1. Baskı, İstanbul, Mas Matbaası, 2001.

Çapa, Mesut: **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Ankara, Pulat Matbaası, 2009.

Sir A Ward – G.P. Gooch (ed.), **The Cambridge History of British Foreign Policy (1783-1919)**, Cilt: III, Britain, Cambridge University Press, 1923.

3. Makaleler

Özuyar, Ali: “Burma’daki Sivil Türk Esirleri”, **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2008, s. 279-287. (http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/2008_1/2008_1_22.pdf). [18.08.2016]

Arıkan, Mustafa: “Birinci Cihan Harbi Türk Esir Mektuplarında Duygu ve Düşünceler”, **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt: XI, İstanbul, Enderun Kitapevi, 1991, s. 35-48

Ural, Selçuk: “Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk

Esirleri ve Ortaya Çıkan Sorunlar”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatük Yolu Dergisi**, Sayı: 37-38, Mayıs Kasım 2006, s. 187-210. (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/789/10130.pdf>) [18.08.2016]

4. Tezler

Akkor, Mahmut: **I. Dünya Savaşında Çeşitli Ülkelerdeki Türk Esir Kampları**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

5. Ansiklopedi Maddeleri

Göksoy, İsmail Hakkı: “Mynanmar”, **DİA.**, Cilt: 32, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2006, s. 253-254.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA TÜRKİYE TURİZMİNDE YAŞANAN SORUNLAR (1945-1949)

Erol EVCİN*

Özet

İkinci Dünya Savaşı bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de turizm faaliyetlerini sekteye uğratmıştır. Savaşa fiili olarak girmemekle birlikte her an girebilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Türkiye’de söz konusu süreçte alınan askerî tedbirlerin yanı sıra idarî, siyasî ve iktisadî politikalar da savaş koşullarına göre belirlenmiş, sosyal hayat da benzer şekilde savaşın yakın etkisi altında kalmıştır. Savaş sonrasında ise Sovyetler Birliği’nin Anadolu üzerindeki emelleri ülkeyi tedirgin etmeye devam etmiştir. Bu olumsuz şartlara rağmen Türkiye’de turizm ülkenin iktisadî gelişimine, diğer ülkelerle iletişim ve etkileşiminin artmasına ve tanıtımına sağlayabileceği katkılar nedeniyle gündemdeki yerini korumuştur. Ancak savaş koşulları içinde iyice belirginleşen ulaştırma faaliyetleri ve vasıtalarındaki eksiklikler, konaklama tesislerindeki yetersizlikler, pasaport, vize, gümrük ve ikamet işlemlerindeki kısıtlamalar, turizm eğitimi, tarihî eserlerin korunması ve müzecilik anlayışındaki zafiyetler, çarpık şehirleşme ve hayat pahalılığı gibi sorunlar savaş sonrasında ülkedeki turizm faaliyetlerinin gelişme göstermesini engelleyen etkenler arasında yer almıştır.

Bu çalışmada, Türkiye’nin idarî, siyasî, sosyal ve iktisadî yapısında önemli değişiklere yol açan İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasında ülkenin turizm alanındaki durumu tespit edilerek, ülkede turizmin gelişmesini ve turistik faaliyetleri olumsuz yönde etkileyen etkenler ele alınmıştır. Çalışma kapsamında ülkedeki turizm alt-yapısı ve sorunları tarihî bağlamında değerlendirilmiş, bu suretle turizm tarihi alanındaki mevcut çalışmalara katkı sağlamak, yapılacak yeni çalışmalara da ışık tutmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Turizm, Turist, İkinci Dünya Savaşı, Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, Propaganda, Seyahat, Konaklama*

* Dr., Kültür ve Turizm Uzmanı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı,
e-posta: erol.evcin@kulturturizm.gov.tr

Abstract

PROBLEMS IN TURKISH TOURISM IN THE AFTERMATH OF THE SECOND WORLD WAR (1945-1949)

World War Two interrupted tourism activities in Turkey like all around the world. In Turkey, which didn't de facto enter the war but was faced with the danger of entering at any moment, alongside military precautions taken during the process in question administrative, political and economic policies were also shaped according to the conditions of the war; and similarly social life remained under the close influence of the battle. As to the post-war period the desires of Soviet Union for Anatolia continued to bother the country. Despite these negative circumstances, tourism in Turkey protected its place on the agenda due to its probable contributions to the country's economic development, the rise of its communication and interaction with the other countries and its publicity. However, deficits in transport activities and means, inadequacies in lodging facilities, restrictions in passport, visa, customs and residence transactions, weaknesses in the understanding of tourism training, preservation of historical artifacts and museology, problems like unplanned urbanization and high cost of living, which became much more evident within the conditions of the war, are among the factors which prevented the development of tourism activities in the country after the war.

In this study, the situation of Turkey in the field of tourism after World War Two, which caused important changes in the administrative, political, social and economic structure of the country, is determined and the factors which adversely influenced the development of tourism and touristic activities in the country are dealt with. In the scope of the study, tourism infrastructure and problems in the country are assessed in their historical context and in this way, it is aimed to contribute to the existing studies in the field of tourism history and also to bring light to the new studies in the future.

Key Words: *Tourism, Tourist, World War Two, General Directorate of the Press and Media, Propaganda, Travel, Accomodation*

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın bütün ülkeler üzerinde yarattığı olumsuz etkilere rağmen turizm, savaş sırasında sarsılan ülke ekonomilerine canlılık kazandırmak ve uluslararası ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayarak dünya barışına hizmet etmek üzere dikkate alınan başlıca konular arasında yer almıştır. Bu kaynaktan olabildiğince istifade etmek ABD ve Avrupa ülkeleri gibi Türkiye için de öncelikli hedeflerden birini teşkil etmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar ile savaşın turizm alanında yarattığı olumsuz etkileri asgari düzeye çekebilmek

için ülkenin tarihî ve tabiî zenginliklerini değerlendirerek iç ve dış turizm faaliyetlerine ivme kazandırmak, böylece iktisadî kalkınmayı desteklemek ve ülkenin uluslararası imajına ve tanıtım faaliyetlerine katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu amaçlara ulaşmak üzere devletin ilgili organları ile gönüllü ve hususî teşekküller çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Türkiye, bütün ülkeleri yakın etkisi altına alan İkinci Dünya Savaşı'na fiilî olarak girmese de her an girebilme tehlikesi nedeniyle teyakkuz hâlinde bulunmuştur. Bu nedenle ülkedeki güvenlik tedbirleri artırılmış, iktisadî ve sosyal hayatta sıkı bir devlet kontrolü söz konusu olmuştur. Bunun sonucu olarak ülke sathında turizme yönelik çalışmalar ve faaliyetler de durma noktasına gelmiştir. Savaş sonrasında ise Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarına ve topraklarına yönelen tehditleri nedeniyle¹ hükümet savaş boyunca aldığı güvenlik tedbirlerini devam ettirme gereği hissetmiştir. Bu durum yarattığı askerî, siyasî, iktisadî ve sosyal sorunlar nedeniyle ülkede esaslı bir kalkınma hareketinin gerçekleşmesine engel teşkil etmiştir.² Böylece ülke sathında turizm altyapı çalışmalarına gereği kadar ilgi gösterilemediği ve yeterince yatırım yapılamadığı görülmüştür. Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak, savaşın ardından Türk turizmde devlet teşkilatlanması, ulaştırma ve konaklama faaliyetleri, pasaport, vize, gümrük ve döviz işlemleri, şehirlerin imarı ve temizliği, tarihî eserlerin korunması ve müzecilik faaliyetleri, ülkenin tanıtımı ve turizm sektöründe çalışan personelin ve halkın turizm konusunda eğitimi gibi hususlarda ciddi sorunlar göze çarpmakta idi.

Bu çalışma münasebetiyle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'deki turizm durumunun ve faaliyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için turizm ve turizmle bağlantılı alanlarda görülen altyapı eksiklikleri ve sorunlar başlıklar hâlinde ele alınmıştır. Böylece Türk turizm tarihi için önem arz eden çetrefilli bir süreç ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Türkiye turizmde söz konusu dönemdeki altyapı eksikliklerinin ve sorunlarının bilinmesi, hiç şüphe yok ki bu alanda günümüzde yaşanan bir kısım sorunların temellerine inilmesi anlamına da gelmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın günümüzdeki turizm faaliyetleri için de yol ve yön gösterici olacağı düşünülmektedir.

¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014, s.324 vd.

² Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s.81 vd.

İkinci Dünya Savaşı'nın 1945 yılı Eylül ayı itibariyle resmen sona ermekle birlikte etkilerini 1950'ye kadar belirgin bir şekilde devam ettirdiği görülmüştür. Çalışma konusu bu nedenle söz konusu süreç ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmaya ışık tutan başlıca kaynaklar arasında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri, Resmî Gazete, TBMM Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet, Ulus, Akşam, Vatan, Tanin gibi dönemin önde gelen basın organları ile söz konusu süreçte yayımlanan T TOK Belleteni yer almıştır. Bahse konu olan dönemde turizm ülkeye sosyal ve iktisadî anlamda ciddi faydalar sağlayacak bir unsur olarak görülmüştür. Bu bağlamda turizm alanında karşılaşılan sorunların tespiti ve bunların giderilmesi konusunda devlet adamları ve aydınlar tarafından beyan edilen fikir ve öneriler çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

1. Turizm Teşkilatlanması

Türkiye'de turizm ve tanıtma faaliyetleri kapsamında Cumhuriyet'in ilk yılları itibariyle ciddi çalışmalar yapılmış ve turizm devlet teşkilatı içinde yer edinmeye başlamıştır.³ İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde Türkiye'deki turizm teşkilatının çağdaş turizm ihtiyaçlarını ve taleplerini gidermek konusundaki yetersizliği dikkat çekmeye başlamış ve bu durum ülkedeki sosyal ve iktisadî yapıya doğrudan etki eden bir sorun olarak devlet adamları ve aydınlar tarafından irdelenmiştir.

Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yerine 22 Temmuz 1943 tarihi itibariyle Başvekâlet'e bağlı olarak teşkil edilen "*Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü*" (BYUM) bu dönemde turizm çalışmaları konusunda en yetkili idarî mercii durumunda idi. BYUM; basın, yayın ve telkin vasıtalarından faydalanarak Türkiye'nin medeniyet ve kültür varlıklarını, sanat ve tabiat güzelliklerini, siyasî olay ve gelişmeleri ülke içinde ve dışında doğru olarak tanıtmak ve yaymak, hükümetin iç ve dış siyasetini, yurt ve dünya yayın vasıtalarına ve kamuoyuna doğru olarak aksettirmek gibi görevlerin yanı sıra iç ve dış turizmi idare, tanzim, teşvik ve denetlemek gibi sorumluluklar da üstlenmişti. BYUM'nin birimleri arasında "*Turizm Dairesi*" de yer almaktaydı. Bu dairenin başlıca görevleri; iç ve dış turizm hareketlerinin millî

³ Erol Evcin, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 55, Güz 2014, s. 23-81.

menfaatlere uygun bir şekilde gelişmesi ve yayılması için gereken araştırmaları yapmak, resmî daire ve teşekküllerle hususî teşebbüsler ve turizm sanat ve meslekleri arasında gaye ve iş birliği sağlamak, turizm hareketlerinin önemini anlatacak yayınlar hazırlamak, Umum Müdürlüğü'nün turizm ile ilgili işlerini ve uluslararası turizm kurumlarıyla ilişkilerine ait işlemleri yürütmek idi.⁴ BYUM'nin yurt dışı teşkilatı olarak Bakanlar Kurulu kararıyla 1944'te Bern, 1945'te Londra, Washington, Moskova, Sofya, Tahran, 1946'da Paris, Roma, Kahire, 1947'de ise New York Basın Ataşeliği kurulmuştur.⁵ Dönemin turizm alanında faaliyet gösteren başlıca gönüllü kuruluşu ise Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren turizm çalışmalarına önemli katkılar sağlayarak ülkede turizm anlayışının yerleşmesinde etkin bir rol oynayan “*Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü*” (TTOK) olmuştur.⁶

Bu dönemde sarf edilen gayretlere rağmen turizm alanında beklenen atılımların gerçekleştirilememesi ve ülkeye gelen turist sayısında büyük çaplı bir artışın sağlanamaması tartışma konusu hâline gelmiştir. Bu bağlamda ülkedeki turizm teşkilatına ve faaliyetlerine yön vermek üzere turizmin devletin mi, mahallî idarelerin mi, yoksa hususî teşebbüslerin mi görev sahasına girdiği ve turizm teşkilatının ne gibi işlerle iştigal etmesi gerektiği konusu gündemde yer alan başlıca tartışmalar içinde yer almıştır. Arz ettiği öneme rağmen turizm işleri için devlet hazinesinden gerekli payın ayrılamamasında söz konusu belirsizliğin önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu konunun gerek aydınlar gerekse Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından ele alındığı görülmektedir. Afyonkarahisar Milletvekili Suat Yurtkoru'nun söz konusu tartışmalar sırasında ifade ettiği üzere turizmin doğrudan devlet tarafından ele alınması, diğer sektörlerin de bu işe etkin katılımının sağlanması yolundaki düşünce turizm teşkilatlanması konusunda gitgide ağırlık kazanan ve daha çok kabul gören görüş olmuştur. Nitekim TBMM Bütçe Komisyonu BYUM Raportörü Şekip Engineri'nin bu dönemde hazırladığı bir raporda, BYUM kanunu çerçevesinde teşkil edilen “*Turizm*

⁴ “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun”, Kabul Tarihi: 16/07/1943, Kanun No: 4475, **Resmî Gazete**, Sayı: 5462, 22 Temmuz 1943.

⁵ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, D: F11, DN: 651., FK: 030. 1.0.0., KN:104., SN: 41, 1958.

⁶ Evcin, **a.g.m.**, s. 37-39.

Dairesi”nin turizm işleri konusunda birtakım araştırmalar yapmak ve tedbirler almak gibi nazarî hizmetlerle yükümlü olmakla birlikte bu kanunun ülke turizmini geliştirmek üzere büyük eksiklikler arz ettiği, ülkede turizm davasının özel teşebbüslerin başaramayacağı genişlikte önemli bir iş olduğu belirtilmiş ve takiben şunlara temas edilmiştir:

*“Mahallî olmağa mahkûm bulunan özel teşebbüsleri destekleyecek, onlara yol gösterecek, müzahir olacak bir devlet dairesine -bilhassa içinde yaşadığımız harp sonrası günlerinde- şiddetli bir ihtiyaç vardır. Turizm Dairesi'nin bayındırlık, ulaştırma, ticaret, ekonomi, maliye, gümrük ve tekel ve nihayet millî savunma gibi birçok Bakanlıklarla sıkı bir işbirliği yapması gereken bir daire olması icap ettiğinden kanaatimca Turizm Dairesi'nin BYUM'den ayrılarak Başbakanlığa bağlı müstakil genel müdürlük haline getirilmesi zamanı gelmiştir. Hatta Turizm Dairesi'nin BYUM içinde ufak bir kadrosu bulunduğuna göre derpiş edilen müstakil Turizm Genel Müdürlüğü'nün 1946 yılı içinde kurulması da kabil olabilecektir. Memleket için azımsanmayacak bir döviz membaı olan turizm işinin lazım gelen kanun değişiklikleri yapılmak şartıyla müteşebbis rolünü ifa edecek bir genel müdürlüğe tevdi edilmesi çok yerinde olur.”*⁷

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere savaşın hemen sonrasında BYUM bünyesindeki Turizm Dairesi'nin Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük olarak idaresinin ilgili mercilerin gündeminde olması⁸ dikkat çekicidir. Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen de TBMM 1947 yılı BYUM Bütçe görüşmeleri vesilesiyle bu konuya temas ederek: *“turizm konusunun dar kadrolu BYUM'nin kısıtlı imkânları içinde kolayca halledilebilecek bir mesele olmadığını”* ifade etmiştir.⁹ Bununla birlikte turizm faaliyetlerini daha geniş imkânlar ve kadro ile ele alacak yeni bir idarî yapılanmanın oluşturulması konusundaki bu beklentiler ancak şartların olgunlaştığı 1949 yılı itiba-

⁷ TBMM ZC, Dönem VII, Toplantı: 3, Birleşim: 14, Oturum: 1, 19.12.1945, s. 181-183.

⁸ Konuya ilişkin olarak ayrıca Bkz. “Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün Yıllık Faaliyeti”, **Tanin**, 29.11.1945, s. 2.

⁹ “Mümtaz Ökmen'in Verdiği Cevaplar”, **Ulus**, 20.12.1946, s. 1, 3.

riyle Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü'nün teşkili vesilesiyle mümkün olabilmıştır.

Turizmin bir “*zihniyet meselesi*” olduğuna vurguda bulunan Yataklı Vagonlar Şirketi Türkiye Mümessili Hüsnü Sadık Durukal, bu hususta başarılı olan ülkelerin turistleri memnun edebilmek hususundaki hassasiyetlerini dile getirmiş ve Türkiye’de turizm sanayisi kurmak üzere turizm işlerini ve teşkilâtını bu temel anlayışa göre düzenlenmiş bir programa dayandırmak gerektiğini belirtmiştir.¹⁰ Bu konuda benzer görüşlere sahip İstanbul Milletvekili Cihat Baban ile gazeteci ve yazar Şevket Rado ise turizm faaliyetlerine gereken önemin verilmesi konusunda idarî zafiyet bulunduğunu, bu anlamda devletin turizme ilişkin temel idarî birimi olan BYUM’nin bünyesinde Ankara ve İstanbul’da birer oda ve masa ile birkaç memurdan ibaret, maddî imkânlardan yoksun birer büronun vazife yapmaya çalıştığını vurgulamışlardır.¹¹ Rado, döviz temin etmek üzere temel gıda maddelerinin bile ihraç edilerek satıldığı bu dönemde bahsi geçen sorunlar nedeniyle turizmden yeterince istifade edilemeyerek devlet hazinesinin verimli bir döviz kaynağından mahrum kaldığını,¹² konu ile ilgili olarak konuşulanlara, yazılanlara ve hatta BYUM’nin çalışma programına rağmen turizmin hâlihazırda Türkiye’de “*müşterisiz meta*” durumunda olduğunu ifade etmiştir.¹³

Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi ise, Türk vatandaşlarına sağlanan standart seyahat ve konaklama hizmetlerindeki olumlu gelişmelerin turistik faaliyetlere de yansıtılacağına vurguda bulunmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye’de turizmi geliştirmek üzere gümrük ve pasaport işlerinde kolaylık sağlanması, yabancıların temas ettikleri hamal, şoför, garson, otel müstahdemi ve satıcıların sıkı bir şekilde kontrol edilmesi konusundaki gerekliliği dile getirmiştir. Ayrıca şanj farkının yabancılara uygun hâle getirilmesi, şehirlerde lokanta, kahve ve bar gibi yeme, içme ve eğlence mekânlarını içeren kozmopolit muhitlerin oluşturulması, otelcilik ve lokantacılık konularında eğitim veren ihtisas mekteplerinin açılması gibi işlerin yal-

¹⁰ Hüsnü Sadık Durukal, “Turizm Her Şeyden Evvel Bir Zihniyet Meselesidir”, **Akşam**, 3.7.1946, s. 3.

¹¹ Cihat Baban, “Altın Yumurtlayacak Tavuğa Yem Vermiyoruz”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 84, Ocak 1949, s. 3-4.

¹² Şevket Rado, “Turizm Davası”, **Akşam**, 13.6.1948, s. 3.

¹³ Şevket Rado, “Turizme İnanmıyoruz!”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 91, Ağustos 1949, s. 5.

nızca bürokratik bir zihniyet içinde çalışan Turizm Dairesi ile sınırlı imkânlarla sahip T TOK tarafından başarılmasının beklenilemeyeceğini, bunun için resmî ve gayri resmî kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği tesisinin şart olduğunu ifade etmiştir.¹⁴ Yurt dışında ticaret, maliye, kültür ve basın atışelikleri bünyesinde görev yapan memur sayısının fazlalığına rağmen söz konusu teşkilatların görev zafiyeti içinde bulduklarını dile getiren Nadi, bu nedenle Türkiye hakkında ticarî, iktisadî veya sosyal mahiyette bilgi almak isteyen yabancıların muhatap bulmakta zorluk çektiklerini belirtmiştir.¹⁵

Söz konusu dönem itibariyle Türkiye’de konaklama sektörüne yatırım yapmayı planlayan Otelcilik Mütihassısı Dan T. Moore da ülkedeki turizm teşkilatlanması hususundaki eksikliklere dikkat çekerek, İngiltere ve Fransa örneklerinden hareketle Türkiye’nin tarihî ve tabii servetlerini tanıtacak bir teşkilatın kurulmasının ülkedeki turizm çalışmalarının önünü açacağını belirtmiştir.¹⁶ Savaşın akabinde özellikle İstanbul, İzmir ve Bursa gibi turistik şehirlerin vali ve belediye başkanlarının turizm faaliyetlerinin önemini takdir ederek bu konuda ciddi adımlar attıkları görülmekteydi. Bu duruma temas eden Şevket Rado söz konusu çalışmaları takdirle karşıladığını belirtmiş, ancak yerel idarecilerin yalnızca sorumluluk bölgelerini esas alan çalışmalarda bulduklarını, bu durumun da turizm alanında elde edilebilecek esaslı başarıları gölgelediğini ifade etmiştir. Bu konuda: “*Turizm davası dünya ölçüsünde geniş propaganda isteyen ve memleket ölçüsünde çalışma bekleyen bir davadır.*” diyerek bu faaliyetlerin ülke sathında işbirliğine odaklı bir çalışma düzeni istediğini vurgulamıştır.¹⁷ Bu noktada ABD ile Türkiye arasındaki ticarî ve turistik seyahatlerin geliştirilmesi için 1946’da “*Amerika Ticaret Nezareti Ticarî ve Turistik Seyahat Ofisi*” ile Türk yetkililer arasında yapılan resmî görüşmeler ve bunlara katkı sağlamak üzere Ulaştırma, Ticaret, İçişleri, Dışişleri Bakanlıkları ile Başbakanlık BYUM gibi idarî organların sundukları görüşler de önem arz etmektedir. Buna göre ortaya çıkan ortak görüş Türkiye’de turizmi mühim bir döviz ve gelir kaynağı haline getirmek için mevzuat düzenlemeleri yapılması, turizm ticaretinde ileri olan ülkelerin incelenmesi ve

¹⁴ Nadir Nadi, “Döviz ve Turizm”, *Cumhuriyet*, 30.1.1946, s. 1 e 3.

¹⁵ Nadir Nadi, “Dışarıdaki Türkler”, *T TOK Belleteni*, Sayı: 72, Ocak 1948, s. 17-18.

¹⁶ “Turizm Faaliyetimize Dair Bir Turistin Acı Tenkidleri”, *Cumhuriyet*, 12.10.1948, s. 1, 4.

¹⁷ Şevket Rado, “Sözün Gelişi”, *Akşam*, 22.1.1946, s. 2.

turizm işlerinin Bakanlıklar arası bir komisyonda ele alınması doğrultusunda olmuştur.¹⁸ Ankara Milletvekili Falih Rıfki Atay da benzer bir yaklaşım sergileyerek bakanlıklar arası bir heyet oluşturmak ve turizm alanında ihtisası olan mütehassıslardan danışman olarak faydalanmak suretiyle turizm çalışmalarına katkı sağlanabileceğini ifade etmiştir.¹⁹

Sabık Çoruh Milletvekili ve Vakit Gazetesi Başyazarı Asım Us, Türkiye'nin sahip olduğu turizm imkânlarının değerlendirilebilmesi için müteşebbislerin turizm müesseseleri tesis etmeleri konusunda hükümet tarafından teşvik edilmeleri gerektiğine temas etmiştir.²⁰ Benzer şekilde turizm faaliyetlerine hizmet eden önemli vasıtalardan biri durumunda olan seyahat acentelerini teşvik edecek ve denetleyecek bir yapının turizm teşkilatı içinde yer almaması ve ülkede seyahat acenteciliği işinin tam olarak yerleşmemesi de savaşı takip eden yıllarda Türkiye'de turizmin gelişmesini olumsuz yönde etkileyen sorunlar arasında yer almıştır. Bu konuya dikkat çeken yazar Refik Halit Karay seyahatlerde sınırlı bütçeye sahip olanlar için ucuzluk, kolaylık ve rahatlık sağlayan seyahat acentelerinin eksikliğinin yurt içinde ve dışında turistik seyahatleri engelleyen başlıca etkenlerden biri olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle: "*İleri memleketlerde yüzlercesinin işleyip kazandığı acenteler bizde ne zaman kurulacak? Yurdumuzu önce kendimiz gezemez, gezme teşkilatı kuramazsak başkasını da gezdiremeyiz.*" diyerek seyahat acentelerinin turizm faaliyetlerinde oynadığı role temas etmiş, bu konudaki teşkilatlanma eksikliklerinin bir an önce giderilmesindeki öneme vurguda bulunmuştur.²¹

2. Pasaport, Vize, Döviz ve İkamet İşlemleri

İkinci Dünya Savaşı yıllarında birçok devletin, ülkelerine gelen yabancıların seyahat ve ikametlerini sınırladıkları görülmüştür. Bu dönemde Türkiye'ye yönelebilecek tehditleri bertaraf etmek üzere Türk Hükümeti de benzer tedbirler alma yoluna gitmiştir. Bu tedbirler arasında gerek yurt dışından ülkeye yönelen, gerekse ülke içinde meydana gelen seyahat hareketliliğini ve konaklama faaliyetlerini

¹⁸ BCA, DN: 440124, FK: 30..10.0.0, YN: 268.806..5, 31/01/1947.

¹⁹ Falih Rıfki Atay, "Hemen Kuracağımız Bir Endüstri", **Ulus**, 9.9.1947, s. 1, 3.

²⁰ Asım Us, "Devriâlem Hava Postaları", **Vakit**, 20.6.1947, s. 6.

²¹ Refik Halid Karay, "Gezinti Acenteleri", **TTOK Belleteni**, Sayı: 65, Haziran 1947, s. 14.

kontrol altında bulundurmaya amaçlayan kısıtlayıcı ve zorlaştırıcı uygulamalar da yer almıştır.

Savaşın hemen öncesinde ve ilk yıllarında yolcuların gümrük kontrolü hakkında yapılan düzenlemelerle gümrük kapılarından giren yolcular, seyyahlar ve her türlü nakil vasıtaları çalışanlarının taşıdıkları eşyalar, Türk ve ecnebi para ve dövizleri ile giriş, çıkış ve vergi işlemleri hakkında ayrıntılı düzenlemelerin hayata geçirildiği görülmektedir. Mesela 1938'de yenilenen "*Pasaport Kanunu*"nda Türk vatandaşlarının ve yabancıların ancak Hükümetçe tayin olunan yerlerden, usulüne uygun ve muteber pasaport veya vesikalarla Türkiye'ye girip çıkabilecekleri belirtilmiş; pasaport ve vesikaların cinsleri, verilmiş işlemleri, müddetleri, vizeleri, harçları ve ceza hükümleri güncellenmiştir.²² Savaş yıllarında ise pasaport ve vize işlemleri ile ülkeye giriş ve çıkışlara dair kontrollerin sıkılaştırıldığı görülmektedir. Nihayetinde 1944 yılı itibarıyla Türk Hükümeti tarafından alınan karar gereği ülkedeki seyahat faaliyetlerinin konsoloslukların vizesi ile Ankara'nın iznine bağlanması söz konusu olmuştur.²³

Bahsi geçen süreçte, ülkeye giren ve ülkeden çıkan yolcuların ve turistlerin getirecekleri, götürecekleri ve taşıyabilecekleri eşyalar ile bozdurabilecekleri dövizlere dair yürürlükteki kısıtlamalar da seyahat faaliyetlerini zorlaştırmaktaydı. Esasen 1940 yılı Ağustos ayında yürürlüğe giren bir nizamname ile Gümrük ve İhisarlar Vekâleti gümrük ve tarifelerle ilgili aslî vazifeleriyle birlikte gümrük işlemleri bakımından yolcu ve turizm hareketlerini kolaylaştıracak tedbirleri almak gibi turizmle yakından ilgili görev ve sorumluluklar yüklenmişti.²⁴ Turistlere her türlü iş ve işlemlerinde kolaylık gösterilmesi yolunda Gümrük ve Tekel Bakanlığı personeline verilen talimat da bu çalışmalarını kolaylaştırmaya ve hızlandırmaya yönelik uygulamalar arasında idi. Bununla birlikte savaş yıllarında gümrüklerde kontrolü sağlamak ve ticarî dengeleri korumak üzere 25 Türk lirasından fazla paranın veya dövizin ülkeye giriş ve çıkış işlemleri

²² "Pasaport Kanunu", **Resmî Gazete**, 15/7/1938, Sayı: 3960, Kanun No: 3519, Kabul Tarihi: 28/6/1938.

²³ Celâleddin Ezine, "Memleketimize Gelecek Ecnebler", **TTOK Belleteni**, Sayı: 36, Ağustos 1944, s. 16.

²⁴ "Gümrük ve İhisarlar Vekâletinin Teşkilât ve Vazifelerine Dair Nizamnamenin Meriyete Konulması", **Resmî Gazete**, 22 Ağustos 1940, Sayı: 4594, Kararname No: 2/14153; "Gümrük ve Tekel Bakanlığı", **TTOK Belleteni**, Sayı: 87, Mayıs 1949, s. 19.

özel izinlere tabi tutulmuş, gümüş, altın ve platinden ziynet eşyalarının, ispirtolu maddelerin, tütün, enfiye, sigara gibi maddelerin ve dikilmemiş kumaşların gümrüklerde beyanı gerekmiş, bunların yasal ölçüleri oldukça sınırlı tutulmuş ve yasal sınırları aşanların ülkeye giriş ve çıkışlarına izin verilmemiştir.²⁵ Yine bu düzenlemeler çerçevesinde turistler ülkeye getirdikleri kıymetli madenlerden mamul her türlü eşyanın dışında ancak 15 liraya kadar yabancı madenî parayı, ağırlığı 1 kg'yi geçmeyen gümüştan yapılmış hediyelik eşyaları ve iki Türk halısını ülke dışına serbestçe çıkarılabilmekteydiler.²⁶ Bütün bu sıkıntıları dikkate alan hükümet esasen döviz sınırlamalarını kaldırma eğiliminde olmuş, bu münasebetle turistler için seyahat faaliyetlerini kolaylaştırmak ve turizmi teşvik etmek üzere Avrupa'da yürürlükte bulunan "*ithal olunan turist dövizlerine serbestlik tanınması uygulaması*" Türkiye'de de itibar görmüştür. Böylece ülkeden çıkarılacak ya da ülkeye sokulacak Türk lirası miktarı 25 liradan 100 liraya yükseltilmiş, yabancıların getirdikleri dövizlerden sarf etmedikleri miktarları izinsiz çıkarabilecekleri ve ülkede harcadıkları döviz miktarının kontrole tabi tutulmayacağı kararlaştırılmıştır. Bu sorunları gidermeye yönelik ek bir tedbir olarak Maliye ve Ticaret Bakanlıkları 7 Eylül 1946 tarihi itibarıyla, "*Türkiye'nin diğer ülkelerle para münasebetlerini suni ve kapalı usullerden kurtaracak iç ve dış piyasalarını ahenkleştirici bir tedbir olmak üzere Türk lirasının dolara ve sterline göre değerinin düşürülmesine (devalüasyon)*" karar vermiştir.²⁷ Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen söz konusu kararın turist celbi için "*ucuz para politikası*"nın uygulamaya geçirilmesine katkı sağlamayı amaçladığını belirtmiştir.²⁸

²⁵ "Yolcuların Gümrük Kontrolü Hakkında Talimatname", **Resmî Gazete**, 9 Şubat 1943, Sayı: 5326, Tamim No:23793/3069, Tamim Tarihi: 30/07/1940; Söz konusu talimatnamede Türkiye'ye gelen yolcuların döviz ve eşya kontrolleri hakkındaki maddelere ilişkin küçük çaplı değişiklikler için Bkz. "Yolcuların Gümrük Kontrolü Hakkında Talimatnamede Yapılan Değişiklik Hakkında Tamim", **Resmî Gazete**, 27 Teşrinisani 1943, Sayı: 5567.

²⁶ Vâ-Nû, "Seyyahlara Kolaylık", **TTOK Belleteni**, Sayı: 69, Ekim 1947, s. 19.

²⁷ "TTOK 1946 Yılı 10 uncu İçtimanın Zaptı", **TTOK Belleteni**, Sayı: 57, Ekim 1946, s. 5-6; Ayrıca Bkz. Boratav, **a.g.e.**, s. 98.

²⁸ "Mümtaz Ökmen'in Verdiği Cevaplar", **Ulus**, 20.12.1946, s.1, 3; Savaş sonrasında iç gelişmelerin yanı sıra ABD'nin ekonomi politikalarının da etkisiyle üretimi artırma, dış ticaret dengelerini koruma, liberalleşme ve Uluslararası Para Fonu'na üyeliğe katkı sağlamak amacıyla alınan söz konusu kur ayarlaması uygulama aşamasında üretim ve dış ticaret açısından beklenen başarıyı sağlayamamış ve Hükümet tarafından alınan bu karar özellikle Demokrat Parti tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır (Serkan Tuna, "Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946", **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:

Söz konusu dönem itibariyle yürürlükte olan yabancıların ikamet ve seyahatleri hakkındaki kanuna göre ise turistler Türkiye'ye gelişlerinde kaldıkları ilk yerleşim birimlerinde en yakın polis veya jandarma karakoluna 24 saat içinde başvurarak kimliklerini belirten bir beyanda bulunmak zorundaydılar.²⁹ Bu kanunda savaş yıllarında yapılan değişikliklerle “*ikamet*”, “*musaferet*” veya başka bir maksatla bir yabancıyı kabul eden şahıslarda benzer bir uygulamaya tabi tutulmuş ve kabul ettiği yabancıların kimlik bilgilerini ilgili mercilere yasal süresi içinde bildirmekle yükümlü tutulmuşlardır. Bu hüküm yedi günü geçmeyen hususî misafirlikleri de kapsayabilmekteydi. Ayrıca yabancıların girmelerinin veya ikamet etmelerinin yasaklandığı bölgelerin yanı sıra belirli bölgelerde tek ve toplu hâlde ikamet ve seyahatleri de İcra Vekilleri Heyeti kararı ile yasaklanabilmekte ve hatta bunun için zabıtların izni de talep edilebilmekte idi.³⁰ İkamet faaliyetlerini kısıtlayan bu düzenleme de savaş yıllarında yaygın olan istihbarat ve casusluk faaliyetlerine karşı tedbir olmak üzere ülkedeki yabancı hareketlerini kontrol altında bulundurmaya yönelik girişimler arasında yer almıştır.

Bunların yanı sıra Falih Rıfki Atay'ın belirttiği üzere söz konusu dönemde başgösteren sorunlardan biri de ülkede turizm açısından değer arz eden bir kısım bölgelerde devam etmekte olan “*yasak bölge uygulamaları*” idi. Atay, ülkede seyahatleri kısıtlayan ve turizm faaliyetlerini sekteye uğratan bu sorunu çözmek konusunda gösterecek çabaların ülke turizmine katkı sağlayacağını ifade etmiştir.³¹ Nitekim Marmara Turizm Bölgesi'ndeki Kilyos, İrva ve İzmit Körfezi gibi turizm potansiyeli yüksek olan yasak bölgelerin güvenlik gerekçesiyle turizm faaliyetlerine açılmaması söz konusu dönemde konuya ilişkin belli başlı örnekler arasında yer almıştır.³²

Turizm faaliyetlerine doğrudan etki eden bu düzenlemelere ek

13, 2007, s. 86-121).

²⁹ “Ecnabilerin Seyahat ve İkametleri Hakkında Kanun”, **Resmî Gazete**, 16/7/1938, Sayı: 3961, Kanun No: 3529, Kabul Tarihi: 29/6/1938.

³⁰ “Ecnabilerin Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki 3529 Numaralı Kanunun Bazı Maddelerini Tadil Eden Kanun”, **Resmî Gazete**, 31 Temmuz 1940, Sayı: 4575, Kanun No: 3900, Kabul Tarihi: 24/07/1940; Hususi misafirlerin de 24 saat içinde ilgili mercilere bilgi vermeleri konusundaki kararname için ayrıca Bkz. **BCA**, DN:91, FK:30.18..1.2, YN:92.91..16., 17/09/1940.

³¹ Falih Rıfki Atay, “Hemen Kuracağımız Bir Endüstri”, **Ulus**, 9.9.1947, s. 1, 3.

³² Falih Rıfki Atay, “Pazar Konaşması”, **Ulus**, 23.9.1945, s. 2.

olarak, savaş yıllarında ülkenin iktisadî yapısına ciddi anlamda müdahale eden “*Millî Koruma Kanunu*”³³ millî müdafaa çalışmalarına hizmet etmek üzere sosyal hayatta meydana getirdiği birtakım kısıtlamaların yanı sıra tarım, sanayi ve ulaştırma gibi turizmle ilişkili diğer alanlarda da etkin bir devlet müdahaleciliğini beraberinde getirmiştir. Savaşı takip eden yıllarda da yürürlükte kalan bu kanun ülkedeki turizm faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen düzenlemeler arasında yer almıştır.

Savaşın yarattığı güvenlik sorunları ve tehditler nedeniyle meydana gelebilecek zarar verici hadiselerle karşı yukarıda belirtilen mevzuat hükümlerinin olağan şekli ile uygulanması mümkün olmamıştır. Böylece ülkeye giriş ve çıkışlarda savaş öncesi döneme göre daha sıkı bir denetim söz konusu olmuş, kolluk kuvvetlerinin bu sürece etkin bir şekilde dâhil olması gerek yolcular ve gerekse turistler açısından ciddi sıkıntılar yaratmıştır. Savaşın akabinde yürürlükteki uygulamaların rahatlatılmasına ve seyahatlerde kolaylık sağlanmasına yönelik bir kısım tedbirlere rağmen yerli yolcuların ve yabancı turistlerin ülkedeki pasaport, vize, gümrük ve döviz işlemleri konusunda sıkıntı çekmeye devam ettikleri anlaşılmaktadır.

Savaş yıllarında ve savaşın ardından Türkiye’deki turizm faaliyetlerine doğrudan etki eden bu uygulamalarla ilgili olarak yaşanan sıkıntı ve sorunlar birçok aydın tarafından dile getirilmiş ve bu konuda devletin ilgili mercilerine çözüm önerileri sunulmuştur. Örneğin Asım Us, Türkiye’de uygulanmakta olan zabıta tedbirlerinin ve pasaport kontrol işlemlerinin kolaylaştırılması, Türk hudutlarında yabancı turistler için döviz bozdurma imkânlarının artırılması gibi konularda bir an önce tedbir alınması gerektiğini,³⁴ Falih Rıfki Atay ise otelleri ve eğlence yerlerini gereksiz vergi yükümlülüklerinden kurtarmak, sanatçıların ülkeye girişlerini kolaylaştırmak suretiyle Türkiye’de etkin bir turizm sanayisinin kurulabileceğini ifade etmiştir.³⁵ Sabık Zonguldak Milletvekili Hâzım Atıf Kuyucak da benzer şekilde turizm faaliyetlerini kolaylaştırmak için hükümete pasaport, gümrük ve polis işlemlerinin kolaylaştırılması gibi görevlerin düştü-

³³ “Millî Korunma Kanunu”, **Resmî Gazete**, 26 Kanunusani 1940, Sayı: 4417, Kanun No: 3780, Kabul Tarihi: 18/01/1940.

³⁴ Asım Us, “Devriâlem Hava Postaları”, **Vakit**, 20.6.1947, s. 6.

³⁵ Falih Rıfki Atay, “Hemen Kuracağımız Bir Endüstri”, **Ulus**, 9.9.1947, s. 1, 3.

ğünü, sanayici, tüccar, esnaf ile otel, lokanta ve eğlence yeri sahiplerinin de konunun önemini kavrayarak ve resmî kurumlarla işbirliği yaparak vazife üstlenmeleri gerektiğini belirtmiştir.³⁶

Bu yıllarda Türkiye'deki pasaport ve vize uygulamaları gereği yurtdışındaki bir Türk vatandaşının ülkesine dönerken mutlaka Türk Konsolosluğu'na başvurması ve belli bir miktarda harç yatırması gerekiyordu. İngiltere ve ABD gibi gelişmiş ülkelerde görülmeyen bu uygulama çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Örnek olarak Nadir Nadi bu konuda serzenişte bulunmuş ve: *“Bir insan kendi evine müsaade ile mi girer? Adı Cumhuriyet olan bir memlekette hangi kudretli şahıs ve hangi yüksek bir makam bir vatandaşı yâd ellerde süründürmek salahiyetine maliktir?”* diyerek Dışişleri Bakanlığı yetkilileri tarafından bu soruna bir çözüm bulunmasını tavsiye etmiştir.³⁷ Gazeteci ve yazar Burhan Felek, Galata Yolcu Salonu'nun kapısındaki ve etrafındaki silahlı kolluk kuvvetlerinin fazlalığının yolcular ve turistler üzerinde olumsuz bir izlenim uyandırdığını belirterek: *“Bu şartlar altında değil gümrükte, poliste ve şurada burada uzun tetkikata tabi olmak, hatta tereyağından kıl çeker gibi gümrükten geçse bile bir seyyahın bu kadar göz, bu kadar iç çekilme ve tecessüsü karşısında bizim memlekete gelmek isteyeceğinden şüphe ederim.”* diyerek görüş bildirmiştir.³⁸ Cihad Baban ise turizmin devlet tarafından himayesi için polis takibi gibi uygulamalardan vazgeçilmesi ve gümrük, döviz, kambiyo kolaylıklarının sağlanması gerektiğine vurguda bulunmuştur.³⁹ Bu dönemde polis talimatları gereği ülkeye gelen turistler karakola giderek beyanname vermek, şehirden şehire geçişleri için bile izin almak ve gittiği yerde karakola tekrar uğrayarak durumlarını bildirmekle yükümlüydüler. Bu uygulamalar turistleri yormakta ve rencide etmekteydi. Turistik ülkelerin mevzuatından kaldırılmış olan bu tür uygulamalardan vazgeçilmesi konusunda yetkililere telkinde bulunan Baban: *“Türkiye turistleri davet edecek namütenahi imkânlarla malik olduğu hâlde bu servetimizi istismar edemeyişimiz bize pek pahalıya mâl olmaktadır.”*⁴⁰

³⁶ Hâzım Atıf Kuyucak, “İktisadî Bakımdan Turizm”, **Vakit**, 19.2.1947, s. 2.

³⁷ Nadir Nadi, “Dışarıdaki Türkler”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 72, Ocak 1948, s. 17-18.

³⁸ Burhan Felek, “Tabanca!..”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 85, Şubat 1949, s. 20.

³⁹ Cihad Baban, “Altın Yumurtlayacak Tavuğa Yem Vermiyoruz”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 84, Ocak 1949, s. 3-4.

⁴⁰ Irak'ta milletvekilliği yapan ve tatilini Türkiye'de geçiren bir turistin şikâyetlerini dile getiren söz konusu makale için Bkz. Cihad Baban, “Bir Misafirin Tenkidi”, **TTOK Bellete-**

diyerek bu durum karşısındaki endişesini dile getirmiştir. Kendi deyimiyile: “*Ecnebiye eziyet etmeyi karakol otoritesinin icabı telakki eden anlayış*”⁴¹ Baban tarafından eleştirilmiştir.

Bu dönemde Türkiye’de uygulanan seyahat mevzuatı turistler için ciddi sorunlar yaratabiliyordu. Söz konusu dönem itibariyle Türkiye’den Mısır’a giden yolculara İstanbul’daki Mısır Konsololuğunca vize hususunda azami kolaylıklar gösteriliyor, buna karşılık Mısır’dan Türkiye’ye gelen turistlere Ankara’ya sorulmadan vize verilmiyordu. Bu nedenle gazete başmuharrirleri ve yüksek rütbeli askerler de dâhil olmak üzere yaz mevsimini İstanbul’da aileleriyle geçirmek isteyen birçok Mısırlının fikir değiştirdiği bile görülmüştü.⁴² Başka bir örnek olarak, basında çıkan bir habere göre İranlı bir aile vize muamelesi eksikliği yüzünden 12’şer gün hapse mahkûm olmuştu.⁴³ Yine, devlet erkânı ile görüşmelerde bulunmak üzere Ankara’ya gelen yabancı bir sanatkâr bu vesileyle Bursa’yı da ziyaret etmek istemiş, ancak ziyareti sırasında şehir değiştirmek için ayrıca izin almadığına binaen pasaport işlemlerindeki eksiklik nedeniyle Emniyet Müdürlüğü’nde birkaç gün alıkonulmuştu. Bu durum bahsi geçen sanatkârın ülkeden kötü intibalarla ayrılmasına sebep olmuştu.⁴⁴

Lisan nedeniyle iletişim sıkıntısı çeken ve ülkedeki yasal mevzuat ve uygulamalar hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan yabancıların Türkiye’de ikamet, pasaport ve vize işlemleri sırasında maruz kaldıkları güçlükler turistik faaliyetleri olumsuz yönde etkilemekte idi. Bu şekilde karakollarda, müdüriyetlerde veya gişelerde maruz kalınan uzun bekleyişler turistlerde iyi bir izlenim bırakmıyordu.⁴⁵ Örneğin bu dönemde Atina’da birçok büronun Türkiye’ye büyük

ni, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 9-10; Bu konuda benzer düşünceleri dile getiren Ahmet Emin Yalman’a atıfta bulunarak söz konusu durumun turistler için yarattığı sıkıntılara değinen bir makale için Bkz. Şevket Rado, “Neredesin Kolaylık?”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 12.

⁴¹ Cihad Baban, “Beklemeye Tahammülü Olmayan Bir Mevzu”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 57, Ekim 1946, s. 10.

⁴² “Mısırlılara Çıkardığımız Güçlükler”, **Cumhuriyet**, 21.9.1948, s. 2; “TTOK 25 inci Mevsai Yılı Raporu”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 87, Nisan 1949, s. 3-4.

⁴³ “Seyyah Gelsin Diye Beklerken”, **Cumhuriyet**, 11.2.1948, s. 2.

⁴⁴ Nadir Nadi, “Efendim Nerede? Ben Nerede?”, **Cumhuriyet**, 25.5.1947, s. 1, 3.

⁴⁵ Vâ-Nû, “İstanbul’da Üç Ayda Dokuz Bin Lira Sarf Eden Ecnebi Bir Aile”, **Akşam**, 11.10.1946, s. 3.

gruplar halinde turist göndermek arzusunda olduğu, ancak bu büroların Türkiye'deki vize ve pasaport işlerinde yaşanan sıkıntılardan ötürü bu organizasyonlara temkinli yaklaştıkları anlaşılmaktadır.⁴⁶ Bu nedenle TTOK yetkilileri, seyahate çıkan vatandaşlardan Türkiye'ye dönüşlerinde tekrar vize istenmesinden vazgeçilmesini ve ülkeye gelen yabancıların vize işlemlerinin basitleştirilmesini yapılması gereken acil düzenlemeler arasında değerlendirmişlerdi. Vize verilen bir turist her şehirde polis kontrolüne tabi tutulması ve ikamet için polise başvuru uygulamalarının kaldırılması da aciliyet arz eden talepler arasında yer almaktaydı.⁴⁷ Otelcilik Mütahassısı Dan T. Moore, yolculara vize kolaylığı sağlanması ve otomobilli turistler için benzin kısıtlamalarının azaltılması gibi tedbirlerle ülkeye turist celbinin hızlanacağı yönünde görüş bildirmiştir.⁴⁸ Burhan Felek ise turizm altyapısı eksikliklerine temas ettiği bir yazısında: "*Turistlerin ülkede karşılaştıkları müsait olmayan şartlar, pasaport muamelesi güç, karışık ve pahalıdır. Şehirdeki emniyet şartları seyahatür-kütmektedir... Gümrükte muameleler sıkışıktır.*" şeklinde görüşlerini ifade ettikten sonra: "*İstanbul başta olmak üzere turizmin inkişafı için cesaretli ve hızlı kararlar vermeye başlamalıyız.*" diyerek söz konusu sorunlara bir an çözüm bulunması hususundaki gerekliliği ifade etmiştir.⁴⁹

Bu dönemde tedbir alınmaya çalışılmakla birlikte Türkiye'den turistik seyahatler vesilesiyle resmî ve gayrî resmî olarak çıkan döviz miktarının Türkiye'ye giren döviz miktarından fazla olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰ Şevket Rado, Avrupalıların ihtiyaç duydukları dövizin büyük bir kısmını turizm ve turistler kanalıyla ülkelerine taşıdıklarına dikkat çekmiş, Türkiye'de de döviz temin etmek için gıda maddelerinde kısıtlamalara gidilmesi yerine ülkeye turist getirme imkânlarının düşünülmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁵¹ Bununla birlikte Burhan Felek: "*Para bozdurmak, getirmek, götürmek mese-*

⁴⁶ "Türkiye'ye Gelmek İsteyen Yunan Turistleri", **Ulus**, 7.3.1947, s. 2.

⁴⁷ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", **a.g.d.**, s. 3-4.

⁴⁸ "Turizm Faaliyetimize Dair Bir Turistin Acı Tenkidleri", **Cumhuriyet**, 12.10.1948, s. 1, 4.

⁴⁹ Burhan Felek, "Milletlerarası Saray-Otel", **Cumhuriyet**, 17.12.1945, s. 3.

⁵⁰ TTOK 1947 Senesi 3. Müşterek İctimamın Zaptı", **TTOK Belleteni**, Sayı: 63-64, Nisan-Mayıs 1947, s. 11.

⁵¹ Şevket Rado, "Seyyah Var, Otel Yok! Döviz Var, Alan Yok!", **Akşam**, 28.5.1949, s. 2.

*leleri çok dar ve sıkıdır...Kambiyo muameleleri mevcut değildir.”*⁵² diyerek ülkedeki döviz uygulamalarının yerli ve yabancı turistler üzerinde yarattığı olumsuz etkilere temas etmiştir.

Tarih ve tabiat bakımından önemli imkânlarla sahip Türkiye için turizm sanayisinin ülkenin en zengin döviz kaynağı olduğunu ve birçok ülkenin bu konuda önemli gelirler elde ederken Türkiye'nin bu fırsattan yararlanamadığını ifade eden gazeteci ve yazar Ahmet Emin Yalman ise İtalya'da ve Fransa'da yabancıların istedikleri miktarda döviz taşıma, bozdurma ve harcama serbestliğinin uygulamaya geçirildiği bir dönemde Türkiye'de turistlere uygulanan döviz kısıtlamalarının ülkeye döviz girişini engellediğini ve karaborsa faaliyetlerini tetiklediğini belirtmiştir. Yalman, birçok devletin karşılıklı anlaşmalarla vize mecburiyetini kaldırdığını ya da seyahat edenlere bu konuda kolaylıklar sağladığını, bu ülkelerde turistlerin yalnızca ülkeye giriş ve çıkış işlemleri sırasında polis kontrolüne tabi tutulduğunu, buna karşılık Türkiye'de vize almanın Ankara'dan meselenin sorulması gibi uzayan bürokratik işlemler silsilesine bağlı olduğunu, bir yabancıya her kaza değiştirilmesinde polise haber vermek ve kayıt yaptırmak gibi rencide edici ve seyahati sıkıcı hale getiren işlemlere maruz kaldığını ifade etmiştir. Takiben, bu uygulamalarla Türkiye'nin bir demir perde ülkesi görünümü arz ettiğine ve bu işlemlere maruz kalmak istemeyen turistlerin seyahatleri için Türkiye'yi tercih etmekten çekindiklerine değinmiştir.⁵³ Süregelen bu sıkıntılar nedeniyle: *“Memleketimizi Tibet halinde tutan seyahat zorluklarına ve ikamet tezkeresi sistemlerine ne zaman nihayet vereceğiz?... Turizm davası bütün millete mâl olmalı, millî bir seferberlik manzarası almalıdır. Değirmenimiz çok suya muhtaçtır.”*⁵⁴ şeklinde görüş bildirerek, Türkiye'yi bir turizm ülkesi hâline getirebilmek için ülke sathında daha sıkı bir mesainin gerektiğini dile getirmiştir. Yurt dışına çıkan vatandaşlara uygulanan döviz kısıtlamaları konusunda yürürlükte olan uygulamayı eleştiren Nadir Nadi ise bu nedenle ortaya çıkan karaborsacılığın önlenmesi için İsviçre'nin yaptığı gibi bankalara ya da Merkez Bankası'na resmî rayiç değeri dışında döviz

⁵² Burhan Felek, “Milletlerarası Saray-Otel”, **Cumhuriyet**, 17.12.1945, s. 3.

⁵³ Ahmet Emin Yalman, “Türkiye'nin Kapıları Seyyahlara Kapalıdır”, **TTOK Belleteni**, Ekim - Kasım 1948, s. 16-17.

⁵⁴ Ahmet Emin Yalman, “Yurdumuzun Turistik Önemi”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 85, Şubat 1949, s. 9-10.

satmak yetkisinin verilmesini tavsiye etmiştir. Nadi'ye göre böylece hem karaborsaya kaptırılan kazancın devlete intikali hem de gizli döviz aktarımlarından gelebilecek zararların asgarî düzeye çekilmesi mümkün olabilecekti.⁵⁵

3. Ulaştırma, Konaklama Faaliyetleri ve Sosyal Etkinlikler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'deki yolların ve otellerin turistik ihtiyaçları karşılamak konusundaki yetersizlikleri kamuoyunda rahatsızlık uyandıran ve tartışılan belli başlı hususlar arasında yer almıştır.

Bu dönemde Bayındırlık Bakanlığı'nın yayımladığı istatistiksel bir bilgiye göre, Almanya'da 1 km toprak parçasına 1.240 metre yol düşerken, Türkiye'de aynı mesafedeki toprak parçasına 17 metre yol düşmekte idi. Bu istatistiğe göre Türkiye yol durumu bakımından Avrupa'nın belli başlı ülkelerinin yanı sıra Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan gibi geçmişteki Osmanlı vilayetlerinin, hatta İran, Afganistan ve Habeşistan gibi iktisadî durumu zayıf bir kısım ülkelerin gerisinde kalmıştı. Bu konuya temas eden Cihat Baban, yol çalışmalarını konusundaki zafiyetten planlama hataları yaptığı gerekçesiyle hükümeti sorumlu tutmuştur. Ülke yollarının genişletilmesi konusunda: *"Bu mevzuu millî bir dava olarak ele almak ve yarınki kalkınmamızın ana temelinin yol davası olduğunu bütün memlekete anlatmak gerekir."* diyerek sorunu gidermeye yönelik çözüm yolları önermiştir.⁵⁶ Gazeteci ve yazar Burhan Cahit Morkaya da 1930 yılı itibariyle plana alınan Londra-Bağdat yolunun Türkiye güzergâhında hâlihazırda görülen zafiyetler ve savaş yıllarında ortaya çıkan fırsatlara rağmen İstanbul-Ankara yolunun bir türlü ikmal edilememesi gibi sorunlar nedeniyle: *"Bizde bu plansızlık ve gayretsizlik devam ettikçe turizm davası bir hayal olarak kalacaktır."* şeklinde bir serzenişte bulunma gereği hissetmiştir.⁵⁷ Söz konusu dönemde Türkiye'ye seyahat eden turistlerin ulaşım şartlarının olumsuzluğu ve yolların bozukluğu konusunda şikâyetleri dikkat çeker bir hâl almıştı. Örneğin, 1947 yılı itibariyle arazi tipi otomobilleriyle Avrupa, Kuzey Afrika ve Suriye üzerinden Türkiye'ye gelen Danimarkalı Yorgen Beu-

⁵⁵ Nadir Nadi, "Dışarıdaki Türkler", **TTOK Belleteni**, Sayı: 72, Ocak 1948, s. 17-18.

⁵⁶ Cihat Baban, "Kalkınmamızın Esas Temeli: Milli Yol Davası", **TTOK Belleteni**, Sayı: 85, Şubat 1949, s. 17-18.

⁵⁷ Burhan Cahid, "Siyasî Bir Rapor", **TTOK Belleteni**, Sayı: 52, Mayıs 1946, s. 14-15.

zon ve Borge Gottlieb adlı iki genç turist ülkenin kışın kısmen geçit vermeyen yollarından şikâyet ederek, Türkiye'ye seyahat için vize veren konsoloslukların turistleri bu durumdan haberdar etmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. “*Keşişler ve Şakiler*” adlı eserinde Adriyatik'ten başlayarak İran hudutlarına kadar yaptığı seyahati nakleden Jacques Soubrier ise Türkiye'ye ait demiryolları istasyonlarında ve Karadeniz hattı gemilerinde gördüğü olumsuzlukları abartılı biçimde anlatarak Türkiye'deki ulaşım sorunlarına değinmiştir.⁵⁸

Bunların yanı sıra savaş sonrası dönemde trafikteki otomobil sayısının artmasıyla kaza sayısının da artması dikkatleri çekmiş, bu münasebetle Bayındırlık Bakanlığı trafikte can ve mal güvenliğini temin etmek üzere birtakım düzenlemeleri içeren bir tamim yayımlamak durumunda kalmıştır.⁵⁹ Trafik sorunlarının belirginleştiği başlıca şehir İstanbul olmuştur. Bu sorulara çözüm olmak üzere Burhan Felek iş, ikamet ve eğlence yerlerinin her şehrin kendi bünyesine göre düzenlenmesi, ana caddelerin durumlarına ve ulaşım vasıtalarının mahiyetine göre bir yol akış düzeninin oluşturulması ve İstanbul trafiğini düzene sokmak için İstanbul Belediyesi'nin başkanlığında yetkili isimlerden oluşan bir komisyon teşkilinin gerekliliğini ifade etmiştir.⁶⁰

İçel Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türkiye'ye gelenler için yolların yarattığı ulaşım zorluklarının, rahat bir otel ve temiz bir lokanta bulmak konusunda karşılaşılan sıkıntıların ülkedeki turizm faaliyetlerinde yarattığı olumsuz etkilere temas etmiştir.⁶¹ Manisa sabık milletvekili ve İstanbul Ticaret Odası Raportörü Kazım Nami Duru ise: “*Gelecek turistler için yürüyecek yol, kalacak yer olmadıktan sonra yurdumuzun güzelliklerini her isteyene nasıl gösterebiliriz?*”⁶² diyerek konuya ilişkin endişelerini dile getirmiştir.

İçişleri Bakanlığı'nın vilayetlere ve belediyelere gönderdiği talimatlara rağmen Anadolu'nun tarihî merkezlerinden İstanbul, İzmir

⁵⁸ “TTOK 3 üncü Müşterek İçtimanın Zaptı”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 63-64, Nisan-Mayıs 1947, s. 13.

⁵⁹ “Taşıt Kazalarının Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler Hakkında Bayındırlık Bakanının Tamimi”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 83, Aralık 1948, s. 10.

⁶⁰ Burhan Felek, “Seyrüsefer İşî”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 58, Ekim 1946, s. 21.

⁶¹ **TBMM ZC**, Dönem VII, Toplantı: 3, Birleşim 14, Oturum: 1, 19.12.1945, s. 190.

⁶² Kâzım Nami Duru, “Yurdumuzun Turistik Önemi”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 85, Şubat 1949, s. 3-5.

ve Konya'da bile kalabalık turist gruplarını ağırlayabilecek bir otel bulunmaması gerek TTOK yetkilileri gerekse Mimar Henri Prost ve Prof. Dr. Albert Gabriel gibi bilim insanları tarafından dile getirilen başlıca konaklama sorunları arasında yer almakta idi. Otellerin tasnifinin uluslararası standartlara göre yapılmaması da turistler ve turizm idaresi için birtakım güçlükleri beraberinde getirmekteydi.⁶³ Bu dönemde, komşu ülke Bulgaristan'ın tarih ve tabiat bakımından Türkiye ile rekabet edebilecek özelliklere sahip olmamasına rağmen turizm konusunda ciddi adımlar atması, 80 bin nüfuslu Lozan şehrinde 10 bin kişiyi barındıracak konaklama tesislerinin bulunması, kış sporları ile tanınan Saint-Moritz'e bir mevsim içinde ortalama 120 bin kişinin uğraması turizmin ve turizmde konaklama tesislerinin önemini gösteren örnekler olarak dikkat çekmekteydi. Buna karşılık İstanbul'da hâlihazırda medenî ihtiyaçları karşılayacak bir otelin bulunmaması ve Marmara havzasını Ege bölgesine ulaştıran yolların yetersizliği ciddi sorunlara işaret etmekteydi.⁶⁴ Yeni otellerin yapılamaması, mevcut otellerin de ağır vergi yükü altında bırakılmaları ve bunun sonucu olarak müşteri yokluğundan satılığa çıkarılmaları Falih Rıfki Atay'ın eleştirisine sebep olmuştur.⁶⁵ Burhan Felek de 1949'daki "*Milletlerarası Patoloji Kongresi*" için Avrupa'dan gelen bilim adamlarını ve ziyaret için Mısır'dan gelen eşraf ve ayanı İstanbul'da ağırlayacak rahat ve ucuz otellerin bulunması konusunda karşılaşılan sıkıntılara temas ederek, bu durumun uluslararası spor faaliyetleri ve sanat etkinlikleri için ideal bir merkez olmaya aday İstanbul için hayıflanacak bir vaziyet arz ettiğini ifade etmiştir.⁶⁶ Turizm potansiyeli yüksek İstanbul şehrinin turistler için bir cazibe merkezi olabilmesi için bölgeye yapılacak turizm yatırımlarının önemine ve bu konuda devlet desteğinin gerekliliğine işaret ederek şunları zikretmiştir:

"Bunun için seyyah merkezi olan İstanbul belediyesine geniş salahiyetler vermeli. Bir Hükümet komisyonu kurup mütehasısların isteyeceği kolaylıkları sağlamalı... ilanlar yap-

⁶³ Benzer görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır ("TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", **TTOK Belleteni**, Sayı: 76, Mayıs 1948, s. 5).

⁶⁴ Nadir Nadi, "Döviz ve Turizm", **Cumhuriyet**, 30.1.1946, s. 1 e 3.

⁶⁵ Falih Rıfki Atay, "Turizm Davası, Acıklı ve Gülünç Durumumuz", **Cumhuriyet**, 20.9.1948, s. 2.

⁶⁶ Burhan Felek, "Otel Lazım", **Cumhuriyet**, 13.5.1949, s. 2.

malı... Bedava otel arsaları verip, sermayedarlara kolaylıklar gösterilmeli... otel işletmecileri turizm şirketleri kurmalı. 20-25 milyonluk bir sermayenin bu işe hasrını millî bankalara tavsiye etmeli. Ortaya para döküp, bu işi canlandırmalıyız.”

Felek bu sözleriyle ilk aşamada yapılmasını gerekli gördüğü işler konusunda görüşlerini ifade etmiştir.⁶⁷ İstanbul’un turizm altyapısı eksikliklerine temas ettiği başka bir yazısında ise: “...*şehrin en güzel yerlerinde yabancılara arz etmeğe utanılacak kahve adında pis ve itinasız yerler vardır, turistik yollarımız yoktur.*” şeklindeki tespitleriyle durumun vahametini belirtmiştir.⁶⁸ Gazeteci ve yazar Vâlâ Nureddin bu dönemde devlete veya belediyeye ait uygun bir arazide sıhhî tertibatı, otobüs servisi, seyyar dükkânları ile “*sıhhî kamp sahaları*” oluşturmak konusunda bir önerisini dile getirmiştir. Söz konusu dönem itibarıyla bir ihtiyaç hâlini alan sıhhî kamp sahalarının İstanbul’a turistik bir hareketlilik kazandıracağını ve hususî kesim tarafından bazı sahil kesimlerinin kapatılarak piknik alanına dönüştürülmesi ile baş gösteren sayfiye ihtikârcılığının bu şekilde bertaraf edilebileceğini ifade etmiştir.⁶⁹

Benzer şekilde Bursa şehrinin turistik özelliklerine temas eden Falih Rıfkı Atay bu şehre ulaşan yolların bozukluğundan ve hastaların tedavi amacıyla mecburî olarak kaldıkları konaklama tesislerinin ve kaplıcaların bakımsızlığından şikâyet etmiş, Uludağ’da ise Avusturya ve İsviçre örneklerinde görüldüğü üzere modern bir otel yerine gelişigüzel bir yapının bulunduğunu üzüntü ile dile getirmiştir. Önemli bir gelir kaynağı olması beklenen Marmara Turizm Bölgesi’nden yol ve otel sorunları nedeniyle yeterince yararlanılamaması söz konusu dönemde göze çarpan başlıca sorunlardan birini teşkil ediyordu.⁷⁰ Burhan Cahit Morkaya’nın da vurguladığı üzere bahsi geçen dönemde Bursa’yı İstanbul, İzmir, Balıkesir ve Kütahya gibi çevre illere ve İç Anadolu Bölgesi’ne bağlayan yolların toz ve toprak yığını halinde olması, şehirde turistik açıdan ciddi eksiklikleri olan Çelik Palas ile Yalova Termal Otel’in dışında dinlenme amaçlı her-

⁶⁷ Burhan Felek, “Turizm Davamız”, **Cumhuriyet**, 22.9.1948, s. 3.

⁶⁸ Burhan Felek, “Milletlerarası Saray-Otel”, **Cumhuriyet**, 17.12.1945, s. 3.

⁶⁹ Va-Nu, “Kamp Yerleri”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 8.

⁷⁰ Falih Rıfkı Atay, “Pazar Konuşması”, **Ulus**, 23.9.1945, s. 2.

hangi bir tesisin bulunmaması turizm faaliyetlerini sekteye uğratan önemli eksiklikler arasında yer alıyordu.⁷¹

Yazar Metin Toker de Ortadoğu'ya yaptığı bir gezi ile ilgili olarak, Şam camilerini, Lübnan-Beyrut bölgesini, Tel Aviv'de Ramatgan denilen sayfiye yerini, Hayfa'da Karmel dağlarını gezmiş, tabiat bakımından zayıf olarak değerlendirdiği bu bölgelerin asfalt yolları, çam ağaçları, köşkleri, bahçeleri, lokantaları, otelleri, gazinoları, eğlence yerleri, sanatoryumları, prevantoryumları ile turistlerin ilgisini çektiğini belirtmiştir. Buna karşılık Türkiye'de Boğaziçi gibi önemli bir yerde bile modern bir otelin olmamasını eleştirmiş, mevcut otellerin ise idarî zafiyetlerini, personellerinin ciddiyetsizliğini, temizlik ve yeme içme hizmetleri bakımından yetersizliklerini dile getirmiştir.⁷² Toker, Elazığ'a yaptığı yolculuk sırasında şahit olduğu üzere burada yol konusunun ihmal edildiğine,⁷³ İskenderun ve Antakya arasında Fransızların yaptığı merkezî yolun bakımsızlığına temas ederek, anavatana katılmasından sonra Hatay'ın da turistik altyapı bakımından kaderine terk edildiğini iddia etmiştir. Geçmiş yıllarda Suriye'nin sayfiye yeri olduğu için eğlence yerleri, otelleri ve lokantalarıyla turist çeken bu bölgede aynı zamanda Ermeni, Rum ve Yahudilerin bir arada uyumlu bir şekilde yaşadıklarını ifade eden Toker, sonraki dönemde görülen göç hareketleri ile bölgenin eski özelliğini yitirmeye başladığını ve turistik özelliklere sahip Soğukoluk'ta içilecek su bile bulunmadığını belirtmiştir.⁷⁴ Gazeteci Kemal Zeki Gençosman da turizm merkezi olmaya aday bir bölge olarak değerlendirdiği Soğukoluk'a İskenderun-Antakya asfaltından ayrılarak ulaşan 7,5 km'lik yolun bir arazi aracıyla bile zor seyahat edilecek derecede bozuk olduğunu belirterek, bölgede bina inşaatının kontrolsüzlüğü konusundaki endişelerini dile getirmiştir.⁷⁵

Bu dönemde Türkiye ile ABD arasındaki turizm ilişkilerini değerlendiren Amerika Turizm Dairesi Müdürü Albert K. Dawson, turizmin Amerikan halkının ilgisini çekmek üzere en etkili yollardan biri olduğuna değinmiş, Amerikalı misafirlerin iyi karşılanması ve

⁷¹ Burhan Cahit Morkaya, "En Büyük Dert Yolsuzluk", **Aksam**, 5.8.1948, s. 5.

⁷² Metin Toker, "Bugünkü Orta Şark", **Cumhuriyet**, 11.5.1949, s. 2.

⁷³ Metin Toker, "Urfa'dan Elazığ'a Gidenlerin Gördükleri", **Cumhuriyet**, 16.6.1918, s. 1, 4.

⁷⁴ Metin Toker, "10 Senede Hatay İçin Hiçbir Şey Yapmadık!", **Cumhuriyet**, 2.6.1948, s. 1, 4.

⁷⁵ Kemal Zeki Gençosman, "Soğuk Oluk'ta Bir Sabah...", **Ulus**, 20.6.1949, s. 3.

hayırhahlığının kazanılması suretiyle ülkeye iyi bir gelir temin edilebileceğini vurgulamıştır. Bunun için Türkiye’deki otel kapasitesinin artırılması konusundaki gerekliliği dile getirerek, bu hususta geçmiş yıllarda “*İntourist*” adlı şirket aracılığıyla birçok Avrupalı ve Amerikalı turisti ülkesine çeken Sovyet Rusya tecrübesinin incelenmesini tavsiye etmiştir. Dawson’a göre kadim yerleşkelere ilgi duyan Amerikalı turistler için Ankara, İstanbul ve Çanakkale gibi tarihî ve arkeolojik kıymeti olan yerlere ve İncil’de adı geçen Batı Anadolu bölgesindeki kasaba, şehir ve harabelere seyahatler düzenlenmesi de ülke turizmine hareketlilik kazandırmak konusunda faydalı olacak çalışmalar arasında yer almakta idi. Bu şekilde yapılacak planlamaların sadece Amerikalı milyonerlerin eğlence amaçlı turistik gezilerine değil, öğretmen ve öğretim üyesi gibi kesimlerin araştırmalarına da katkı sağlamayı hedeflemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu konuya örnek olmak üzere Amerikan kolej ve üniversitelerinin Türkiye’de arkeolojik kazı yapmalarının teşvik edilmesini tavsiye eden Dawson, bu misafirlerin temiz otellerde, misafirhanelerde ve hanlarda ağırlandığının ülkeye maddî kazanç sağlayacağına, bu durumun da dünya basınında Türkiye lehine propaganda yapılmasına vesile olacağına işaret etmiştir.⁷⁶

Cihat Baban ise eğlence, istirahat ve tedavi imkânlarının artırılması, turistlerin taleplerini karşılayacak ve meraklarını giderecek ucuz ve kolay ulaşılabilir seyahat vasıtaları ile otel imkânlarının sağlanması ve hususî sermaye ile müteşebbislere güven içinde çalışabilecekleri bir zeminin oluşturulması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁷ Diğer yandan birçok otelde asgarî temizlik ve sağlık şartlarının bile sağlanmadığına işaret eden Baban, konaklama tesislerinde sıklıkla tesadüf edilen tahtakurusu sorununun bu durumun bariz göstergelerinden birini teşkil ettiğini ve bu olumsuz koşullar altında turistlerin Türkiye’yi tercih etmelerinin beklenemeyeceğini vurgulamıştır.⁷⁸

BYUM Turizm Dairesi Müdürü Süreyya Ergün ise turizme hizmet etmek konusundaki yetersizliklerine işaret ettiği belediyelerin

⁷⁶ Albert K. Dawson, “Amerika-Türkiye Turizm Münasebetleri”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 61, Şubat 1947, s. 20-21.

⁷⁷ Cihat Baban, “Altın Yumurtlayacak Tavuğa Yem Vermiyoruz”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 84, Ocak 1949, s. 3-4.

⁷⁸ Cihat Baban, “Beklemeye Tahammülü Olmayan Bir Mevzu”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 57, Ekim 1946, s. 10.

imkânları dâhilinde gerçekleştirecekleri etkinliklerle görev bölgelerindeki turistik nüfus hareketliliğini en azından belirli dönemlerde artırma yollarını aramalarını tavsiye etmiştir. Bölgeye özgü özelliklerin dışında eğlence, panayır, fuar, sergi, mahallî bayram, kermes, festival, spor ve sanat faaliyetlerinden de yararlanılmasının ciddi bir turizm hareketliliği yaratabileceğine temas eden Ergün, İsviçre'nin ticaret muvazenesi açığını gerçekleştirdiği bu tür faaliyetler vesilesiyle ülkeye çektiği turistlerden elde ettiği gelirlerle kapatabildiğini belirtmiştir. Belediyelerin müzikli ve yemekli gazinolar, belediye parklarında konser verecek bandolar, barlar, sinemalar, atış poligonları, hayvanat bahçeleri, lunaparklar ve mesire yerleri teşkili ile bölgelerinde turistik hareketliliğe katkı sağlayabileceklerini vurgulamıştır.⁷⁹ Hamdullah Suphi Tanrıöver bu görüşleri destekler mahiyette sosyal faaliyetlerin ülke turizmi için önemini dile getirmiş ve ülkedeki sosyal yapının gelişmesiyle ülkeye gelen yabancı sayısının artması arasında paralellik kurmuştur.⁸⁰ Falih Rıfki Atay da turistleri eğlendirmek amacıyla sosyal faaliyetler kapsamında Avrupa'da örnekleri görüldüğü üzere musikiden yararlanmaktaki faydalara işaret etmiştir.⁸¹

4. Şehirleşme

Türkiye'de sanayileşme çabalarının artmaya başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrasında turistik şehirlerde belirginleşen imar zafiyetleri, çarpık şehirleşme ve kirlilik, tarihî ve tabii dokuların tahribi gibi sorunlar turizm faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen, turistlerin şikâyetine sebep olan ve acil çözüm bekleyen başlıca meseleler arasında yer almıştır.⁸²

Bu dönemde ülke sathında turizm faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen şehirleşme sorunları TTOK tarafından ele alınmış ve imar faaliyetlerinde ihtiyaçtan ziyade gösterişe kaçılması, her büyük merkezde bayındırlık, eğitim, vakıf ve belediye dairelerinin bağımsız bir yapı arz etmesi ve bunların merkezî bir idarenin denetimine tabi olmaması, turistlerin de şikâyetine sebep olduğu üzere şehir mer-

⁷⁹ Süreyya Ergün, "Turizm Bakımından Belediyecilik Yeni Gelir Kaynakları", **İller ve Belediyeler Dergisi**, Sayı: 14, Kasım 1946, s. 558-560.

⁸⁰ **TBMM ZC**, Dönem VII, Toplantı: 3, Birleşim 14, Oturum: 1, 19.12.1945, s. 190.

⁸¹ Falih Rıfki Atay, "Hemen Kuracağımız Bir Endüstri", **Ulus**, 9.9.1947, s. 1, 3.

⁸² Cemal Refik, "İstanbul ve Seyyahlar", **Akşam**, 13.6.1948, s. 3.

kezlerinde bile temizlik işlerinde görülen zafiyet mevcut sorunlar arasında değerlendirilmiştir.⁸³ Bu sorunlar nüfus, ticaret ve sanayi açısından olduğu kadar tarihî ve tabii özellikleri ile de Türkiye'nin önde gelen şehri durumunda olan İstanbul üzerinde belirgin bir hâl almış durumda idi.

Başbakan Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu 1948'de Avrupa'ya yaptığı bir seyahat vesilesiyle edindiği tecrübeler ışığında ülkeye turist çekmenin faydalarından bahsetmiştir. Bu münasebetle takip eden süreçte hükümet tarafından İstanbul'a turist celbi meselesini araştırmak üzere görevlendirilen İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın hazırladığı rapor dikkatleri çekmiştir. Bu raporda; otel yokluğu, temizlik zafiyeti, gümrük uygulamaları, tarihî eserlerin ve bu eserlerin bulunduğu yerleşkelere giden yolların bakımsızlığı, şehirdeki esnaf grubunun ticaret ahlâkından yoksunluğu gibi sebepler öne sürülerek bu sorunlar giderilmeden aleyhte bir propagandaya yol açmamak üzere: *"İstanbul'a seyyah celbine teşebbüs etmeyelim."* denilmiştir.⁸⁴ Falih Rıfkı Atay bu raporun haklı bulduğu hususlarına temas ederek kömür depoları, petrol tankları, fabrika bacaları gibi yapıların Boğaziçi'ni izbe durumda bıraktığına, Haliç'in hâlihazırda bataklık durumunda bulunduğuna, yalıların Beykoz deri ve kundura fabrikalarının kokusuna maruz kaldığına, yayılmış benzin akıntılarında Boğaz suyuna girilemediğine, girilebilecek yerlerin de yasak ya da bir şirkete kiralanmış olduğuna değinmiştir. Ayrıca yazlık inşası nedeniyle arsa yağmacılığının yaygınlaşması, bu suretle Anadolu yakası kıyılarının dar mahalleler haline gelmesi, lağımaların denize akıtılması Atay'ın eleştirdiği hususlar arasında yer almıştır. Bu anlamda Atay'ın şu tespitleri dikkat çekicidir:

"Bayındırlık Bakanlığı, şehir planları ve plancılık davasını ele alarak kâr madrabazları ile ortaklarının her türlü tahribinden koruyabilecek sağlam ve sarsılmaz bir disiplin kurmalıdır. Sanatın ve tekniğin hâkimiyeti tam ve kat'i olmalıdır. Gecekondu gibi fakir fukaranın değil, doğrudan doğruya para vuran madrabazların kanun rejiminin kalktığı duygu-

⁸³ Bu konuda M.Prost ve M. Gabriel'in de benzer görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır ("TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", **TTOK Belleteni**, Sayı: 76, Mayıs 1948, s. 5).

⁸⁴ "İstanbul'a Seyyah Celbi Doğru Görülüyor!", **Cumhuriyet**, 16.9.1948, s. 1, 3; "İstanbul'a Seyyah Gelsin mi, Gelsesin mi?", **Cumhuriyet**, 17.9.1948, s. 2.

sunu veren rezaletlerini, ara seçimlerde veya büyük seçimde birkaç oy toplamak hayalini bırakarak bütün oyları kaybetmek pahasına kökten kaldırmalıyız. Her küçük şahsî menfaati bir umumî menfaat yaygarası ile yürütmeğe çalışan el altı oyunlarına alet olmaktan çekinmeliyiz.”⁸⁵

Şehir planlaması konusunda toplumsal çıkarları ön planda tutmanın gerekliliğine işaret eden Atay’ın bahsi geçen tespitleri önem arz etmektedir. Hüsnü Sadık Durukal ise söz konusu raporu eleştirmiş ve bu raporun mevcut sorunların çözümü için bir öneri getirmediğini ifade etmiştir. 2-7 Haziran 1947 tarihleri arasında Monrö’de toplanan “Milletlerarası Ticaret Odaları XI. Kongresi”nin savaş yıllarında kapatılan uluslar arası yolların açılması, düzenli yolcu ve eşya nakliyatına başlanması ve pasaport, gümrük ve döviz meselelerine ilişkin çeşitli kararlar aldığı belirten Durukal, bu kararları yerine getirmek üzere birliğe üye bütün ülkelerin ticaret odaları gibi İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası’nın da belirli görevleri yerine getirmekle yükümlü olduğunu ve İstanbul’a turist celbi hususunda hazırladığı rapordaki kolaycı söylemleriyle sorumluluktan kaçamayacağını ifade etmiştir.⁸⁶

Tarihî ve tabii değerleriyle ülke sathında ön plana çıkan İstanbul’un turizm potansiyelini etkin bir şekilde değerlendirebilmek için şehrin bayındırlığını ilgilendiren kanunların ve gelir kaynaklarının ciddi bir şekilde gözden geçirilmesi gerektiğini belirten Falih Rıfkı Atay, millî kalkınma ve bayındırlık işlerinde: “*planlayıcı ve hamleci bir zihniyetle başarıya ulaşılabileceğine*” temas etmiştir.⁸⁷ Sabık İstanbul milletvekili ve gazeteci Abidin Daver İstanbul için: “*Böyle bir şehir yalnız turizm ve sayfiye bakımlarından imar edilmiş olsaydı, hem kendi belediyesi hem de memleket için bir servet kaynağı teşkil eder, Boğazlardan oluk gibi para ve döviz akardı.*” diyerek İstanbul’un imarına gereken önemin verilmediğine ve şehrin ihmal edildiğine işaret etmiş, İstanbul’da mevcut imar faaliyetlerinin de zamansızlık ve yersizlik eleştirilerine rağmen İkinci Dünya Savaşı’nın ağır şartları altında gerçekleştirildiğini vurgulamıştır.⁸⁸

⁸⁵ Falih Rıfkı Atay, “Turizm Davası, Acıklı ve Gülünç Durumumuz”, **Cumhuriyet**, 20.9.1948, s. 2.

⁸⁶ Hüsnü Sadık Durukal, “Seyyah Celbi”, **Akşam**, 4.10.1948, s. 3.

⁸⁷ Falih Rıfkı Atay, “Millî Kalkınmayı Hızlandırma”, **Ulus**, 25.3.1947, s. 6.

⁸⁸ “İstanbul Mali Buhrandan Nasıl Kurtarılabilir?”, **Cumhuriyet**, 20.9.1947, s. 1, 3.

Osmanlı Devleti'nin çözümlüş döneminde ve sonrasında Ankara'nın başkent olması nedeniyle İstanbul'un ihmal edildiğinden yakınan Abidin Daver, tarihî ve tabîî değerleriyle dünyanın gözdesi olan İstanbul şehrine ait olması gereken birçok gelir kaynağının ya devlet hazinesine ya da Devlet Demiryolları, Devlet Denizyolları ve Limanları gibi devlet teşekküllerine devredildiğini, bina vergilerinin ancak %15'inin, eğlence yerleri ve istihlak vergilerinin ise sınırlı bir kısmının İstanbul şehrine bırakıldığını, yol vergisinin de şehrin yolları için değil, vilayet yolları için kullanıldığını belirtmiştir. Söz konusu dönem itibarıyla çalışmaları devam eden belediye gelirlerini artıracak kanun tasarısının henüz çıkmamış olmasının da şehrin alt-yapı çalışmalarını zafiyete uğrattığını belirten Daver: *"İstanbul'un imarını mahallî bir iş telâkki etmemek, bir memleket meselesi ad-detmek lazımdır."* diyerek dünya ölçüsünde turistik bir şehir olan İstanbul'un imarının bütün ülkeyi çok yakından ilgilendiren bir mesele olduğunu dile getirmiştir.⁸⁹ İstanbul'un imar sorunlarına temas eden Belediye İmar Karma Komisyonu Başkanı Feridun Dirimtekin de bu görüşü destekleyerek ticaret ve sanayi bakımından önemi, nüfusunun çokluğu, sosyal ve kültürel etkinliklerin toplandığı bir şehir olması nedeniyle İstanbul'un imarı meselesinin bir belediye işinden çok bir hükümet işi olduğunu ifade etmiştir.⁹⁰ Vaktiyle plansız kurulmuş ve ihmal edilmiş şekliyle İstanbul'un harap olmuş büyük bir Anadolu köyüne benzediğini belirten İstanbul Şehir Meclisi Azası Cemil Topuzlu ise yalnız haritalar üzerinde kalan uygulama geçirilememiş imar plan ve programlarıyla İstanbul'u medenî bir kisveye büründürmenin mümkün olmayacağını vurgulamış, büyük çaplı bir istimlâk ile tarihî ve tabii alan ve eserlerin korunmasına ve bunların çevre düzenlemelerini içeren yeni plan ve programlara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.⁹¹ Gazeteci Cemal Refik de konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

⁸⁹ Abidin Dav'er, "İstanbul'u İhmal Değil, İmar Etmeliyiz", **Cumhuriyet**, 31.5.1948, s. 1, 3; Abidin Daver, "İstanbul'u İhmal Değil, İmar Edelim", **TTOK Belleteni**, Sayı: 77-78, Haziran-Temmuz 1948, s. 3-4; Refik Halit Karay da benzer görüşlere sahiptir. Bkz. Refik Halit Karay, "Bütün Dünya ve İstanbul", **TTOK Belleteni**, Sayı: 77-78, Haziran-Temmuz 1948, s. 14.

⁹⁰ Feridun Dirimtekin, "İstanbul'un İmarı", **TTOK Belleteni**, Sayı: 94-95, Kasım-Aralık 1949, s. 7-8.

⁹¹ Cemil Topuzlu, "Bugünkü İmar Planlarımızda Tatbik Kabiliyeti Var Mı?", **TTOK Belleteni**, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 6-8.

“Şehrin her tarafında inşaat alabildiğine hızlanıyor. Ne plana bakan var, ne programa. İnşaat sahipleri kendi başlarına buyruk oldular, herkes keyfince hareket ediyor. Caddelerde sokak aralarında yerden biter gibi sivriken irili ufaklı, alçaklı yüksekli, ilerili gerili, zevk tırmalayıcı binalar hangi imar planına uyduruluyor acaba?...İrgat zevkini temsil eden kaba saba, çarpık çurpuk beton külçeleri güzelim Boğaz sahillerini yüzüne bakılmaz hâle getirdi ve getirmeye devam ediyor.”⁹²

Refik’in eleştirilerine benzer şekilde Maraş Milletvekili Ahmet Hamdi Tanpınar da İstanbul Ortaköy’den Bebek’e kadar uzanan bölgede ve Kuruçeşme’de bulunan kömür depolarından, Çırağan Sarayı rıhtımına yığılmış enkazdan, Boğaziçi’ndeki kömür deposundan ve Haliç’teki mezbahadan bahisle İstanbul’un imar sorunlarına değinerek şunları ifade etmişti:

“Türk İstanbul’u kurtarmak lazım. Bu belki biraz masraflı, külfetli olur. Fakat sağlam bir programla çarçabuk yapılabilir... İstanbul’un kendi öz çekirdeği etrafında onunla uygun bir kılığa sokmak meselesinden ve imkânlarından bahsediyorum. İstanbul bu çehreyi tekrar kazandığı zaman bizim zahmetlerimizi birkaç misli ile bize çabukça ödeyebilir. Çünkü bizim refleksimize ve zevkimize sahip bir İstanbul derhal kendisine mahsus bir hayat yaratacak ve etrafı kendisine doğru çekecektir.”⁹³

Tanpınar bu söylemleri ile çevre düzenleme çalışmaları kapsamında İstanbul’a hususî bir önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu dönemde depolar, antrepolar, hurdalıklar, zevksiz yapılar ile⁹⁴ estetik kaygısı olmaksızın inşa edilen yeni yapılarla İstanbul’da Boğaziçi’nin, sokakların, semtlerin ve sayfiyelerin gündün güne çirkin bir görünüm almaya başladığını ifade eden Şevket Rado bu konuda: *“İstanbul bugün zevksizliğin elinde perişandır. Korkarız mimarimizi pek yakında gecekondular temsil edecek.”⁹⁵* diyerek mevcut durum-

⁹² Cemal Refik, “Plânlı İstanbul”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 91, Ağustos 1949, s. 6.

⁹³ Ahmet Hamdi Tanpınar, “İstanbul’un İmarı”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 60, Aralık 1946, s. 8.

⁹⁴ Metin Toker, “Boğaziçi’nin Hudutları Gün Geçtikçe Daralıyor”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 1012; Mithat Cemal Kuntay, “Boğaziçi Misin Sen?”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 16.

⁹⁵ Şevket Rado, “Mimar Sinan’a Hüküm Ki...”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 16; Ayrıca Bkz. Şevket Rado, “İstanbul Güzelleşiyor Mu?”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 83,

dan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Şehirlerin imarı konusunda fikirlerinden istifade edilmek üzere Türkiye'ye davet edilen Fransız Mimar Le Corbuiser: "*İstanbul'u kırk sene önce ziyaret etmiştim. O zamanki İstanbul ile şimdiki İstanbul arasındaki fark mimarî bakımdan maalesef şehrin aleyhinedir.*" diyerek endişelerini ifade etmiştir. Türklerin büyük mimarlar yetiştirdiğini, İslâm ve doğu mimarisinin beğenilen ve takdir edilen müstesna bir tarz olduğunu ifade eden Le Corbuiser yeni mimarların bu tarzdan ilham almaları gerekirken doğrudan modern mimariyi tercih etmelerinden dolayı şehrin mimarisinde ciddi zafiyetler görüldüğünü belirtmiştir.⁹⁶ Turizm altyapı eksikliklerine temas eden Cihat Baban: "*Dünyanın başşehirlerinden biri olan İstanbul'un musluklarından su yerine hırılı gelirken ve su davasını senelerden beri halledememişken, ne seyyahı ne turisti?*" diyerek şehirdeki su sorununa temas etmiştir. Şahit olduğu üzere turistlerin "*Florya'ya giderken trende dayak yemiş gibi sıkıştırılmaları*"⁹⁷ da ulaşım şartlarının ilkelliğini ortaya koymasından Baban'ın eleştirilerine sebep olmuştur.

Dr. Kemal Saraçoğlu bir seyahati sırasında gözlemlediği üzere turizmden elde ettiği gelirlerle döviz ihtiyacını gidermiş olan İsviçre'nin imrenilecek durumuna temas etmiş ve: "*Burada herkes memleketi güzelleştirmek ve temiz tutmak, yabancıyı rahat ettirmek gayretini kendinde buluyor. Biz ise müzahrefatı sokağa atıp sonra da bağıryoruz: Belediye bakmıyor diye.*" şeklindeki ifadeleri ile çevre temizliği ve düzeni konusunda toplumsal sorumluluğun önemine işaret etmiştir.⁹⁸ Cumhuriyet gazetesi yazarı Metin Toker, Boğaz'ın pahalı ve lüks sayılan otellerinde sıradan bir şekilde yürütülen hizmetlerde görülen dikkatsizliklerden ve Beykoz'daki tabakhanenin Rumeli kıyılarına vuran kokusunun yarattığı rahatsızlıktan bahsederek bu durumun turistler için de tahammül edilemeyecek bir soruna işaret ettiğini vurgulamıştır.⁹⁹

Aralık 1948, s. 15.

⁹⁶ "Bu Güzel Şehre Yazık Olmuş", **TTOK Belleteni**, Sayı: 81-82, Ekim-Kasım 1948, s. 13.

⁹⁷ Cihat Baban, "Beklemeye Tahammülü Olmayan Bir Mevzu", **TTOK Belleteni**, Sayı: 57, Ekim 1946, s. 10.

⁹⁸ Kemal Saraçoğlu, "Seyahat Mektupları, Yunanistan, İtalya ve İsviçre", **Cumhuriyet**, 8.10.1948, s. 3.

⁹⁹ Metin Toker, "Kaybolan Cennet: İyi Ama Turist Bizim Neyimize Gelsin?", **Cumhuriyet**, 19.8.1948, s. 1, 4.

Sağlık Bakanlığı tarafından sıhhi turizme hizmet edecek hususî tesislere verilen işletme izinleri ve bu tesislerin kontrolleri konusunda yeterli derecede hassasiyet gösterilmemesi nedeniyle söz konusu işletmelerde yaşanan idare ve idame sorunları da savaş sonrası dönemde ortaya çıkan meseleler arasında yer almaktaydı.¹⁰⁰ Örnek olarak; Suriye ve Irak'tan Türkiye'ye sayfiye için gelen 4.000 kadar misafirden bir kısmının Bursa ve Yalova kaplıcalarının idaresinden şikâyetleri, bu dönemde söz konusu kaplıcalarda idarî ve sıhhi hizmetlerde zafiyet görüldüğüne işaret etmiştir.¹⁰¹ Nitekim sanat ve tarih açısından İngilizler için Edinburg'un, Almanlar için Nürnberg'in ifade ettiği anlamın Türkler açısından da Bursa için geçerli olduğunu belirten Falih Rıfkı Atay: "*Gerçi birtakım sözde modern banka yapıları ile eski ölüm sessizlikleri arasına soktuğumuz, latin harfli taze çimento ile düşünmeden yaptıklarımız ve kıyarak yıktıklarımızla orada da bir hayli marifet göstermişiz.*" diyerek bölge ile ilgili ciddi bir soruna dikkat çekmiştir.¹⁰²

Şevket Rado'nun küçük bir alanı "*turizm deneme bölgesi*" olarak ilan etmek konusundaki önerisi söz konusu dönemin önem arz eden fikirlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Rado'ya göre bu şekilde ulaşım, konaklama, eğlence ve çağdaş hizmet anlayışına yönelik sorunların daha az çaba ve cüzi bir bütçe ile çözülmesi ve bu örnekten hareketle belirlenen bölgenin çevresindeki yerlerin de turizm bölgesine eklenerek genişlemesi mümkün olabilecekti.¹⁰³ Ülkenin mevcut imkânları doğrultusunda adım adım tesis edilecek turizm bölgeleri hakkında olumlu bir tavır sergileyen ve bu tür bir faaliyetin dış turizm kadar iç turizme de katkı sağlayacağı yönünde görüş bildiren gazeteci Hikmet Münir ise; "*Biz iç turizmi de bir memleket tanıma, kültür, vatandaş yakınlığı meselesi olarak dünya ölçüsünde seyahatler gibi hayatî mahiyette görüyoruz.*" diyerek turizm sahasında etütleri, hazırlıkları, bütçesi ve imkânları ile bu işi başarabilecek iki yetkin organın hükümet ve belediyeler olduğunu beyan etmiştir.¹⁰⁴

¹⁰⁰Burhan Felek, "Yalova'nın Dardları", **Cumhuriyet**, 9.10.1948, s. 3.

¹⁰¹"TTOK 1946 Senesi 9 uncu İhtimamın Zaptı", **TTOK Belleteni**, Sayı: 57, Ekim 1946, s. 7.

¹⁰²Falih Rıfkı Atay, "Pazar Konuşması", **Ulus**, 23.9.1945, s. 2.

¹⁰³Şevket Rado, "Ufaktan Başlasaydık", **Akşam**, 22.5.1947, s. 2.

¹⁰⁴Hikmet Münir, "Turizm Deneme Bölgeleri", **Vakit**, 26.5.1947, s. 3.

5. Turizm Propagandası

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde, Türkiye dünya barışına katkı sağlamak hususundaki çabaları ile dikkatleri üzerine çeken bir ülke olmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin uluslararası imajına katkı sağlamak üzere dünya saatinde tanınırlığının ve bilinirliğinin artırılması meselesi acil çözüm bekleyen bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Ülkeler arasındaki birliktelik anlayışını geliştirmek üzere 1948'de Lüksemburg'da düzenlenen uluslararası bir toplantı münasebetiyle Türk heyeti adına Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Türkiye ve Türkler hakkında verdiği konferans, ülkenin tarihî ve kültürel özellikleri ile yurt dışında tanıtımına hizmet eden önemli bir etkinlik olmuştur. Türkler ile ilgili mevcut bilgilerinin artmasına, hatta bazı olumsuz kanaatlerinin değişmesine vesile olan bu konferansta, Avrupalı katılımcıların Türklerin dünya medeniyetine katkıları hakkında edindikleri bilgiler karşısında şaşkınlıklarını gizleyemedikleri görülmüştü.¹⁰⁵ Konu ile ilgili başka bir soruna temas eden Falih Rıfkı Atay, tarihî hadiselerin ortaya çıkardığı birtakım husumet duyguları içinde Avrupa'da bir kısım basın ve yayın organlarında basın mensuplarına Türkiye'den olumlu bir şekilde bahsetmemeleri yönünde talimatlar verildiğine temas etmiştir. Bu menfi tavırların basın özgürlüğü ile tanınan ülkelerde bile görülmesi ayrıca dikkat çekmekte idi. Bu dönemde turistik propaganda açısından olumsuz etki uyandıran olaylardan biri de Pan American World Airways Şirketi'nin Beyoğlu'nda bulunan bürosunda yer alan 1947 tarihli büyük bir Türkiye haritasının Kars'ı ve Ardahan'ı gösteren kısmında Ermenistan, Siirt ve Hakkâri'yi gösteren kısmında da Kürdistan adlarının yer alması olmuştur. Bolşeviklerin söz konusu Türk topraklarının Ermenilere, Gürcülere ve Türkiye ile İran aleyhinde sürekli kışkırttıkları Kürt unsurlara ait olduğunu iddia ettikleri, bir kısım Gürcü ve Rus akademisyenlerin Giresun'a kadar bütün Türk toprakları üstünde sözde tarihî iddialar ortaya attıkları bir zamanda dikkat çeken bu konu basına yansımıştır. Türkiye'ye yakın bir politika takip eden ABD'de bu

¹⁰⁵ Cihad Baban, "Avrupa Türk'ü Tanımıyor", **TTOK Belleteni**, Sayı: 82, Kasım 1948, s. 12.

iddiaları destekler gibi bir takım haritaların basılması kamuoyunda teessüfle karşılanmıştır.¹⁰⁶

Bunun yanı sıra Türk büyükelçiliklerinde yetkin bir memur bulunmadığından dolayı Türkiye'ye dair bilgi almak isteyen üniversiteli gençlerin taleplerinin cevapsız kaldığına üzülmeye şahit olduğunu ifade eden Atay, bu olumsuz durumları bertaraf etmek üzere basın ataşelerine etkin çalışma imkânlarının verilmesi gerektiğini dile getirmiştir.¹⁰⁷ Elçilik ve konsoloslukların Türkiye'yi buldukları ülke halkına tanıtmak ve buldukları yerleri de kendi vatandaşlarına öğretmek gibi vazifelerinin de olduğunu belirten İstanbul Milletvekili İbrahim Alaettin Gövsa ise, birçok Türk elçilik ve konsolosluklarında ülkeye ait herhangi bir vesika, sanat eseri, resim, kitap, mahsul ve mamul bulunmamasını eleştirmiştir. Türkiye'yi tarihî, sanat ve medeniyet eserleri ve Cumhuriyet İnkılâbı ile ülke dışında tanıtabilmek, bunun yanı sıra ülkenin mahsul ve mamullerine rağbeti artırarak ticarî ve iktisadî faydalar temin edebilmek için yalnız Matbuat Umum Müdürlüğü'nün çalışmalarının yeterli olmadığını, bu çalışmalara başta hariciyeciler olmak üzere Ticaret, İktisat, İşletmeler ve Tekel Bakanlıkları ile bütün resmî ve hatta hususî müesseselerin katılması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁸ Bu dönemde TTOK'yu ziyaret eden Hollanda'daki seyahat acentecilerinden Anita Huygen ve "Royal Touring Club"ten Mille P. Boevé, Felemenkilerin Türkiye'yi hiç tanımadıklarını, biraz propaganda yapılırsa birçok Felemenk turistin Türkiye'yi ziyaretinin mümkün olabileceğini, sefaretlere ile konsoloslukların Türkiye hakkında bilgi vermek konusunda ketum davrandıklarını bildirmişlerdir.¹⁰⁹

Gazeteci ve yazar Kemal Zeki Gençosman da tanıtmaya ve propaganda faaliyetleri konusundaki eksikliklere temas ederek şunları belirtmiştir:

*"Kendimizi tanıtmak kavramını hâlâ kavramış sayılmayız.
Hemen hepimizin yazıp çizdiğimiz, söyleyip durduğumuz bu*

¹⁰⁶"Böyle Türkiye Haritası Olur Mu?", **Cumhuriyet**, 5.6.1949, s. 2.

¹⁰⁷Falih Rıfki Atay, "Kendimizi Tanıtmak", **TTOK Belleteni**, Sayı: 49-50, Şubat-Mart 1946, s. 24.

¹⁰⁸İbrahim Alaettin Gövsa, "Hariciyecilerin Tanıtma Vazifeleri", **TTOK Belleteni**, Sayı: 93, Ekim 1949, s. 16 ve 20.

¹⁰⁹"TTOK 12 Kasım 1947'de Toplanan 14 üncü İctimainin Zaptı", **TTOK Belleteni**, Sayı: 71, Aralık 1947, s. 5.

eksik tarafımızın ıslahı için ortada göze görünür bir gayret de yoktur. Adeta 'biz kendimizi tanıyoruz ya, büyük meziyetlerimizi biliyoruz ya, zekâmızdan asaletimizden, çalışkanlığımızdan şüphemiz yok ya, başkası tanımasa da olur' der gibi bir hâlimiz var. Hâlbuki başkası tanımazsa olmuyor."

Türkiye için tanıtma ve propaganda faaliyetlerinin önemine temas eden Gençosman, lise tahsili görmüş bir İtalyan'ın Türkiye'yi dünyaya haritası üzerinde gösteremediğine ve İtalyan okullarında okutulan coğrafya kitabında "*Türk Sokağı*" adıyla maşlahlı, şalvarlı veya kahvehanelerin önünde nargile içen entarili insanların bulunduğu bir Arap sokağı fotoğrafına şahit olmuştu. Bu hususu irdeleme gereği hissetmiş ve: "*Sebep basit: Dış temsilde zayıfız. Bu türlü hadiselere karşı alakasız duruyoruz, düzeltmek için de herhangi bir gayret sarf ettiğimiz yok. Avrupa Kültür Ataşelerimiz acaba ne iş yaparlar, belli başlı Avrupa memleketlerinin coğrafya kitaplarında Türkiye'nin nasıl öğretildiği hiç mi birinin gözüne çarpmamıştır?*"¹¹⁰ diyerek konuya ilişkin endişelerini dile getirmiştir. Batı dünyasının söz konusu dönem itibarıyla Türkleri fesli ve şalvarlı erkeklerden, kafesli evlerde yaşayan peçeli kadınlardan oluşan bir millet olarak tanımaya devam ettiğine şahit olunabildiğini ifade eden yazar Sabri Esat Siyavuşgil ise bu anlayışı yıkmak için Türklerin tarih içinde dünya medeniyetine sağladıkları fikrî ve sanatsal katkıları "*bir sır olmaktan kurtarmak*", bu suretle Türkiye'yi yabancılara derin bir hayranlık duymalarını sağlayacak şekilde tanıtmak ve bu yönde yapılan yayım çalışmalarını artırmak gerektiğini dile getirmiştir. Yapılacak propaganda çalışmalarında başarılı sonuçlar almak için ilmî usullerden yararlanmak suretiyle yabancı ülke halklarının ilgi, hayranlık ve sempati duyduğu şeyleri tespit ederek tanıtım ve propaganda faaliyetlerine yön vermek gerektiğini ifade etmiştir.¹¹¹ Turizmin Türkiye'nin servet kaynaklarından biri olmaya aday iktisadî bir unsur olduğuna vurguda bulunan sabık Çalışma Bakanı Sadi İrmak ise ülke insanının tanıma ve tanıtma hususundaki isteksizliğine, ülkedeki pasaport, vize, gümrük ve ikamet uygulamaları ile otel ve yol konularındaki eksikliklerine temas ettikten sonra şunları ifade etmiştir:

¹¹⁰Kemal Zeki Gençosman, "Kusurlarımızın Uzaktan Görünüşü", *Ulus*, 20.3.1949, s. 3.

¹¹¹Sabri Esat Siyavuşgil, "Kendimiz Tanıtalım", *TTOK Belleteni*, Sayı: 84, Ocak 1949, s. 4-6.

“Hep şikâyet ediyoruz. Avrupa ve Amerika bizi kâfi derecede tanımıyor. Bu tanınmamak şüphesiz siyasî ve iktisadî münasebetlerimiz için lehte not değildir. Sevilmek için evvela tanınmak gerektir. Objektif görüşle Türk milleti ve Türk vatanı kadar sevmeye layık pek az şey var. Şu hâlde manevî imkânlarımızdan gereği gibi faydalanamıyoruz demektir. Bunun bir yolu sanat, ilim ve sporda yetiştireceğimiz şahsiyetler ise bir yolu da memlekete çekeceğimiz turistlerdir. Velhasıl en kârlı ve şerefli kaynağı ihmal etmemeliyiz.”¹¹²

Irmak, bu söylemleriyle Türkiye'nin turizm konusundaki altyapı eksikliklerine ve tanıtma faaliyetleri konusundaki içine kapalı yapısına eleştiride bulunmuştur. Turizm ve propaganda işlerinin bir ülkenin politik ve iktisadî yapısında mühim bir yer işgal ettiğini belirten yazar Aziz Esenbel'e Ankara Palas'ta karşılaştığı İsviçreli bir gazete muhabiri, Türkiye'deki basın özgürlüğü konusunda memnuniyetini dile getirmiş, bununla birlikte tabii güzellikleri de dâhil olmak üzere Türkiye'nin hariçte yeterince tanınmadığını, bunu değiştirmek üzere herhangi bir vasıta da olmadığını ifade etmiştir. Esenbel ise bu tespitte karşılık gerek söz konusu muhabire gerekse yetkililere Türkiye'yi harice tanıtmak üzere BYUM'nin yetkileri dâhilinde sinema, resimli broşür ve radyo gibi mühim vasıtaların olduğunu hatırlatmıştır.¹¹³

Türkiye'yi tanıtıcı yayınlar konusundaki eksiklik gerek ülkeyi ziyaret eden gerekse ziyaret etmek isteyen yabancı turistlerin de şikâyetlerine yol açmakta idi. Nitekim Prof. Dr. Muhlis Ete savaştan çıkan Budapeşte'nin bile tanıtım broşürü bastırılabilmediğini ifade ederek, yerli ve yabancı turistler için bir an önce güncel bir *“İstanbul Turizm Rehberi”* nin de yayımlanmasının gerekliliğine ve faydalarına vurguda bulunmuştur.¹¹⁴ Gazeteci ve yazar Vâlâ Nureddin, Millî Mücadele sonunda veya başka bir dönemde Türkiye'yi terk etmiş ve tabiiyet değiştirmiş ABD'nin ve Avrupa'nın muhtelif yerlerindeki Ermeni, Rum ve Musevî unsurların bu dönemde yürürlükte olan düzenlemeler gereği Türkiye'ye dönemediklerine işaret etmiştir. Türkiye'ye özlem duyan bu unsurların en azından turist olarak gelme-

¹¹²Sadi Irmak, “Turizm İşlerimiz”, **Ulus**, 2.9.1948, s.1, 3.

¹¹³Aziz Esenbel, “Memleketimizi Bütün Dünyaya Nasıl Tanıtalım”, **Akşam**, 21.5.1946, s. 3.

¹¹⁴Muhlis Ete, “İstanbul ve Turizm”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 69, Ekim 1947, s. 15-16.

lerine izin verilmesiyle hem ülkeye olan özlemlerini gidermelerinin hem de ciddi bir döviz girişinin mümkün olacağını belirtmiştir.¹¹⁵

Broşür ve afiş gibi turistik tanıtım materyallerinin yayımında ve turizm acenteleri ile yapılması gereken işbirliği faaliyetlerinde zafiyet görüldüğü konusuna temas eden Cumhuriyet gazetesinde: “*Biz sadece kurak havalarda yağmur duasına çıkan saf köylüler gibi turist duasına çıkmış vaziyetteyiz. Yağmur duasıyla ne kadar yağmur yağarsa turist duası ile de o kadar seyyah gelir*” denilmiş ve turizmin kolay gibi görünmekle birlikte teşkilatlı ve büyük çaplı bir çalışma isteyen mühim bir iş olduğuna atıfta bulunulmuştur.¹¹⁶ New York’ta büyük bir otel işleten bir işletmecinin İstanbul’u ziyareti sırasında ABD’de Türkiye hakkında turistik afiş ve tanıtıcı kitaplar konusunda ciddi eksikliklerin bulunduğuna temas etmesi bu konuya başka bir örnek teşkil etmiştir.¹¹⁷ Yazar Sabri Esat Siyavuşgil de turizmi ve turistleri seyahate iten nedenleri incelediği bir makalesinde turistlerin yolculuklarını “*nizam, güzellik, lüks, huzur, haz ve sürpriz*” beklentileri içinde yaptıklarını belirterek, turizm teşkilatının seyahat imkânlarını turistlerin psikolojisine göre sunması gerektiğini, buna göre seyahat afişlerinin turisti etkilemek konusunda önemli bir rol oynadığını dile getirmiştir.¹¹⁸ Otelcilik Mütchassısı Dan T. Moore bu görüşleri destekler mahiyette, kurulacak bir tanıtma teşkilatı ile dünyanın büyük mecmua ve gazetelerine Türkiye’nin turistik özelliklerine ait resim ve bilgiler gönderilmesi, reklam faaliyetlerinin artırılması, derli toplu rehber eserlerin basılması gibi tedbirlerle ülkeye turist celbinin hızlanacağı yönünde görüş bildirmiştir.¹¹⁹

Tanıtma ve propaganda faaliyetlerinde etkin bir rol oynayan tercüman ve turist rehberlerinin söz konusu dönem itibarıyla gerek eğitim gerekse sayı anlamında yeterli düzeyde olduğunu söylemek müm-

¹¹⁵ Vâ-Nû, “Dışarıdaki Rum, Musevî ve Ermenilerin Türkiye Hasreti”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 70, Kasım 1947, s.18; Nitekim Rum Ortodoks Patriği Athenagoras’ın 1948’de İstanbul’a gelişi ile yakınlaşan ilişkiler çerçevesinde özellikle ABD’deki Rumların Türkiye’yi ziyaretlerinin kolaylaştırıldığı, bunların Türkiye’ye turist sıfatıyla girişleri için kanuni izin verildiği görülmüştür (“TTOK 26 ncı Mesai Yılı Raporu”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 99, Nisan 1950, s. 4).

¹¹⁶ “Turist Duası!..”, **Cumhuriyet**, 11.4.1949, s. 2.

¹¹⁷ Cemal Refik, “Öyle Bilsinler”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 89, Haziran 1949, s. 18-19.

¹¹⁸ Sabri Esat Siyavuşgil, “Turizme Dair”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 91, Ağustos 1949, s. 6-8.

¹¹⁹ “Turizm Faaliyetimize Dair Bir Turistin Acı Tenkidleri”, **Cumhuriyet**, 12.10.1948, s. 1, 4.

kün görünmemektedir. Turist tercümanlarının çalışma izinlerine yönelik uygulamaları güncellenmek üzere 1948 yılı Eylül ayından itibaren vesikalarını değiştirmeye karar veren İstanbul Belediyesi'nin bu münasebetle elde ettiği bilgilere göre İstanbul'da hâlihazırda hepsi Türk olmak üzere ancak 20 turist tercümanı görev yapmakta idi.¹²⁰ Nitekim Cihat Baban: *“Bir turistin müzede kendisine izahat verecek, dilinden anlayan birisini bulamadığına ve tercüman namı altında ne olduğu belli olmayan bir zatın zirvalarını dinlemeğe mecbur tutulduğuna”*¹²¹ şahit olduğunu belirterek ülkedeki turist rehberlerinin ve tercümanlarının yetersizliğine vurguda bulunmuş ve bu şartlar altında ülkeye turist gelmesinin beklenilemeyeceğini ifade etmiştir.

6. Tarihî Eserlerin Korunması ve Müzeler

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreç içinde Türkiye'de turizm açısından ciddi sorunlardan birini de tarihî eserlerin korunması ve çağdaş bir anlayışla teşhir edilmesi meselesi teşkil etmiştir. Söz konusu dönemde anıt eserlerin ve arkeolojik alanların tahrip edilmesi ve kirletilmesi gibi cehalet ürünü davranışlar ülke sathında dikkat çeker bir hâl almıştı.¹²²

Kazım Nami Duru: *“Bir yandan istihsali arttıralım, ihracat yapabilelim, para kazanalım, fakirlikten kurtulalım diyoruz. Bir yandan da bize bol bol döviz getirecek olan güzel anıtlarımızı haraplığa terk ediyoruz. Bu nasıl iş? Turizmin kârlı bir iş olmasından başka millî gururu yükseltecek değerinde neye bu kadar gafiliz?”*¹²³ diyerek konuya ilişkin endişelerini dile getirmiştir. Cihat Baban ise bu konuda devletin korumaya ve onarıma yönelik tahsisatının yetersiz kalması nedeniyle tarihî eserlerin tahrip olduğunu belirtmiş ve şu hususlara dikkat çekmiştir:

“Anıtlar, binalar, sanat eserleri bir milletin tarih içindeki mevkiini dünyaya tanıtan delillerdir. Biz bu gidişle bir gün medenî âlem karşısına eserlerini muhafaza edememiş, hatta onları yıkılmış olarak mücrim sıfatıyla çıkacağız... Memleketi-

¹²⁰“Seyyah Tercümanlarının Vesikaları Değiştiriliyor”, **Akşam**, 28.8.1948, s. 4.

¹²¹Cihat Baban, “Beklemeye Tahammülü Olmayan Bir Mevzu”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 57, Ekim 1946, s. 10.

¹²²Halim Baki Kunter, “Anıtları Kirletenler”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 72, Ocak 1948, s. 20.

¹²³Kâzım Nami Duru, “Yurdumuzun Turistik Önemi”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 85, Şubat 1949, s. 3-5.

mize seyyah getirerek onlara kendimizi tanıtmak isteriz, fakat eğer buradan gidecek olan seyyahlar memleketlerine döndükleri zaman: ‘Türkler kendi tarihlerine ve medeniyetlerine ehemmiyet vermiyorlar, bu eserleri iklimin barbar yıkıcılığına terk etmişlerdir’ derlerse hiç de şeref verici olmaz.”¹²⁴

Baban, bu söylemleri ile konunun ciddiyetine temas etmiştir. İstanbul Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın da eski eserlerin tahribinin, hızlanan şehircilik ve imar hareketleriyle doğru orantılı olarak arttığına vurguda bulunmuş ve şunları ifade etmiştir:

“Eğer öteden beri olduğu gibi eski eserlere karşı lakaydi ve ihmal ile iktifa etmiş olsaydık, ihtimal ki bunların birçoğu hala ayakta bulunacaktı. Fakat şehircilik ve imar fikirlerini pek iptidai bir şekilde tasavvur eden çok iyi niyetli ve azimli memurlarımızın iyi yapıyoruz fikriyle emsalsiz abideleri zedelikleri hatta bütün bütün yıktıkları hüznün ve teessürle daima hatırlanacak bir vakiadır.”¹²⁵

Yalçın bu ifadeleriyle tarihî eserlerin korunması konusundaki yanlış uygulamaları eleştirmiştir. Coğrafyası, tarihi, tabii güzellikleri ve istirahat imkânlarıyla müstesna bir şehir olan İstanbul’un turistik özelliklerinden yeterince faydalanılamamasından ötürü şehrin hak ettiği geliri elde edemediğini belirten Muhlis Ete, savaş sonrasında harap ve turizm için elverişsiz bir durumda olan Avrupa şehirlerinin bu durumundan istifade etmek konusunda zafiyet gösterildiğini iddia etmiştir. Söz konusu dönem itibarıyla Topkapı Sarayı, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Askerî Müze, Yerebatan ve Binbirdirek Mahzenleri gibi tarihî ve turistik mekânların tamir nedeniyle yabancılara özel izinler dışında kapalı olmasının İstanbul Belediyesi için büyük bir gelir kaybına yol açtığını belirtmiştir. Ete, aynı zamanda belediye sınırları içindeki saray ve arsaların hususî teşebbüs ortaklığıyla istirahat ve eğlence yerleri olarak inşa ettirilmesiyle önemli bir gelir kaynağı elde edilebileceğini vurgulamıştır.¹²⁶ Nitekim söz

¹²⁴Cihad Baban, “Yıkılan Medeniyet”, **TTOK Belleteni**, Ekim 1949, s. 3-4.

¹²⁵Hüseyin Cahit Yalçın, “Çok Hayırlı Bir İş”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 59, Aralık 1946, s. 24.

¹²⁶Muhlis Ete, “İstanbul ve Turizm”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 69, Ekim 1947, s. 15-16; Millî Sarayların ziyaretlere dolayısıyla turizme kapalı olması çeşitli vesilelerle basında eleştirilmiştir. Hürriyet gazetesinde konuya ilişkin olarak çıkan bir habere yer veren TTOK için Bkz. “Dahili Turizm”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 91, Ağustos 1949, s. 16-17.

konusu dönem itibariyle ülke turizminin önünü açmaya yönelik bu fikir ve önerilerin ilgili devlet organları tarafından dikkate alındığı görülmektedir.

Gazeteci ve yazar Murat Sertoğlu, bir yazısında Türkiye'nin turizm bakımından zengin potansiyellerine dikkat çekerek, buna binaen eski eser mütehasısları yetiştirilmesi konusundaki gerekliliğe vurguda bulunmuştur. Bunun için örnek olarak Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne bağlı bir "*Eski Eserler Enstitüsü*" kurulmasının faydasına değinmiş ve ülkede eski eserlerin kıymetini bilen personel sayısının artırılması hususunda hassasiyet gösterilmesi gerektiğine işaret etmiştir.¹²⁷

7. Turizm Terbiyesi ve Pahalılık

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında ciddi iktisadî ve siyasî sıkıntılarla uğraşan Türkiye'de turizm anlayışının halk nezdinde kabul görmeye ve yerleşmeye başlaması kolay olmamıştır. Ülke sathında halkın turizme ve turistlere bakışı ve yaklaşımı turizm faaliyetlerinde elde edilen başarıyı etkileyen önemli unsurlardan biri olmuştur.

Turistlerin hor görülmemesinin, aldatılmamasının ve dahası onlara yardımcı olmak suretiyle memnuniyetlerinin kazanılmasının ülkenin uluslararası imajı açısından önemine işaret eden Cihat Baban¹²⁸ konu ile ilişkili olarak ülkedeki pahalılık konusuna dikkat çekmiş ve: "...zengindir, ecnebidir versin diye Kapalıçarşı'da on kuruşluk malı on liraya satan insanların bulunduğu yerde seyyahın karnı beş liraya doymaz... bir bardak suyun şişe ile on kuruşa satıldığını su ile muhat bir beldede görür ve Türkiye'nin bir damlacık zevkine varmak için en pahalı fiyattan bir kilo keçiboynuzu kemirmeğe mecbur olursa Türkiye'ye turist mi gelir?" şeklinde serzenişte bulunmuştur. Bu sorunları çözmek konusunda hükümetten beklentilerini dile getiren Baban: "*Turizm ismi altında memleket işlerini geniş çapta kucaklayan bir ıslahat davasının peşinde koşuyoruz.*"¹²⁹ diyerek Türkiye'de turizmin bir çok konu ile iç içe olduğuna, turizm terbiyesi hu-

¹²⁷Murat Sertoğlu, "Üniversiteye Düşen Vazife", **Tanin**, 12.3.1946, s. 3; Murat Sertoğlu, "Eski Eserler Enstitüsü", **TTOK Belleteni**, Nisan 1946, Sayı: 51, s. 19-20.

¹²⁸Cihad Baban, "Altın Yumurtlayacak Tavuğa Yem Vermiyoruz", **TTOK Belleteni**, Sayı: 84, Ocak 1949, s. 3-4.

¹²⁹Cihad Baban, "Beklemeye Tahammülü Olmayan Bir Mevzu", **TTOK Belleteni**, Sayı: 57, Ekim 1946, s. 10.

susundaki eksikliklere ve ülkedeki pahalılığa dikkat çekmiştir. Bu dönemde sportif bir etkinlik için Türkiye’ye gelen “*Ahbarü'l-Yevm*” adlı Mısır gazetesinin muhabiri de dünyadaki en pahalı ülkelerden biri olarak değerlendirdiği Türkiye’de turizm alanında ilerleme kaydedilmesi için turistler için bir şikâyet unsuru olan pahalılık konusunun bertaraf edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Vâlâ Nureddin de bu görüşe katılarak yerli halkın ve yabancıların konaklama ve seyahat vasıtaları konusunda, yeme-içme ve eğlence mekânlarında karşı karşıya kaldıkları bu sıkıntılı durumun giderilmesini turizm faaliyetlerinin desteklenmesi için elzem tedbirlerden biri olarak değerlendirmiştir.¹³⁰ Hâzım Atıf Kuyucak da ülkedeki seyahat hareketliliğini artırmak üzere hükümetin ulaştırma vasıtalarında indirim uygulamasını tavsiye etmiştir.¹³¹ Burhan Felek turizm altyapısı eksikliklerine temas ettiği bir yazısında: “*Ülkede hayat pahalıdır, şoföründen kundura boyacısına kadar herkes turisti yolmak ister*” diyerek konunun ülke için olumsuz etkiler yaratan yönlerine temas etmiştir.¹³² Dr. Kemal Saraçoğlu da turizm terbiyesi konusundaki zafiyetlere değinmiş ve: “*şoför fazla para ister, vermezsen adamı bıçaklar, o hâlde nemize lazım bizim turizm... oturalım oturduğumuz yerde.*” diyerek veryanın etmiştir. Söz konusu şartlar altında ülkede turizm faaliyetlerinde başarı elde etmenin mümkün olamayacağını vurgulamıştır.¹³³ Bunun yanı sıra iktisadî sıkıntıların etkisiyle söz konusu dönem itibariyle dilencilikğin ülkede adeta kârlı bir meslek hâlini aldığı görülmüştür. İstanbul ve Ankara’da dilencilerin sayısı günden güne artış göstermekteydi. Bu durum ülkeyi ziyaret eden turistlerde olumsuz bir izlenim uyandırıyordu.¹³⁴

Bütün bunların yanı sıra Bursa’nın Yalova Termal Otel ve Çelik Palas gibi iki önemli konaklama tesisinde bile yemek salonuna terlikleriyle gelenlerin, pijamalarıyla etrafta dolaşanların, gece yaralarına kadar gürültü edenlerin, içki ziyafetlerini geç saatlere kadar devam ettirenlerin bulunması hoş karşılanmayan davranışlar olarak Burhan Cahit Morova tarafından eleştirilmiştir. İsviçre, İtalya ve

¹³⁰ Vâ-Nû, “Turizm İmkânları ve Türkiye”, **Akşam**, 13.6.1946, s. 3.

¹³¹ Hâzım Atıf Kuyucak, “İktisadî Bakımdan Turizm”, **Vakit**, 19.2.1947, s. 2.

¹³² Burhan Felek, “Milletlerarası Saray-Otel”, **Cumhuriyet**, 17.12.1945, s. 3.

¹³³ Kemal Saraçoğlu, “Seyahat Mektupları, Yunanistan, İtalya ve İsviçre”, **Cumhuriyet**, 8.10.1948, s. 3.

¹³⁴ Murat Sertoğlu, “Dilenci Ordusu”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 70, Kasım 1947, s. 16.

Fransa gibi ülkelerde bir cazibe merkezi durumunda olan kaplıca otellerinde görülmeyen bu olaylar Türkiye gibi sıhhi turizmde yer edinmeye çalışan bir ülkede yerli ve yabancı turistler için rahatsız edici bir durum olarak dikkat çekmekte idi.¹³⁵

Sonuç

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk yılları itibariyle ivme kazanmaya başlayan turizm faaliyetleri İkinci Dünya Savaşı nedeniyle durma noktasına gelmiştir. Savaşa fiili olarak girmemekle birlikte Türkiye’de siyasî, iktisadî ve sosyal hayat savaşın yarattığı olumsuz etkilere maruz kalmıştır. Bu etkilerin savaşın ardından hemen ortadan kalkması mümkün olmamıştır.

Savaşın yarattığı olumsuz etkileri asgarî düzeye çekebilmek üzere Türkiye’nin gündeminde yer alan turizm faaliyetleri savaşın akabinde ciddi eksiklikler ve sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Hâlihazırda devam eden iktisadî sıkıntılar ve kısıtlamalar, buna paralel olarak turizm yatırımları ve faaliyetleri konusunda devlet desteğinin ve teşvikinin yeterli olmaması, turizm teşkilatının ülkenin potansiyellerini harekete geçirebilecek maddî imkânlardan ve kadrolardan yoksun oluşu bahsi geçen sorunların kısa vadede çözülmesini engelleyen etkenler arasında yer almıştır. Benzer şekilde güvenlik tedbirleri çerçevesinde ülkeye giriş ve çıkışların ve ülke içindeki seyahat faaliyetlerinin sıkı bir kontrole tabi tutulması, bu nedenle beliren seyahat ve konaklama sorunları ülkedeki turizm hareketliliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Turistik özellikleri ile dikkat çeken bölgelerde söz konusu dönem itibariyle belirginleşmeye başlayan imar ve şehirleşme sorunları ise turizm idaresinin yetki sınırlarını aşan büyük çaplı bir mesele hâline gelmiştir. Turizm alanında görev yapacak nitelikli personel eksikliğinin giderilmesi ve turizm bilincinin halka teşmil edilmesi yönündeki çabalar planlı bir eğitim faaliyeti ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ülkenin tarihî ve tabii özelliklerinin korunması ve değerlendirilmesi konusundaki zafiyetler ve yurt dışındaki tanıtım faaliyetlerinde görülen propaganda eksiklikleri de ülke turizminin gelişme hızını kesmiştir.

Savaş sonrasındaki dönemde turizm alanında belirginleşen bahsi geçen meseleler aydınlar arasında tartışılmış ve devletin yetkili

¹³⁵Burhan Cahit Morkaya, “En Büyük Dert Yolsuzluk”, *Akşam*, 5.8.1948, s. 5.

organları tarafından dikkate alınmıştır. Bu meselelerin çözümü için planlı, disiplinli ve uzun soluklu bir çalışma sürecinin gerektiği anlaşılmıştır. Savaş yıllarının yarattığı bütün olumsuz koşullara rağmen turizmin Türkiye'nin iktisadî ve sosyal gelişimine, medenî anlayışına ve tanıtımına katkı sağlayacak önemli bir unsur olarak görülmesi de söz konusu dönemin dikkat çeken özellikleri arasındadır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde turizmin geçirdiği merhalelerin ve sıkıntılı süreçlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak üzere kaleme alınan bu makale vesilesiyle günümüz itibariyle turizm alanında yaşanan birçok sorunun temellerine inmek mümkün olmaktadır. Ayrıca çalışmada ortaya konulan bilgiler, tespitler ve yapılan değerlendirmeler bahsi geçen sorunların çözümü konusunda önemli ipuçları da vermektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi / BCA

BCA, D: F11, DN: 651., FK: 030. 1.0.0., KN: 104., SN: 41, 1958.

BCA, DN: 440124, FK: 30..10.0.0, YN: 268.806., SN: 5, 31/01/1947.

BCA, DN: 91, FK: 30.18..1.2, YN: 92.91.. SN: 16, 17/09/1940.

2. Resmî Yayınlar

“Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun”, Kabul Tarihi: 16/07/1943, Kanun No:4475, **Resmî Gazete**, Sayı: 5462, 22 Temmuz 1943.

“Ecnebilerin Seyahat ve İkametleri Hakkında Kanun”, **Resmî Gazete**, 16/07/1938, Sayı: 3961, Kanun No: 3529, Kabul Tarihi: 29/06/1938.

“Ecnebilerin Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki 3529 Numaralı Kanunun Bazı Maddelerini Tadil Eden Kanun”, **Resmî Gazete**, 31 Temmuz 1940, Sayı: 4575, Kanun No: 3900, Kabul Tarihi: 24/07/1940.

“Gümrük ve İhisarlar Vekâletinin Teşkilât ve Vazifelerine Dair Nizamnamenin Meriyete Konulması”, **Resmî Gazete**, 22 Ağustos 1940, Sayı: 4594, Kararname No: 2/14153.

“Millî Korunma Kanunu”, **Resmî Gazete**, 26 Kanunusani 1940, Sayı: 4417, Kanun No: 3780, Kabul Tarihi: 18/01/1940.

“Pasaport Kanunu”, **Resmî Gazete**, 15/07/1938, Sayı: 3960, Kanun No: 3519, Kabul Tarihi: 28/6/1938.

TBMM ZC, Dönem VII, Toplantı: 3, Birleşim 14, Oturum: 1, 19.12.1945, s. 181-183 ve 190.

“Yolcuların Gümrük Kontrolü Hakkında Talimatname”, **Resmî Gazete**, 9 Şubat 1943, Sayı: 5326, Tamim No: 23793/3069, Tamim Tarihi: 30/07/1940.

“Yolcuların Gümrük Kontrolü Hakkında Talimatnamede Yapılan Değişiklik Hakkında Tamim”, **Resmî Gazete**, 27 Teşrinisani 1943, Sayı: 5567.

3. Telif-Tetkik Eserler ve Makaleler

Atay, Falih Rıfkı: “Hemen Kuracağımız Bir Endüstri”, **Ulus**, 9.9.1947, s. 1, 3.

_____, “Kendimizi Tanıtmak”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 49-50, Şubat-Mart 1946, s. 24.

_____, “Milli Kalkınmayı Hızlandırma”, **Ulus**, 25.3.1947, s. 6.

_____, “Pazar Konuşması”, **Ulus**, 23.9.1945, s. 2.

_____, “Turizm Davası, Acıklı ve Gülünç Durumumuz”, **Cumhuriyet**, 20.9.1948, s. 2.

Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014.

Baban, Cihat: “Altın Yumurtlayacak Tavuğa Yem Vermiyoruz”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 84, Ocak 1949, s. 3-4.

_____, “Avrupa Türk’ü Tanımıyor”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 82, Kasım 1948, s. 12.

_____, “Beklemeye Tahammülü Olmayan Bir Mevzu”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 57, Ekim 1946, s. 10.

_____, “Bir Misafirin Tenkidi”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 9-10.

_____, “Kalkınmamızın Esas Temeli: Milli Yol Davası”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 85, Şubat 1949, s.17-18.

_____, “Yıkılan Medeniyet”, **TTOK Belleteni**, Ekim 1949, s. 3-4.

“Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nün Yıllık Faaliyeti”, **Tanin**, 29.11.1945, s. 2.

Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004.

“Böyle Türkiye Haritası Olur Mu?”, **Cumhuriyet**, 5.6.1949, s. 2.

“Bu Güzel Şehre Yazık Olmuş”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 81-82, Ekim-Kasım 1948, s. 13.

Cemal Refik: “İstanbul ve Seyyahlar”, **Akşam**, 13.6.1948, s. 3.

_____, “Öyle Bilsinler”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 89, Haziran 1949, s.18-19.

_____, “Plânlı İstanbul”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 91, Ağustos 1949, s. 6.

“Dâhili Turizm”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 91, Ağustos 1949, s. 16-17.

Dav’er, Abidin: “İstanbul’u İhmal Değil, İmar Etmeliyiz”, **Cumhuriyet**, 31.5.1948, s.1-3.

Dawson, Albert K.: “Amerika-Türkiye Turizm Münasebetleri”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 61, Şubat 1947, s. 20-21.

Dirimtekin, Feridun: “İstanbul’un İmarı”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 94-95, Kasım-Aralık 1949, s. 7-8.

Duru, Kâzım Nami: “Yurdumuzun Turistik Önemi”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 85, Şubat 1949, s. 3-5.

Durukal, Hüsnü Sadık: “Seyyah Celbi”, **Akşam**, 4.10.1948, s. 3.

_____, “Turizm Her Şeyden Evvel Bir Zihniyet Meselesidir”, **Akşam**, 3.7.1946, s. 3.

Ergün, Süreyya: “Turizm Bakımından Belediyecilik Yeni Gelir Kay-

- nakları”, **İller ve Belediyeler Dergisi**, Sayı: 14, Kasım 1946, s. 558-560.
- Esenbel, Aziz: “Memleketimizi Bütün Dünyaya Nasıl Tanıtalım”, **Akşam**, 21.5.1946, s. 3.
- Ete, Muhlis: “İstanbul ve Turizm”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 69, Ekim 1947, s.15-16.
- Evcin, Erol: “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 55, Güz 2014, s. 23-81.
- Ezine, Celâleddin: “Memleketimize Gelecek Ecnebler”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 36, Ağustos 1944, s. 16.
- Felek, Burhan: “Milletlerarası Saray-Otel”, **Cumhuriyet**, 17.12.1945, s. 3.
- _____, “Otel Lazım”, **Cumhuriyet**, 13.5.1949, s. 2.
- _____, “Seyrüsefer İşi”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 58, Ekim 1946, s. 21.
- _____, “Tabanca!..”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 85, Şubat 1949, s. 20.
- _____, “Turizm Davamız”, **Cumhuriyet**, 22.9.1948, s. 3.
- _____, “Yalova’nın Derdleri”, **Cumhuriyet**, 9.10.1948, s. 3.
- Gençosman, Kemal Zeki: “Kusurlarımızın Uzaktan Görünüşü”, **Ulus**, 20.3.1949, s. 3.
- _____, “Soğuk Oluk’ta Bir Sabah...”, **Ulus**, 20.6.1949, s. 3.
- Gövsa, İbrahim Alaettin: “Hariciyecilerin Tanıtma Vazifeleri”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 93, Ekim 1949, s. 16-20.
- “Gümrük ve Tekel Bakanlığı”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 87, Mayıs 1949, s. 19.
- Hikmet Münir: “Turizm Deneme Bölgeleri”, **Vakit**, 26.5.1947, s. 3.
- Irmak, Sadi: “Turizm İşlerimiz”, **Ulus**, 2.9.1948, s. 1, 3.
- “İstanbul Mali Buhrandan Nasıl Kurtarılabilir?”, **Cumhuriyet**, 20.9.1947, s. 1, 3.

- “İstanbul’a Seyyah Celbi Doğru Görülmüyor!”, **Cumhuriyet**, 16.9.1948, s. 1, 3.
- “İstanbul’a Seyyah Gelsin mi, Gelmesin mi?”, **Cumhuriyet**, 17.9.1948, s. 2.
- Karay, Refik Halit: “Bütün Dünya ve İstanbul”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 77-78, Haziran-Temmuz 1948, s. 14.
- _____, “Gezinti Acenteleri”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 65, Haziran 1947, s. 14.
- Kuntay, Mithat Cemal: “Boğaziçi Misin Sen?”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 16.
- Kunter, Halim Baki: “Anıtları Kirletenler”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 72, Ocak 1948, s. 20.
- Kuyucak, Hâzım Atıf: “İktisadî Bakımdan Turizm”, **Vakit**, 19.2.1947, s. 2.
- “Mısırlılara Çıkardığımız Güçlükler”, **Cumhuriyet**, 21.9.1948, s. 2.
- Morkaya, Burhan Cahit: “En Büyük Dert Yolsuzluk”, **Akşam**, 5.8.1948, s. 5.
- _____, “Siyasi Bir Rapor”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 52, Mayıs 1946, s. 14-15.
- “Mümtaz Ökmen’in Verdiği Cevaplar”, **Ulus**, 20.12.1946, s. 1, 3.
- Nadir Nadi: “Dışarıdaki Türkler”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 72, Ocak 1948, s. 17-18.
- _____, “Döviz ve Turizm”, **Cumhuriyet**, 30.1.1946, s. 1, 3.
- _____, “Efendim Nerede? Ben Nerede?”, **Cumhuriyet**, 25.5.1947, s.1, 3.
- Rado, Şevket: “İstanbul Güzelleşiyor mu?”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 83, Aralık 1948, s. 15.
- _____, “Mimar Sinan’a Hüküm Ki...”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 16.
- _____, “Neredesin Kolaylık?”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 12.

_____, “Seyyah Var, Otel Yok! Döviz Var, Alan Yok!”, **Akşam**, 28.5.1949, s. 2.

_____, “Sözün Gelişi”, **Akşam**, 22.1.1946, s. 2.

_____, “Turizm Davası”, **Akşam**, 13.6.1948, s. 3.

_____, “Turizme İnanmıyoruz!”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 91, Ağustos 1949, s. 5.

_____, “Ufaktan Başlasaydık”, **Akşam**, 22.5.1947, s. 2.

Saraçoğlu, Kemal: “Seyahat Mektupları, Yunanistan, İtalya ve İsviçre”, **Cumhuriyet**, 8.10.1948, s. 3.

Sertoğlu, Murat: “Dilenci Ordusu”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 70, Kasım 1947, s. 16.

_____, “Eski Eserler Enstitüsü”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 51, Nisan 1946, s. 19-20.

_____, “Üniversiteye Düşen Vazife”, **Tanin**, 12.3.1946, s. 3.

“Seyyah Gelsin Diye Beklerken”, **Cumhuriyet**, 11.2.1948, s. 2.

“Seyyah Tercümanlarının Vesikaları Değiştiriliyor”, **Akşam**, 28.8.1948, s. 4.

Siyavuşgil, Sabri Esat: “Turizme Dair”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 91, Ağustos 1949, s. 6-8.

_____, “Kendimiz Tanıtalım”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 84, Ocak 1949, s. 4-6.

Tanpınar, Ahmet Hamdi: “İstanbul’un İmarı”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 60, Aralık 1946, s. 8.

“Taşıt Kazalarının Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler Hakkında Bayındırlık Bakanının Tamimi”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 83, Aralık 1948, s. 10.

Toker, Metin: “10 Senede Hatay İçin Hiçbir Şey Yapmadık!”, **Cumhuriyet**, 2.6.1948, s. 1, 4.

_____, “Boğaziçi’nin Hudutları Gün Geçtikçe Daralıyor”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 1012.

_____, “Bugünkü Orta Şark”, **Cumhuriyet**, 11.5.1949, s. 2.

- _____, “Kaybolan Cennet: İyi Ama Turist Bizim Neyimize Gelsin?”, **Cumhuriyet**, 19.8.1948, s. 1, 4.
- _____, “Urfa’dan Elazığ’a Gidenlerin Gördükleri”, **Cumhuriyet**, 16.6.1918, s. 1, 4.
- Topuzlu, Cemil: “Bugünkü İmar Planlarımızda Tatbik Kabiliyeti Var Mı?”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 6-8.
- “TTOK 1946 Senesi 9 uncu İçtimainın Zaptı”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 57, Ekim 1946, s. 7.
- “TTOK 1946 Yılı 10 uncu İçtimainın Zaptı”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 57, Ekim 1946, s. 5-6.
- “TTOK 3 üncü Müşterek İçtimainın Zaptı”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 63-64, Nisan-Mayıs 1947, s. 11-13.
- “TTOK 12 Kasım 1947’de Toplanan 14 üncü İçtimainın Zaptı”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 71, Aralık 1947, s. 5.
- “TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 76, Mayıs 1948, s. 4-9.
- “TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 87, Nisan 1949, s. 3-9.
- “TTOK 26 ncı Mesai Yılı Raporu”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 99, Nisan 1950, s. 3-7.
- Tuna, Serkan: “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı: 13, 2007, s. 86-121.
- “Turist Duası!..”, **Cumhuriyet**, 11.4.1949, s. 2.
- “Turizm Faaliyetimize Dair Bir Turistin Acı Tenkidleri”, **Cumhuriyet**, 12.10.1948, s. 1, 4.
- “Türkiye’ye Gelmek İsteyen Yunan Turistleri”, **Ulus**, 7.3.1947, s. 2.
- Us, Asım: “Devriâlem Hava Postaları”, **Vakit**, 20.6.1947, s. 6.
- Vâ-Nû: “Dışarıdaki Rum, Musevi ve Ermenilerin Türkiye Hasreti”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 70, Kasım 1947, s. 18.

_____, “İstanbul’da Üç Ayda Dokuz Bin Lira Sarf Eden Ecnebi Bir Aile”, **Akşam**, 11.10.1946, s. 3.

_____, “Kamp Yerleri”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 80, Eylül 1948, s. 8.

_____, “Seyyahlara Kolaylık”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 69, Ekim 1947, s. 19.

_____, “Turizm İmkânları ve Türkiye”, **Akşam**, 13.6.1946, s. 3.

Yalçın, Hüseyin Cahit: “Çok Hayırlı Bir İş”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 59, Aralık 1946, s. 24.

Yalman, Ahmet Emin: “Türkiye’nin Kapıları Seyyahlara Kapalıdır”, **TTOK Belleteni**, Ekim Kasım 1948, s.16-17.

_____, “Yurdumuzun Turistik Önemi”, **TTOK Belleteni**, Sayı: 85, Şubat 1949, s. 9-10.

YUNAN ORDUSU’NUN İZMİR VE AYDIN’I İŞGALİ ESNASINDA YAŞANAN AŞIRILIKLARIN TEKRARLANMAMASI İÇİN BAŞBAKAN VENİZELOS’UN GENERAL NİDER’E GÖNDERDİĞİ TELGRAF

Nilüfer ERDEM*

Bu çalışmamızda¹ Başbakan Venizelos’un, Anadolu Harekâtı’nın ilk dönemlerindeki Yunan² başkomutanı Leonidas Paraskevopoulos’un yokluğunda “İşgal Ordusu Komutanlığı” görevini de üstlenmekte olan 1. Kolordu Komutanı General Konstantinos Nider’e gönderdiği 18 Temmuz (5 Temmuz) 1919³ tarihli telgrafının çevirisi yer almaktadır. 18 Temmuz’da Yüksek Konsey, İzmir’in işgali sırasında ve daha sonra yer alan olay ve hareketleri araştırmak üzere bir

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,
e-mail: nilerdem@istanbul.edu.tr.

¹ Yunancanın Türk Alfabesi kullanılarak yazılışı konusunda Türkiye’de kurum ve kişilerin farklı uygulamalara gittikleri görülmüştür. Suat Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Millî Kütüphane uygulamaları buna örnek olarak gösterilebilir. Biz, kullanılan transliterasyon uygulamalarından hiç birini benimsemedik. Çünkü bizim kanaatimize göre, bunların hiç birinde Yunanca okunmuş tam olarak karşılanamamaktaydı. Bu esasen, Yunancada i, e ve o gibi seslerin birden fazla harfle karşılanmasından ve bunların farklı olarak belirtilmesi gerektiğinden kaynaklanan bir zorluktu. Tüm bunları düşünerek çalışmamızda Yunanca kelimelerin okunuşunu esas aldık ve kelimenin Yunanca olarak en yakın okunuş şeklini vermeye çalıştık.

² Çalışmamızda Ortodoks olan, Yunanca konuşan (Rumca dediğimiz dil çok hafif şive farklılığı ile Yunancanın aynıdır) Osmanlı ve daha sonra Türk uyruklu olan azınlık mensuplarını “Rum” ifadesiyle andık. Yunanca konuşan, Ortodoks Yunanistan vatandaşlarını anmamız gerektiğinde “Yunan” kelimesini kullandık. Ancak Rumlar ve Yunanların iç içe geçtiği durumlarda “Helen” sözcüğünü tercih ettik.

³ Yunanistan 13 Şubat 1923’e kadar eski, yani Julius takvimini takip etmiştir. Bu tarihten itibaren Gregorius takvimini kullanmıştır. Julius takvimi, Gregorius takviminin 13 gün gerisindedir. Türkiye de 1 Ocak 1926 itibarıyla Gregorius esasına dayalı miladi takvime geçmiştir. Bu takvim, Gregoryan takvim adını da taşımaktadır. Yunanistan’daki takvim değişikliğiyle ilgili yararlanılan kaynak: Stilianos Ep. Gonatas, **Apomnimonevmata [Anılar]**, Atina, 1958, s. 263-264.

müttefiklerarası komisyon tayinine karar vermiştir.⁴ Bu gelişmenin Venizelos'u fazlasıyla kaygılandığı ve Anadolu'da Yunan Ordusu mensupları ya da Rum Cemaat kaynaklı yeni olayların meydana gelmesini önlemek için aşağıdaki telgrafi kaleme almaya ittiği anlaşılmaktadır. Şunu da belirtmeliyiz ki, Başkomutan Paraskevopulos 11 Temmuz 1919 tarihinde “şehrin idaresini düzenlemek” için Selanik'ten İzmir'e gelerek 11 Ağustos'a kadar kalmıştır.⁵ İzmir kökenli olan Paraskevopulos'un İzmir'e gelişini⁶ Yunanların, ordu mensuplarının veya Rum ahalinin taşkınlıklardan kaygılandıkları, böyle bir durumda gelişmelerin müttefiklerin onaylamayacağı boyutlara varabileceğinden korktukları şeklinde okumak da mümkündür.

Yunanlar 15 Mayıs 1919'da son derece gösterişli bir şekilde İzmir'e çıkmışlardır. İlerleyen Yunan birliğine Hasan Tahsin ve arkadaşları tarafından sıkılan ilk kurşunu⁷ takiben Türklere karşı sayısız şiddet ve yağma olayı meydana gelmiş, Yunan birlikleri tarafından kışla ateşe tutulmuş, kışlada bulunanlar teslim alınarak on beş, yirmi erin koruması altında gemiye götürülmüşlerdir. Türk subaylar sevk edilmişleri esnasında rıhtımdaki evlerin balkonlarında bulunan Rumların ateşine maruz kalmışlardır. Kafileyeye Leon muhribinden de ateş edilmiş, kafileyi korumakla görevli Yunan askerleri de Türk askerlerini süngülemeye başlamışlardır. Bu şekilde seksen, doksan subayın otuzu can vermiştir. On beş, yirmi kadarı yaraysız, fakat başları dipçik darbelerinden ezik ve perişan bir şekilde gemiye ulaşabilmişlerdir.⁸ Hükümet Konağı da işgal edilmiş, vali dâhil memurlar silah darbeleri eşliğinde rıhtıma götürülmüşlerdir.⁹

Yunan işgali İzmir ile sınırlı kalmamış, örneğin Aydın şehri Yu-

⁴ Peter M. Buzanski, “İzmir'in 1919 Yılında Yunanlar Tarafından İşgalinin Bir Müttefik Gözüyle İncelenmesi”, Çev. Vahit Önderin, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Cilt: 84, Sayı: 213, 1965, s. 65; Kayhan Sağlamer, “Anadolu'nun İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Müttefikler Arası Komisyon Raporu”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 49, 1971, s. 6.

⁵ **O Ellinikos Stratos İs Tin Smirnin [Yunan Ordusu İzmir'de]**, Athina, Ekdisis Di-yefthinseos İstorias Stratu [Askeri Tarih Yayınları Müdürlüğü], 1957, s. 160-164.

⁶ Hr. Em. Aggelomatis, **Hroniko Megalis Tragodias [Büyük Trajedinin Tarihi]**, 2i Ekdisi [2. Baskı], Athina, Ekdisis Estia [Estia Yayınları], 1971, s. 85.

⁷ Rahmi Apak, **İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, s. 4-6.

⁸ **TBMM Zabıt Cerdesi**, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 1, 3. Baskı, Ankara, TBMM Matbaası, 1959, s. 309-311 (15 Mayıs 1920 (1336) oturumunda İsmail Safa Bey'in konuşması).

⁹ Selçuk Ural & Mehmet Okur, “Vali İzzet Beyin Kaleminden İzmir'in İşgali”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 17, 2001, s. 271-272.

nanlar tarafından ilk kez 27 Mayıs 1919 tarihinde işgal edilmiştir.¹⁰ Ancak Aydın'da Kuvâ-yı Milliye birlikleri Yunan askerine karşı büyük bir mücadele sergilemişlerdir.¹¹ Ne var ki şehrin içine çekilen işgal ordusuna ait birlikler millî çetelere karşı koymaktan ziyade Aydın'daki silahsız Türk halkına yönelmişler, katliamlar gerçekleştirdikleri gibi evleri de yakmışlardır. Ancak Türk müfrezelerinin işlerinin bittiğini zannederek dağılmaları üzerine,¹² Aydın 3 Temmuz'da yeniden Yunan askeri tarafından işgal edilmiştir.¹³

Venizelos telgrafında subaylara 4377 sayılı emrinden ilham almalarını tavsiye etmektedir. Söz konusu emir Paraskevopulos'a hitaben, 1. Tümene bildirilmek üzere yazılmıştır. Güveni sağlamak üzere büyük devletlerin Yunan Ordusu tarafından İzmir'in işgaline karar verdikleri ve tümene mensup olan herkesin bizzat kendisinin Yunanistan'ı temsil ettiğini hissetmesi gerektiği belirtilmektedir. Venizelos emrinde; erlere soydaşları olan Rumlara karşı davranışları konusunda herhangi bir tavsiyede bulunmamakta, ancak Türklere, Yahudilere, Ermenilere ve Levantenlere karşı davranışlarıyla Yunan Ordusu'nun yiğitlikte, fedakârlıkta ve kibarlıkta müttefik ordularının gerisinde olmadığını göstermelerini istemektedir. Helenlerin taleplerinin gerçekleşmesinin büyük ölçüde erlerin yabancı unsurlara, özellikle Türklere verecekleri güvene bağlı olduğunun altını çizmektedir.¹⁴

Telgrafın çevirisini vermeden önce belirtmekte yarar gördüğümüz hususlardan biri, Türk tezlerindeki "Türklerin tarih boyunca kendi hâkimiyetleri altına aldıkları topluluklara daima hoşgörü ile yaklaştıkları" ifadelerinin aksine, Yunan tezlerinde Osmanlı idaresinin "boyunduruk" olarak nitelendirildiğidir. Kaldı ki bu niteleme, Venizelos'un ele almakta olduğumuz telgrafında da dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Venizelos telgrafında işgalin Batı Anadolu'nun güvenliğini sağlamak ve halklarına özgürlüğü eşit olarak dağıtmak

¹⁰ **Türk İstiklâl Harbi**, Cilt: 2, Batı Cephesi, Kısım: 1, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1963, s. 88-89.

¹¹ **TBMM Zabıt Cerdesi**, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 1, 3. Baskı, Ankara, TBMM Matbaası, 1959, s. 8 (15 Mayıs 1920 (1336) oturumunda Mahmut Celal Bey'in konuşması).

¹² Apak, **a.g.e.**, s. 95-97.

¹³ **O Ellinikos Stratos İs Tin Smirnin [Yunan Ordusu İzmir'de]**, s. 151; **Türk İstiklâl Harbi**, s. 176.

¹⁴ **O Ellinikos Stratos İs Tin Smirnin [Yunan Ordusu İzmir'de]**, s. 324-325.

için yapıldığını söylese de, Anadolu Harekâtı'na ilişkin söylemlerde “boyunduruk altındaki kardeşleri özgürleştirmek” temasına sıkça değinilmiştir.¹⁵

Venizelos'un Yunanca olan telgrafının Türkçe çevirisi aşağıdadır:

“Şifreli Yazı¹⁶

Sayı: 6625

22¹⁷/5 Temmuz 1919

Çok gizli. General Nider'e. İzmir'in işgalinin birinci ve ikinci günü gerçekleşmiş olan üzücü olaylar, özellikle de İngiliz meclisinde dışişleri bakanı yardımcısı tarafından kınanmış olan, Türk esirlerinin kendilerini nakletmekte olan askerler tarafından katledildiğinin doğrulanması, medenî bir devlet olarak Yunanistan'ın saygınlığına sadece leke sürmekle kalmamakta, aynı zamanda bu mücadelenin taçlandırılmasını beklediğimiz en kritik anda ulusal meselemizi de mahvetme tehlikesine yol açmaktadırlar. Ne yazık ki Yunanistan'ın saygınlığına sadece işgalin ilk iki günündeki olaylar gölge düşürmemektedirler. Ayrıca Aydın olayları da Helen ismini lekelemektedirler. Bu üzücü olayların sorumluluğu, işgal ordusunun mensuplarına aittir. Ve doğrudan sorumlu olan subaylara koşulların gerektirdiği tüm sertlikle öngörülen denetim yapılacaktır. Ancak işgal kolordusunun tüm subaylarına hitap etme, vatanın kendilerine emanet etmiş olduğu yüce göreve layık olduklarını göstermelerini isteme gereğini duyuyorum. Türkiye'yi sadece kendi silahlarımız ile yenmiş değiliz, ne de Batı Anadolu'yu sadece kendi gücümüz ile işgal ettik. Halkların özgürlüğü için demokratik uluslarla birlikte mücadele etme onuruna sahip olarak, Barış Konferansı'nda özgürlüğü de güvence altına alınana kadar güvenliğini sağlamak için Batı Anadolu'yu onlar adına işgal etmekle yetkilendirildik. İşgal kolordusu subayları, şu ana kadar bize gösterilmiş olan güvene tam manasıyla layık olamadığımızı anlamalıdır. Eğer her türlü yeni taşkınlık önlenerek durum derhal telafi

¹⁵ Bkz. Nilüfer Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)**, İstanbul, Derlem Yayınları, 2010, s. 24-31; 156.

¹⁶ **Atina Venizelos Arşivi** 173_020_026.

¹⁷ Gregoryan takvime göre 18 Temmuz olması gerekir. Tarihin hatalı verildiği anlaşılmaktadır. Kaldı ki belge üzerinde de bu tarih net okunamamaktadır.

edilemeyecek olursa, bu güvene kesinkes layık olmadığımız yönündeki onur kırıcı hükme maruz kalmamız muhtemeldir ve herkes de bunun yıkıcı sonuçlarının ne olacağını bilir. Bu sebeple tüm subaylardan, ortaya çıkmış olan durumun ciddiyetini anlayarak, sadece askerlere hiç ara vermeksizin eğitimi değil, emirlerindeki erlerden gelebilecek taşkınlıkları önlemek için gerektiğinde hayatlarını tehlikeye atarak buna etkili bir şekilde karşı koymalarını istiyorum. Ayrıca halka, onlardan gelebilecek taşkınlıklara askerinin hiçbir şekilde müsamaha göstermeyeceği bilinci verilmelidir. Geçmişteki talihsizliklere ne kadar merhamet edersek edelim, kendilerinin de mensubu oldukları ulusun temiz saygınlığını davranışları ile tehlikeye atmalarına izin veremeyiz. Anadolu'ya sadece soydaşlarımıza özgürlük vermek için değil, bunu nüfusun tüm unsurlarına eşit bir şekilde sağlamak için geldik. Eğer onları yüklenmiş olduğumuz bu yüksek görev karşısında aksi davranışlarda bulacak olursak, onlara da düşmanlara davrandığımız gibi davranacağız. Ayrıca soydaşlarımızdan diğer unsurlarla ilgili gelecek ihbarlara şüpheyle bakmaları gereğine subayların dikkatini çekiyorum. Uzun süren boyunduruk[!] ve uzun süren talihsizlikler; çoğu zaman onları eski veya yeni haksızlıkların intikamını almak adına bazen aşırıya kaçan ve mesnetsiz suçlamalar ifade etmeye yöneltmektedir. Ayrıca subaylardan, işgal ordusuna hitap ettiğim 27 Nisan tarihine ait 4377 sayılı emrimi yeniden okumalarını ve eğer kendi mesuliyetleri sebebiyle ulusal mücadelelerin son anda sekteye uğramasını istemiyorlarsa bundan ilham almaya çalışmalarını istiyorum.

Venizelos

Korgeneral Paraskevopulos'a

Selanik

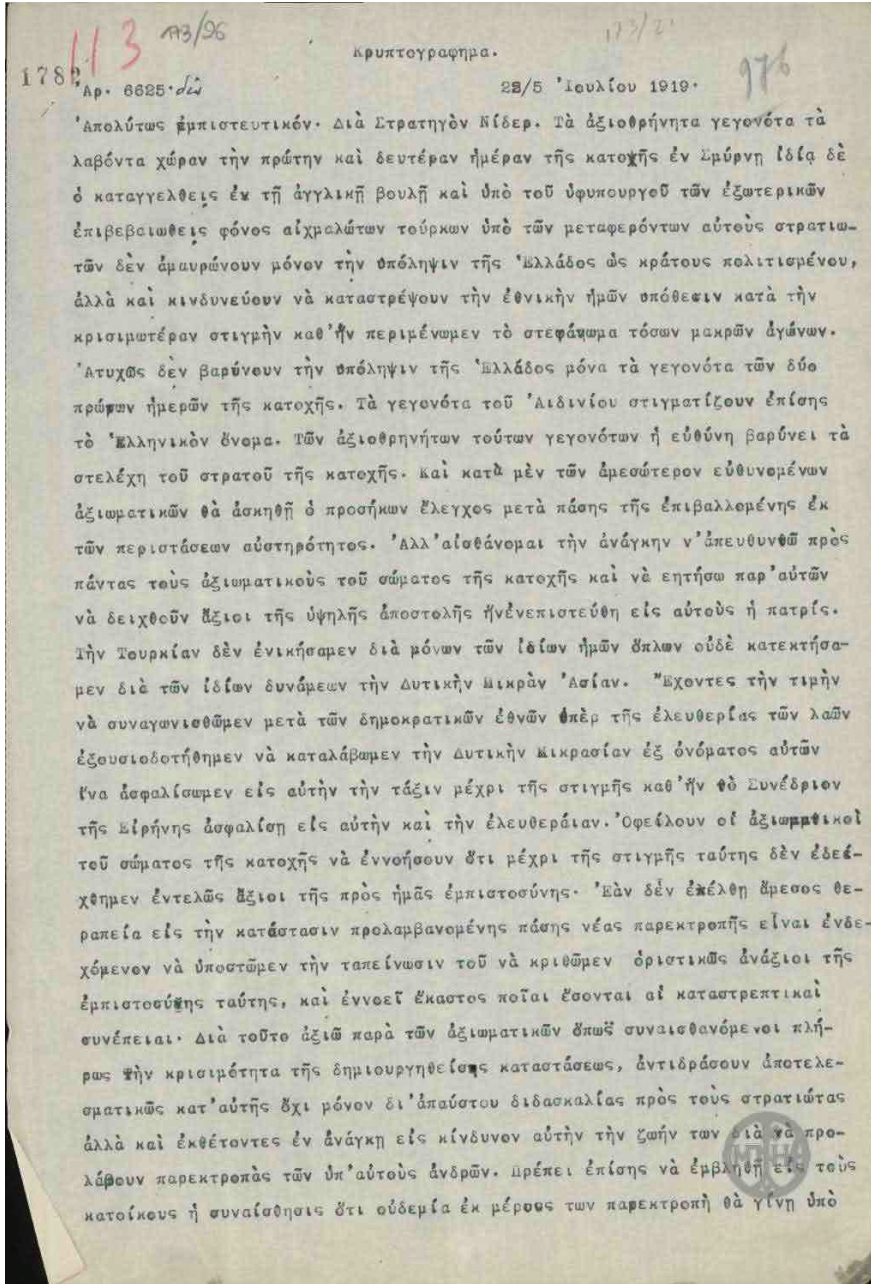
General Nider'e, çeşitli kolordu komutanlarına emirlerindeki subayları çağırarak 'Ta. αξιοθρήνητα..... [Üzücü.....]' diye başlayan sonraki, prensip emrimi duyurmalarını emretmesini telgrafla bildirdim.

Venizelos

Aynısı Dışişleri Bakanlığı'na da gönderilmiştir.

Atina''.

EKLER

2.-

του στρατού άνεκτική: "Όσον και άν συμπονοῦμεν διὰ τὰ παρελθόντα παθήματα δέν ουνψεθα νὰ τοὺς ἐπιτρέψωμεν ὅπως διὰ τῆς διαγωγῆς των θέσουν εἰς κίνδυνον τὴν ἀγαθὴν ὑπόληψιν τοῦ ἔθνους οὔτινες ἀποτελοῦν καὶ αὐτοὶ μέρος. "Ἠλθμεν εἰς μικρὰν Ἀσίαν ὄχι διὰ νὰ φέρωμεν τὴν ἐλευθερίαν εἰς μόνους τοὺς ὁμογενεῖς μας ἀλλὰ διὰ νὰ ἀσφαλίσωμεν αὐτὴν ἐξίσου εἰς ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ πληθους. Ἐάν εἰς τὸ ὑψηλὸν ἔργον ὅπερ ἀελάβομεν τοὺς εῦθροεν ἀντιπράττοντας θὰ συμπεριφερθῶμεν πρὸς αὐτοὺς ὡς πρὸς ἐχθρούς. Ἐπιστῶ ἀκόμη τὴν προσοχὴν τῶν ἀξιωματικῶν ἐπὶ τῆς ἀνάγκης νὰ ἀποδέχωνται εὐνοσίτως τὰ καταγελλόμενα ὑπὸ τῶν ὁμογενῶν κατὰ ἀλλογενῶν. Ἡ μακρὰ δουλεία καὶ τὰ μακρὰ παθήματα ἔγουν αὐτοὺς πολλῆκις νὰ ρέπου εἰς διατύπωσιν ὑπερβολικῶν ἐνδοτε καὶ ἀβασίμων κατηγοριῶν, διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν παλαιὰς ἢ καὶ προσφάτους ἀδικίας. Ζητῶ ἀκόμη ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικούς νὰ ἀναγνώσουν ἐκ νεου τὴν ὑπ'ἀρ. 4377 τῆς 27 Ἀπριλίου ἡμερησίαν πρὸς τὸν στρατὸν τῆς κατοχῆς διαταγὴν μου καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ ἐρμηνευσθοῦν ἐξ αὐτῆς, ἔάν θέλουν οἱ ἔθνικοὶ ἀγῶνες νὰ μὴ δόγηθοῦν πῆν τελευταίαν στιγμὴν εἰς ναυάγιον ἐξ ὑπαιτιότητός των.

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ.

Ἀντιστράτηγον Παρασκευόπουλον

Θεσσαλονίκη.

Εἰς τὸν στρατηγὸν Νίσορ ἐτηλεγράφησα νὰ παραγγεῖλῃ τοὺς διαφόρους σωματάρχας νὰ συγκαλέσωσι τοὺς ὑπ'αὐτοὺς ἀξιωματικούς καὶ ἀνακινώσωσι πρὸς αὐτοὺς τὴν ἐπομένῃν ἡμερησίαν διαταγὴν μου: "Τὰ ἀξιοθρήνητα....."

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ.

Ὅμοιον καὶ πρὸς Ἰγποθρηγεῖον Ἐξωτερικῶν

Ἀθήνας.

1914 YILINA AİT “ASTİR” ALMANAĞINDA YER ALAN KARAMANLI YAZAR “EVANGELİNOS MİSAİLİDİS”E DAİR YAZI

Dilek Kübra GÜRGÜL*

“Yıldız Anadolu Takvimi [Mikrasiatikon¹ Imerologion O Astir]”, isminde takvim sözcüğü geçse de aslında Osmanlı Devleti’nde 1913 ve 1914 yıllarında Karamanlılar tarafında çıkartılmış olan bir almanaktır. 1914 yılına ait almanağın “İfade” başlıklı sunuş kısmında, almanağın 1913 yılında Anadolu kökenli Karamanlı okurlar arasında oldukça rağbet gördüğünden bahsedilmiştir. Bu nedenledir ki almanak 1914 yılında da çıkarılmıştır.² İlerleyen sayfalarda bu almanakta yer alan “Evangelinos Misailidis”e dair yazının transkripsiyonu verilecektir. Bizi bu çalışmaya iten sebep hem Karamanlıların Osmanlı Devleti’ndeki yayınları, hem de Karamanlılar arasında son derece önemli bir yere sahip Misailidis hakkında bilgi verebilmektir.

Karamanlılar Türkçe konuşan, Yunan harfleri ile yazan ve Ortodoks Hıristiyan olan bir Orta Anadolu halkıdır. İstanbul ve İzmir gibi Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerine de göç etmişlerdir. Aslında yaşam stilleri ve gelenek görenekleri bakımından Müslüman komşularından pek de farklı olmayan, sadece dinen ayrılan bir topluluktur. Türk boyları arasında farklı dinleri benimseyenler vardır.³ Ancak

* İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: dilek-2212@hotmail.com

¹ Yunan kaynaklarında “Anadolu”dan söz edildiğinde “Mikra Asia” yani “Küçük Asya” ifadesi kullanılmaktadır. Yunanlar bölgeyi nadiren “Anatolia” ifadesi ile de anmışlardır. Bkz. Nilüfer Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)**, İstanbul, Derlem Yayınları, 2010, s. 154.

² “İfade”, **Mikrasiatikon Imerologion O Astir [Yıldız Anadolu Takvimi]**, 1914, s. α (Yunanca numaralandırmış giriş sayfası, α=i)

³ Mehmet Aydın, “Türk Ortodoks Hıristiyanları ve Türk Ortodoks Patrikhanesinin Kuruluşu”, **Türk - İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 8, Yaz - 2009, Konya, s. 8-10.

Yunan tezlerinde Karamanlıların Helen soyundan geldikleri ileri sürülmüştür. Bu tezlere göre Helen soylu olan bu kitle Turanî kavimlerden etkilenerek zamanla dil özelliklerini kaybetmiştir.⁴ Bu bakış açısına sahip olanlar, Karamanlıların Yunan Alfabeti’ni kullanmalarını uzaktaki özleri ile bağ kurmaları olarak yorumlayabilmişlerdir.⁵ S. Vryonis bu tip tezleri dile getirenler arasında bir örnektir.⁶

Osmanlıcanın veya Türkiye Türkçesinin Yunan harfleriyle yazılmış şekli olan Karamanlıcaya ait ilk örnekler 15. yüzyılda görülmeye başlamış, 18. yüzyılda gelişme göstermiştir. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ise en yoğun dönemini yaşamıştır. Matbaa, Karamanlıca eserlerin basılıp çoğalmasını kolaylaştırmıştır. Osmanlı’nın son dönemine ait en önemli Karamanlıca eser, Evangelinos Misailidis’in ‘‘Temaşa-i Dünya’’ adlı 1871 yılında basılmış kitabıdır.⁷

25 Mart 1820 tarihinde Kula’da dünyaya gelen Misailidis, Karamanlıca basın sektörü açısından öncü bir role sahiptir. İlk Karamanlıca gazetesi ‘‘Beşâret-ül Maşrik’i’’⁸ 12 Ocak 1845 tarihinde çıkaran Misailidis, daha sonra İzmir’de çıkan Amalthia’nın yazı kurulunda yer almıştır. 1849-1850 yılları arasında aylık resimli ‘‘Mekteb-ül Fünûn-i Maşrikî’’ dergisini ve haftalık siyasi gazete olan ‘‘Şark’’ı yayınlamıştır. 10 yıl kadar İzmir’de yayın hayatını sürdüren Misailidis, matbaasını küle çeviren yangından sonra İstanbul’a göç etmiş ve 1850 yılında burada ‘‘Anatoli’’ gazetesini yayımlamaya başlamıştır.⁹ Ara ara kesintiye uğrasa da 1851 yılından Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar yayınlanmaya devam eden gazete, bu yönüyle Osmanlı’nın en uzun ve en sürekli gazeteleri arasında bulunmaktadır. ‘‘Anatoli’’ önce haftada iki kez yayınlanmış, 1866 yılının Eylül ayından itibaren

⁴ Evangelia Balta, ‘‘Karamanlıca Kitapların Dönemlerine Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınırlandırılması’’, *Müteferrika*, Sayı: 13, Yaz - 1998, s. 4.

⁵ H. de Ziegler, ‘‘Les Karamanlis’’, *Mercure de France*, Cilt: XCIV, Sayı: 345, Kasım - 1911, Paris, s. 76.

⁶ Yonca Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, 2. Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, 170-171.

⁷ Pelin Ekşi, ‘‘Karamanlı Edebiyatının Tarihsel Gelişimi’’, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2/1, Haziran - 2014, s. 283.

⁸ Evangelia Balta, *Gerçi Rum İsek De Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz - Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar*, 1. Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 249.

⁹ A.e., s. 249. [Balta’nın eserinin 249. sayfasında gazetenin ismi ‘‘Pelsere-ül Maşrik’’ olarak belirtilmişse de, ‘‘Dizin’’ kısmında ‘‘Beşâret-ül Maşrik’’ olarak yazılmıştır. Biz ‘‘Beşâret-ül Maşrik’’ ismini anlamlı bulduk.]

ren haftada üç kez yayınlanmaya başlamıştır. 1895 yılından itibaren ise her gün yayınlanan bu gazete ağırlıklı olarak İstanbul'daki Anadolu kökenli Ortodokslara hitap etmiş, ancak Ortodoksların reformlar gerçekleştirme sürecinde de aktif rol oynamıştır.¹⁰ Gazete Osmanlı idaresinden Patrikhane'ye kadar birçok konuya yer vermiştir. Örneğin Bulgarlarla Eksarhlık problemlerinin yaşandığı yıllarda Patrik Anthimos'u eleştirebilmiştir.¹¹ 1870'li yıllarda gazete Patrikhane'nin Anadolu Ortodokslara karşı kayıtsız olduğunu gündeme taşımış, hatta bir bildiri yayınlarak yazı dilinin Türkçe olması sebebiyle gazetesinin dışlandığını ve Patrikhane'nin de vergi almak dışında Anadolu'da yaşayan Ortodoks halk ile ilgilenmediğini söylemiştir. Süreci yorumlayabilmek açısından şunu da ifade etmeliyiz ki, 1839'da İncil'in Türkçeye çevrilmesi de Patrikhane nezdinde hoş karşılanmamıştı.¹² Yasaklandığı bir döneme tekabül eden 1873 yılında gazete "Mikra Asia Yani Anatoli" adıyla yayın hayatına devam etmiştir. "Mikra Asia Yani Anatoli"nin ilk sayısı Yunan harfleriyle Türkçe ve Yunanca (Rumca) olarak basılmıştır. Ancak bir süre sonra "Mikra Asia" ve "Anatoli" ayrılmış, Mikra Asia yayın hayatına M. Gedeon yönetiminde Yunanca olarak devam etmiştir.¹³

Misailidis'in Karamanlıca basın hayatına katkısı sadece çıkardığı gazetelerle sınırlı değildir. "Anatoli" gazetesini çıkarırken onu çeşitli konulardaki makalelerle donatmış, kilise metinlerini ve hukukî metinleri tercüme edip yayımlamıştır. Bununla birlikte birçok hikâye ve romanı da Anadolu Ortodokslara sunmuştur.¹⁴ "Anatoli"nin gördüğü bu eğitici vazife ile birlikte, Misailidis matbaasında birçok kitap basmış ve basılmasına da vesile olmuştur. Karamanlıca yayının %30'una eş değer olarak 92 yayın gerçekleştirmiştir.¹⁵

Transkripsiyonunu paylaşacağımız Misailidis'e dair aşağıdaki yazıda yer alan Yunanca isimlerin en yakın okunuş şekli verilmiştir. Karamanlıca metinlerde bazı Türkçe ifadeler yazı diline aktarılırken

¹⁰ Stefo Benlisoy, "19. Yüzyılda Osmanlı'da Sorumlu Gazetecilik Tartışması: Anatoli ve Vatan Kavgası", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 36, Ağustos - 2013, s. 48-49.

¹¹ Balta, **Gerçi Rum İsek De Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz - Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar** s. 281-282.

¹² A.e., s.283-284.

¹³ A.e., s.287-290.

¹⁴ A.e., s.250-251.

¹⁵ A.e., s.134.

değişime uğramakta, bazen de yazar tarafından hatalı yazılabilmektedirler. Biz ifadenin sözlüklerde yer alan en doğru şeklini vermeye çalıştık. Örneğin Misailidis’in vefatından söz edilirken metne bire bir sadık kalmamız halinde, ‘‘irtihali dari peka itmisdir’’ diye çevirmemiz gerekirdi. Ancak transkripsiyon çalışmamızda biz bunu ‘‘irtihâl-i dâr-ı beka etmiştir’’ şeklinde verdik. Çalışmamızda Yunanca (Rumca) konuşan Osmanlı tebaası Ortodokslar Rum, Yunanistan vatandaşı Yunanca konuşan Ortodokslar Yunan olarak anılmış, bu ikisinin iç içe geçtiği durumlarda Helen ifadesi tercih edilmiştir.

‘‘Evangelinos Misailidis’’¹⁶

Merhûm hocamız Evangelinos Misailidis an-asl [aslında] Kulalı olup 1820 senesi Martiyos [Mart’in]25’inde tevellüt etmiştir [doğmuştur]. İzmir’in Evangeliki Sholisin’de¹⁷ ikmal-i tahsil ettikten sonra meşhur Kayiris’in derslerini dinlemek üzere Andros adasına gitmiş ise de o esnalarda mûmâ-ileyhin [adı geçen]mektebi dağılmış olduğundan oradan Atina’ya azîmetle [gitmekle] Ethnikon Panepistimion’a [Ulusal Üniversite’ye] dâhil olmuştur.

Bir müddet tahsilden sonra Filadelfias Sofronios Efendi¹⁸ kendisini Alaşehir mektepleri didaskalosluğuna [öğretmenliğine] davet etmiştir. Biraz sonra İskenderiye Patriği Anthimos Efendi tarafından mezkûr [zikrolunmuş] patriklik tercümanlığına davet ve daha sonra Isparta mektepleri didaskalosluğuna [öğretmenliğine] tayin edilmiştir.

Bir müddet orada kaldıktan sonra İzmir’e gelmiş ve ‘‘Amalthia’’ gazetesi heyet-i tahrîriyyesine [yazı kuruluna] dâhil olmuştur.

Evangelinos Misailidis Efendi biraz sonra İzmir’de mat-

¹⁶ İ. Limnidis, ‘‘Evangelinos Misailidis’’, **Mikrasiatikon Imerologion O Astir [Yıldız Anadolu Takvimi]**, 1914, s. 170-172.

¹⁷ İzmir Rum Cemaati’ne ait bir okuldur. Okul 1733’te kurulmuştur. N. Muçopulos, K. Vakalopulos, Ar. Kesopulos, **Alismonites Patrides – İ Fotodotra Mikrasia [Unutulmaz Vatanlar – Işık Kaynağı Anadolu]**, Thessaloniki [Selanik], Ekdisis Ciambiris – Piramida [Ciambiris – Piramida Yayınları], t.y., s. 145.

¹⁸ Alaşehir Metropolitisi Sofronios Efendi kastediliyor olmalı. Zira Alaşehir Helenler tarafından Filadelfiya olarak anılmaktadır. Bkz. Nilüfer Erdem, ‘‘Doğu Trakya ve Anadolu’daki Yerleşim Birimlerinin Türkçe ve Yunanca İsimleri’’, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 9/10, Sayı: 17-18, s. 68.

baa küşat ederek [açarak] “İrfanname” namında Rûmî-ül hurûf ve Türkî-ül ibare [Yunan harfleriyle Türkçe] bir eser neşretmiştir. O esnada Misailidis Efendi noktalı hûrûfatı dahi icat ederek Türkçe lisanının Rumca hurûfâtla daha mükemmel bir sûrette yazılablmesine muvaffak olmuştur. Bil ahire “Mekteb-i Fünûn-i Şarkıyye” namı ile bir risâle-i mevkuta [sürelî yayın] ve “Şark” namı ile de haftalık bir siyasî gazete neşrine başlamıştır. Bu suretle Misailidis Efendi 10 sene kadar İzmir’de gazetecilik etmiş, ancak İzmir’in büyük yangını esnasında kendi matbaası da yandığı cihetle bırakıp İstanbul’a gelmeye mecbur olmuştur.

İstanbul’a gelir gelmez “Anatoli” namı ile intişar etmekte [yayınlanmakta] olan gazetesini tesis edip mezkûr gazeteyi tamam 40 sene idare etmiştir. 1855 senesinde, yani gazetenin tesisinden 5 sene sonra Tahtakale’de Tamburacı Hanı’nda kâin [bulunan] matbaasını tesis etmiş ve orada “Anatoli” gazetesinden mâada [başka] Rumca olarak “Mikra Asia [Anadolu]” namında diğeri bir gazete ile Kukurikos nam mizah gazetesini ve muhtelif cins ve mealde bir hayli kitaplar neşreylemiştir.

Evangelinos Misailidis Efendi vazîfe-i tahriri [yazma görevini] bir an elden bırakmaksızın ve âlemi matbuata duhulünün [girişinin] ellinci sene-i devriyesini icraya hazırlandığı bir sırada hastalanmış ve 1890 senesi İyânuarios [Ocak’ın] 3.günü irtihâl-i dâr-ı beka etmiştir [ölmüştür].

Mûmâ-ileyhin [adı geçen] devlet ve millete karşı sebkât eden [geçen] hidemât-ı bergüzidesini [seçkin hizmetlerini] takdiran hükûmet-i Osmâniyye rütbe-i sâniye mütemayizinin tevcihi ve “Mecîdiyye” nişân-ı zî-şânının ihsanı ile kendisini taltif buyurduğu gibi Yunan hükûmeti dahi “Sotiros Hristu” nişânı ile sine-i sadakatini tazmin etmiştir.

Merhum hocamız Evangelinos Misailidis Efendinin tercüme-i hali mücmelen [kısa olarak] bundan ibaret ise de onun tesis ve 40 sene idare ettiği “Anatoli” gazetesi ve tercüme ve telif ettiği müteaddit [çeşitli] kitapları ile Anatoli [Anadolulu] hemşerilerimize karşı ifa ettiği hidemât-ı bergüzidenin

[seçkin hizmetlerin] nakl-ü vasfından herhalde kalem acizdir. Yalnız şunu diyebiliriz ki, Anatoli’imizin bugünkü hali ekseriyetle merhum hocamızın ta İzmir’den başlayıp 50 sene devam ettiği telkinât ve teşvikatının bir semere-i hasenesidir.

Bu iddiamız belki bazılarınca bir mübalağaya addedilmiştir. Lakin bunu ufak bir misal pek güzel ispat edebilir. Şöyle ki “Anatoli” gazetesinin iptida-i tesisinden [kurulmaya başlamasından] bu ana kadar olan abone defterleri bir kere gözden geçirilecek olursa görülecektir ki hiçbir abone olan pederin oğlu da bu gazeteye abone olmakta devam etmemiştir. Bu da “Anatoli” gazetesini okuyan pederlerin mutlaka evlatlarının terbiye ve tahsiline fazla bir ehemmiyet verdiğiinden onların Rumca, Türkçe veya başka bir lisanda gazete okuyacak derecede gelmeleridir. Bu ise “Anatoli” gazetesini için bâis-i şeref ve iftihar bir keyfiyettir. Zira maksadı husul bulmuş oluyor.

Merhum hocamızın âsâr-ı mütenevvisi [çok çeşitli eserleri] arasında “Cefakâr” kitabını ayrıca şâyân-ı zikr addederiz. Eser-i mezkûr [zikrolunan eser] Vokkakios¹⁹ ve Victor Hugo’nun âsâr-ı meşhuresi sırasına katılacak derecede mühim ve Anadolulularımız [Anadolulularımız] için elden bırakılmayacak derecede müfid [faydalı] bir kitaptır.

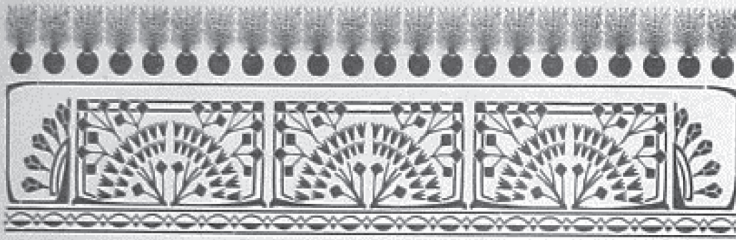
İord. I. Limnidis”

¹⁹ Yunanlarca İyoannis Vokakios veya İyoannis Vokkakios olarak anılan İtalyan yazarın ismi, Giovanni Boccaccio’dur. “Vokkakios”, **Egkiklopedia 2002 [2002 Ansiklopedisi]**, Tomos [Cilt]: 4, s. 125.

EKLER

Ekler 1: 1914 Yılına Ait "Astir" Almanasının Kapağı

ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΟΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ

Μερχούμ χότζαμης Εὐαγγελινός Μισαηλίδης ἄν ἄσπλ Κου-
λαλή ὀλοῦτ 1820 σενεσί Μάρτιος 25ινδὲ τεβελλοῦδ ἱμιόδιρ.
Ἰζμιρὶν Εὐαγγελικὴ Σχολησινδὲ ἱκμάλη ταχσίλ ἱτδικδὲν σόνρα
μεσχοῦρ Κατρησιν δερσλερινὶ δινλεμέκ οὐζερέ Ἄνδρος ἰδασηνά
κιτμῆς ἰσέδε ὃ ἔσναλαρδὰ μουμαῖλεῖχιν μεκτεπὶ ταγηλμῆς ὀλδου-
γηνδάν ὄραδαν Ἀθηναγιέ ἄξιμέτλε Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιονα
δαχίλ ὀλμοῦσδι

Πῖρ μόνδδὲτ ταχσιλδὲν σόνρα Φιλαδελφείας Σωφρόνιος ἔ-
φένδι κενδισινὶ Ἀλασέχιρ μεκτεπλερὶ διδάσκαλοσληγηνά δαβέτ
ἱτιμόδιρ. Πίραζ σόνρα Ἰσκενδεριέ πατριγι Ἄνθιμος ἔφένδι
ταραφηνδάν μελκιοῦρ πατρικίλ τερδζουμανληγηνά δαβέτ βέ δαχά
σόνρα Σάρτα μεκτεπλερὶ διδάσκαλοσληγηνά ταγιν ἱδιμιόδιρ.

Πῖρ μουδδὲτ ὄραδὰ κελδικδάν σόνρα Ἰζμιρὲ κελμῆς βέ « Ἀ-
μάλθια » γαζέταση χεῖετι ταχοριεσινὲ δαχίλ ὀλμήσδιρ.

Εὐαγγελινός Μισαηλίδης ἔφένδι πίραζ σόνρα Ἰζμιρδὲ πῖρ
ματῖαῦ κιοινσάδ ἱδερὲκ « Ἰρφανναμέ » ναμηνδὰ ρουμὶ οὐλ χου-
ρούφ βέ τουρχὶ οὐλ ἱταρέ πῖρ ἔσέρ νέορ ἱτιμόδιρ. Ὁ ἔσναδὰ
Μισαηλίδης ἔφένδι νοκταλή χουρουφατῆ δαχὶ ἱδζάδιδερὲκ τούρχδζε
λίσσηνην ροῦμδζα χουρουφάτλα δὲχά μονκεμμέλ πῖρ σουρετδὲ
γυαζηλαῖτιλεμσινὲ μουβαφάκ ὀλμοῦσδιρ. Πίλ ἀγηρά « *Μεκτέπι
φουνούνη σαρκίε* » ναμὴ ἱλέ πῖρ ρεσαλέτ μεβκουτέ βέ « *Σάρκ* »
ναμὴ ἱλέδε χαφταλίλ πῖρ σιασί γαζέτα νεσρινὲ πᾶσλαμήσδιρ.

Πού σουφέτλε Μισαηλίδης έφένδι 10 σενέ καδάρ ‘Ιζμιρδέ γαζετα-
δζηλήκ Ιτιμίς, άνδζακ ‘Ιζμιρίν πάγιούκ γιανγηνή έσνασηνδά κεν-
δι ματίτασήδα γιανδηγή δζιχέτλε πρακήκ Σταμπολά κελμεγέ
μεδζπόυρ δλμούσδην.

Σταμπολά κελίρ κελμέζ «*‘Ανατολή*» νομή ιλέ έλαν Ιντισάρ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ

Ιτμεκδέ δλάν γαζετασηνή τεεσίς Ιδούπ μεζκιούρ γαζέταγι τεμάμ 40
σενέ Ιδαρέ Ιτιμίσδιο. 1855 σεγεσινδέ, γιάνι γαζέτανην τεεσισινδεν 5
σενέ σόνρα Ταχτά καλιγιά Ταιεπούραδζή χανηνδά κιαίν ματίτα-
σηνή τεεσίς Ιτιμίς βέ δραδα «*‘Ανατολή*» γαζετασηνδάν μαδά ροίμ-
δζα δλαράκ «*Μικρά ‘Ασία*» ναμηνδύ δίκερ πύρ γαζέτα ιλέ *Κου-*

κουρέικος νάμ μεζάχ γαζετασηνή βέ μουχτελιφ δζινς βέ μεελέε τίο χάλιη κιταπλάρ νέσο ξιλεμίσδιο

Εὐαγγελινός Μισαηλίδης ἐφένδι βασιφεί ταχιορί πίο ἄν, ἐλδὲν προκιμάκησην, βέ ἀλέμι ματπουατδὰ δουχουλινίν 50-νδζι σενεί δεβροισινί ἰδζραγιὰ χαζηηλανδηγή πίο σηραδὰ χασταλανμής βέ 1890 σενεσί Ἰανουάριος 3δζι κιόννη ἰφτιχάλη δάρη πεκὰ ἰτιμίσδιο.

Μουμαίλειχιν δόβλετ βέ μιλλετέ κάρσὴ σεπκὲτ ἰδὲν χηδαμάτη περκιουζιδεσινί τακδிரαν χουκιουμέτι ὁσμανιέ ρουτπέι σανιέ μουτεμαγιζινήν τεβδζιχί βέ «Μεδ᾽ιδιέ» νισάνη ζσανηνήν ἰχανή ἰλέ κενδισινί ταλτήφ χουγουρδνηγή κίπὶ Γιονάν χουκιουμέτι δαχί «Σωτήρος Χριστοῦ» νισάνη ἰλέ σινεῖ σαδακατηνή τεζμίν ἰτιμίσδιο.

*
*

Μερχοῦμ χόδζαμηζ Εὐαγγελινός Μισαηλίδης ἐφένδινιν τερδζουμέι χαλί μουδζμίλαν χουνδάν ἰπαρὲτ ἰσέδε ἄνιν τεεσις βέ 40 σενε ἰδαρὲ ἰδιγι «**Ἀνατολή**» γαζέταση βέ τερδζουμέ βέ τεελλίφ ἰδιγι μουτεαδδιδ κιταπλαρὴ ἰλέ Ἄνατολή χεμῶεχιλερμιζέ κάρσὴ ἰφὰ ἰδιγι χηδαμάτη περ κιουζιδενίν νάκλ οὐ βασηηνδάν χέρ χαλδὲ καλέμ ἀδζίτδιο. Γιγίληνηζ ὄσυνή δεγεπιλιρτζικὶ Ἄνατολημηζήν πού κιοννκί χαλί ἐξεριέτλε μερχοῦμ χόδζαμηζήν τὰ Ἰζμουρδὲν πασάγιπ 50 σενε δεβὰμ ἰδιγι τελκηνάτ βέ τεσβικατηνήν πίο σεμερέι χασενεσίδιο.

Ποῦ ἰδδιαμηζ πέκλι παζηλαρήνδζα πίο μουπαλεγά ἄδ ἰδιεπιλίρ. Λάκιν πουνή οὐφάκ πίο μισάλ πέκ κιουζέλ ἰσπάτ ἰδεπιλίρ ὄσιλέκι «**Ἀνατολή**» γαζετασηνήν ἰπιτιδάι τεεσισινδέν πού ἄνε καδάρ ὄλάν ἄπινέ δεφτερλεφί πίο κερὲ κιοζδέν κετζιορλεδζέκ ὄλουρσα κιορλεδζέκδιο κί χίτζ πίο ἄπινέ ὄλάν πεδεριν ὄγλουόδα πού γαζεταγιὰ ἄπινέ ὄλμακδι δεβὰμ ἰτιμεμίσδιο. Πούδα «**Ἀνατολή**» γαζετασηνή ὄκουγιάν πεδερολερίν μουτλαχα ἐβλαδλαρηνήν τερπιέ βέ ταχσιλινέ φάζλά πίο ἐχεμμιέτ βερδιγινδέν ἄνλεριν ροῦμδζα, τούρκδζε βέ γιὰ πασάκ πίο λισανδὰ γαζέτα ὄκουγιαδζάκ δερεδζεγὲ κελμελερίδιο. Πού ἰσὲ «**Ἀνατολή**» γαζετασὴ ἰτζοῦν παται ὄερέφ βέ ἰφτιχάρ πίο κέφιπέτδιο ἴζιρα μαζαδὴ χουσοῦλ πουλμοῦς ὄλουόγιορ.

Μερχοῦμ χόδζαμηζήν ἄσάρη μουτενεβασσὴ ἄρασηνδὰ «**Ἀζεφακζάρ**» κιταπήνη ἄιρηδζα ὄσγιάνη ζίκο ἄδδ ἰδέριζ. Ἐσέρι μεζκιοῦρ Βοκκάκιος βέ Βίκτωρ Οὐγγωνήν ἄσάρη μεσχορσεσί σηροσηνά κατηλαδζάκ δερεδζεδέ μουχιμ βέ Ἄνατολληλαρημηζ ἰτζοῦν ἐλδὲν προκλημαγιαδζάκ δερεδζεδέ μουφιδ πίο κιτάπδιο.

ΙΟΡΑ. Ι. ΛΗΜΝΙΑΔΗΣ

Ekler 2: 1914 Yılına Ait "Astir" Almanasında Yer Alan
Karamanlı Yazar Evangelinos Misailidis'e Dair Yazı

YAKIN DÖNEM TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI DERGİSİNİN AMACI VE YAYIN İLKELERİ

Yayın hayatına 2002 yılında başlamış olan İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü “Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları” Dergisi ulusal hakemli bir dergidir. Dergiye ayrıca ait olduğu enstitünün web sitesinden (<http://www.ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr>) ve İstanbul Üniversitesi e-dergi sayfasından (<http://www.iudergi.com>) ulaşılabilmektedir. Derginin yazım kuralları enstitünün web sitesinde de yer almaktadır.

Derginin Yayın Amacı

“Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi” yakın tarih, Atatürk ilke ve inkılapları ile Türkiye Cumhuriyeti’ne ilişkin tarih, sosyoloji, edebiyat, sanat tarihi, hukuk, siyaset bilimi, iktisat disiplinlerinden özgün araştırmalara dayanan çalışmaları yayınlamak, ulusal ve uluslararası düzeyde bilim dünyası ile paylaşmayı amaçlamaktadır.

Derginin Sahası

Dergi, tarih ağırlıklı bir sosyal bilimler dergisidir. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti’nin içinde doğduğu ve geliştiği siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel ortamı, diğer devletlerle ilişkilerini sosyal bilimler bağlamında bilimsel ölçütlere göre inceleyen yorumları, önerileri ve yeni stratejileri geliştiren yazıları içermektedir.

Dergi Kapsamında Yer Alacak Makale ve Çalışmalar

Derginin sahası ile ilgili boşluğu dolduracak özgün araştırmalara dayanan makaleler;

İncelenen konuları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma, inceleme ve derleme yazıları;

Alanla ilgili çeviriler ve durumun belirtilmesi koşulu ile daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş ancak yayınlanmamış bildirilerin metinleri;

Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili eser, şahsiyet ve ilmi faaliyetlerin tanıtım yazıları.

Yılda iki kez yayımlanan dergideki yazıların sorumluluğu yasa uyarınca yazarlara aittir. Gönderilecek yazıların daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir.

Makale/Yazıların Değerlendirilmesi

Gelen yazılar, yayın ilkelerine uygunluğu bakımından Yayın Kurulu'na incelendikten sonra, alanlarında uzman üç hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar saklanır.

Yayın Kurulu veya hakemlerin yazıya ilişkin eleştiri, öneri ve düzeltmeleri varsa bunları bildirirler. Yazar(lar) hakemlerin ve Yayın Kurulu'nun eleştiri, öneri ve düzeltmelerini dikkate alarak bir ay içinde düzeltmeleri yaparlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçelerini bildirme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilen ve edilmeyen makale/yazıların yazar(lar)ına bilgi verilir, ancak makale/yazı metinleri iade edilmez.

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların telif hakkı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne devretilmiş sayılır. Telif hakkı yazılı, görsel ve sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.

Yayımlanan makale/yazıdaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Dergide yazısı çıkan yazarlara, çıkan sayıdan iki dergi verilir.

Yazım Dili

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi'nin yazım dili Türkçedir. Ancak yazarların Türkçe dışında İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde yaptıkları çalışmaları ile dergiye katkıda bulunmaları olanaklıdır.

Yayımlanan makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler ile birlikte verilir.

Makale Yazım Kuralları

Sayfa Düzeni

Makalede, sayfanın **sol kenarından 4 cm, diğer kenarlarından 2.5 cm boşluk bırakılmalıdır**. Dipnotlar var ise, bu sınırlar içinde kalmalıdır. Tüm ilk sayfalarda (içindekiler, kısaltmalar, tablo, şekil ve sembol listeleri, önsöz, özetler, bölümler, kaynaklar, ekler v.b gibi) başlık için sayfa üst kenarından 5 cm aşağıdan başlanır. Satırlar ‘iki yana yasla’ (justified) biçiminde yazılır.

Makale metni 1.5 aralıkla yazılır. Kısaltmalar, tablo, şekil ve sembol listeleri, önsöz, özetler, kaynaklar, ekler, metin içindeki tablo ve şekillerin isim ve açıklamaları ve dipnotlar 1 aralıkta yazılır.

Alt başlıklar sayfanın son satırı olarak yazılamaz, en azından 2 satır daha sığdırılamıyorsa başlık da sonraki sayfada yer alır. Bir paragrafın ilk satırı sayfanın son satırı, paragrafın son satırı da sayfanın ilk satırı olarak (matbaacılıkta dul ve yetim denilen şekilde) yazılamaz. Paragraflardan önce ve sonra 6 punto boşluk bırakılır. Paragraflar arasına boş satır konmaz.

Birinci derece başlıklardan önce 71 punto, sonra 18 punto boşluk bırakılır. İkinci derece başlıklardan önce 18 punto, sonra 12 punto, üçüncü ve dördüncü derece başlıklardan önce ise 12 punto, sonra 6 punto boşluk bırakılır. Dördüncü dereceden daha alt derecede başlık kullanılmaz.

Yazı Biçimleri ve Punto

Makalede, konunun mahiyeti gereği, aktarma yapmak veya başka dilden ödünç alınmış kavramı yazmak amacıyla Türk alfabesi dışındaki alfabelerin kullanılabilmesi saklı kalmak kaydıyla, Times New Roman karakterleri kullanılmalıdır.

Dipnotlar için 10 punto, makale metni için Times New Roman 12 punto, makalenin çeşitli kısım, bölüm, altbölümlerinin başlıkları için 14 punto kullanılmalıdır.

Özet (Abstract)

Özet veya abstract olarak adlandırılan kısım, makalenin kapsamını en özlü biçimde açıklayan özettir. Özette makalede araştırılan sorun, araştırmada kullanılan işlem, yöntem ve teknikler ile sonuçlar sayfa başında makalenin başlığı ve yazar adı belirtilerek Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde 250’şer kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır.

Atıflar (Referans, Gönderme)

Makalede, başka kaynaklardan yapılan alıntılar, ya aynen aktarılır veya özü değiştirilmemek kaydıyla tezi yapanın kendi cümleleriyle özetlenerek yahut yorumlanarak verilir. Her iki durumda da, alıntı yapılan kaynağa (metin, tablo, şekil ve benzeri dahil) mutlaka atıfta bulunulmalıdır. Bu konuda aşağıdaki ilkeler uygulanır.

a. Kaynaktan aynen alınan bilgiler (quotation), çift tırnak içinde («.....») gösterilirler. Makaleyi hazırlayanın, kaynaktaki bilginin özünü değil, biçimini değiştirerek yaptığı alıntılar ise, çift tırnak arasına alınmadan gösterilirler. Her iki alıntı türünde de, ilgili kaynağa mutlaka atıf yapılır ve atıfların her birine, bir birini izleyen numaralar verilir.

b. Makalede, kaynaktan aynen aktarılan bilgilerin tamamı verilebileceği gibi, örneğin cümle, paragraf veya sayfalar halindeki bilgilerin sadece belli kısımları da verilebilir. Bu durumda, cümlelerde belli kelimelerin, çeşitli cümlelerin, paragraf ve sayfaların atlanarak verildiğini göstermek üzere, atlanan yerler üç nokta ile belirtilir.

c. Başka kaynaklardaki bilgilerin aynen aktarılması durumunda, kaynaklarda noktalama işaretleri ve çeviri yanlışları dahil olmak üzere harf, cümle, tarih, yer vb. gibi yanlışlıklar da tekrarlanır. Makale yazarı, kaynak metindeki yanlışlıkları düzelterek vermek isterse, o zaman doğru bilgi, yanlış bilgidan hemen sonra bir parantez içinde gösterilir.

d. Kaynaklardan aynen yapılan alıntılar, bir cümleyi aşmayacak uzunluktaysa, makale metni içinde verilirler. Daha uzun alıntılarda, alıntının ilk ve son satırları ile makale metni arasında en az çift aralıklı boşluk bırakılarak, alıntı ile metnin ayırt edilmesi sağlanır. Bu tür alıntılar için, makale metninde kullanılan puntodan daha küçük punto kullanılır.

Referans Dipnotları İle İlgili Kurallar

Referans dipnotlarında, ilgili kaynağa ilk kez referans veriliyorsa, bu referansta, eserle ilgili mevcut bibliyografik bilgilerin tümü, aşağıdaki sırayla yer alır:

Yazar adı ve soyadı, eser adı, yayına hazırlayan(veya editör), çeviren veya çizer adı ve soyadı, cilt, basım, baskı ve yayın bilgisi (cilt

sayısı, basım sayısı, baskı sayısı, seri adı, yayın yeri, yayınevi, yayın tarihi), cilt numarası ve sayfa sayıları.

Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1992, s. 25.

Bülent Gökay, **Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye**, Çev. Sermet Yalçın, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1977, s.97.

Eğer referans dipnotlarında, aynı kaynağa ikinci veya daha fazla atıfta bulunuluyorsa, yukarıdaki bilgiler kısaltılarak verilir.

Aynı yapıta izleyen şekilde ikinci kez referans:

A.e.

Aynı yapıta, fakat farklı sayfasına referans:

A.e., s. 40.

Araya başka referanslar girildiğinde, Tanör'un kitabına yeniden referans:

Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 22.
veya

Tanör, **a.g.e.**, s.22.

Edite edilmiş kitapta makaleye referans:

Cemal Kafadar, "Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler", **Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, Ed. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.30.

Sürelî yayında makaleye referans:

Ernst E. Hirsch, "İktidar ve Hukuk," Çev. Hayrettin Ökçesiz, **Hukuk Araştırmaları, C.II, No:3 (Eylül-Aralık 1987)**, s. 44.

Gazete makaleleri veya haberlerine referans:

Yeni Ziraat Gazetesi, Sayı:10 (1 Şubat 1337), s.16.

"Çiftçi Fırkası", **İkdam**, 22 Kanun-i sani 1336, s.2.

Arşiv belgelerine referans:

BOA., İ. Şura-yı Devlet, 4434 (11 Şaban 1302/26 Mayıs 1885).

BOA., DH.MB.HPS., 33/20 (29 C.ahir 1336/11Nisan 1918).

Elektronik kaynağa referans:

John N.Berry , "Educate Library Leaders," **Library**

Journal, February 15, 1998 , (Çevrimiçi) <http://www.epnet.com/ehost>, 3 Nisan 2000. veya Bill Crowley-Bill Brace, “A Choice of Futures: Is It Libraries Versus Information?”, (Çevrimiçi) <http://www.epnet.com/ehost>, 30 Mart 2000.

Kaynakça

- Homans, George C.: “Social Behavior as Exchange”, **Small Groups**, Ed. By A. Paul Hare, Edgar R. Bogotta, Robert F. Bales, New York, Alfred A. Knopf, 1962, pp. 170-183
- Kaboğlu, İbrahim Ö.: “Düşünce Özgürlüğü: Avrupa Ölçütleri ve Türkiye”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C.XV, 1993, s. 45-53.
- Sartori, Giovanni: **Demokrasi Kuramı**, Çev. Deniz Baykal, Ankara, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, [t.y.].
- Tanör, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1992.

Ekler:

Makalenin ek kısmında, metinle ilgili tablolar, formlar, anket sorularının listeleri, kolay bulunamayacak belgelerin kopyaları, fotoğraf, harita vb. gibi malzemeler bulunur. Bu tür tek bir malzeme için sadece bir ek, birden çok malzeme için de, gerekli görülürse, birden çok ek yer alır. Ekler, birbirinden ayırt edilmesi gerekecek sayıda ise ya büyük Romen veya Arap rakamlarıyla, birbirini izleyecek biçimde numaralanır. Her numaranın karşısına, Ek’in içeriğini belirten bir başlığın konulması önerilir.

Ek’te yer alan bilgiler, başka kaynaklardan aktarıldığı takdirde, bu kaynaklara ilişkin referanslar mutlaka belirtilmelidir.

Başlıkları Numaralandırma:

Makalede kullanılacak başlık numaralandırılması örneği aşağıya çıkarılmıştır:

I. XXXXXX.....
1.1. Xxxx Xxxx.....
1.1.1. Xxxx Xxxx.....
1.1.2. Xxxx Xxxx.....
1.2. Xxxx Xxx.....
2. Xxxx Xxxx.....
2.1. Xxxx Xxxx.....
2.1.1. Xxxx Xxxx.....
2.1.2. Xxxx Xxxx.....
2.2 Xxxx Xxxx.....

Yazıların Gönderilmesi

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanmak üzere yayın ilkelerine uygun olarak hazırlanmış yazılar, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne ulaştırılabilirler. Yazarlar Yayın Kurulu'nca esasa yönelik küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Posta Adresi: İstanbul Üniversitesi,
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,
Süleymaniye Cad.
Takvimhane Sok. No: 19, Kat: 4,
Beyazıt / İSTANBUL

Telefon : 0212 440 00 00 Dahili : 10598/10056

Faks : 0212 440 03 45

e-posta: ata.enst@istanbul.edu.tr
yakindonemturkiye@hotmail.com

Hakem Kurulu / Referees Committee:

- Prof. Dr. Meral ALPAY
 Prof. Dr. Seçil KARAL AKGÜN
 Prof. Dr. Sina AKŞİN
 Prof. Dr. Ali AKYILDIZ
 Prof. Dr. Adalet ALADA
 Prof. Dr. Dinç ALADA
 Prof. Dr. Ergun AYBARS
 Prof. Dr. Mahir AYDIN
 Prof. Dr. Mustafa AYDIN
 Prof. Dr. Nezihi AYKUT
 Prof. Dr. İbrahim BAŞAĞAOĞLU
 Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
 Prof. Dr. Veysel BOZKURT
 Prof. Dr. Mustafa BUDAK
 Prof. Dr. Işıl ÇAKAN HACİİBRAHİMOĞLU
 Prof. Dr. Fatmagül DEMİREL
 Prof. Dr. Bihterin DİNÇKOL
 Prof. Dr. Emre DÖLEN
 Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
 Prof. Dr. Faik Temuçin ERTAN
 Prof. Dr. Sakine ERUZ
 Prof. Dr. Feza GÜNERGÜN
 Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
 Prof. Dr. Osman HORATA
 Prof. Dr. Yakut IRMAK ÖZDEN
 Prof. Dr. Mustafa KAÇAR
 Prof. Dr. Ahmet KAL'A
 Prof. Dr. Aykut KAZANCIGİL
 Prof. Dr. Suna KİLİ
 Prof. Dr. Erol MANİSALI
 Prof. Dr. Özcan MERT
 Prof. Dr. Cüneyt OKAY
 Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
 Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL
- Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK
 Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK
 Prof. Dr. Gülden SARIYILDIZ
 Prof. Dr. Faruk SÖNMEZOĞLU
 Prof. Dr. Bige SÜKAN
 Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞİL
 Prof. Dr. Arslan TERZİOĞLU
 Prof. Dr. Ertuğrul TOKDEMİR
 Prof. Dr. Zafer TOPRAK
 Prof. Dr. Namık Sinan TURAN
 Prof. Dr. Ömer TURAN
 Prof. Dr. Şerafettin TURAN
 Prof. Dr. Levent ÜRER
 Prof. Dr. Ünsal YAVUZ
 Prof. Dr. Bahaddin YEDİYILDIZ
 Prof. Dr. Çetin YETKİN
 Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
 Doç. Dr. Mehmet ALKAN
 Doç. Dr. Bülent BAKAR
 Doç. Dr. Sevtap KADIOĞLU
 Doç. Dr. Safiye KIRANLAR
 Doç. Dr. Önder KOCATÜRK
 Doç. Dr. Tevfik ÖZCAN
 Doç. Dr. Fatih M. SANCAKTAR
 Doç. Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR
 Doç. Dr. Serkan TUNA
 Yrd. Doç. Dr. Hayrünisa ALP
 Yrd. Doç. Dr. Nilüfer ERDEM
 Yrd. Doç. Dr. Ö. Kürşad KARACAGİL
 Yrd. Doç. Dr. Cevahir KAYAM
 Yrd. Doç. Dr. Şamil ÜNSAL
 Yrd. Doç. Dr. Osman YALÇIN
 Dr. Dursun AYAN
 Dr. Rifat UÇAROL

